ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

1

TOMUL 35
IANUARIE—MARTIE
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară, revista se poate procura prin poştă, numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O.Box 136—137, telex 11 226, Bucureşti, 70 116, str. 13 Decembrie 3, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

Apare de 4 ori pe an

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 35 **nr. 1** **ianuarie—martie 1984**

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 35 | Nº 1 | janvier – mars 1984

SOMMAIRE

ÎNCEPUTURILE ARHEOLOGIEI ROMÂNEȘTI. ISTORICUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

DE

ALEXANDRU PĂUNESCU, IRINA CASAN-FRANGA și PETRE DIACONU

PARTEA I (1834–1880)

Orice călător român sau străin care străbate teritoriul țării noastre va întîlni în fiecare județ și aproape în toate orașele, iar uneori chiar în comune rurale, fel de fel de așezăminte muzeale: unele de istorie veche sau etnografie, altele de geologie, artă plastică, istorie naturală etc. Cît privește Bucureștiul, el poate fi numit de acum *orașul muzeelor, expozițiilor și al caselor memoriale*.

Aceasta este situația de astăzi, dar ca să se ajungă la ea a trebuit să se muncească vreme îndelungată cu rîvnă, pricepere și dăruire de sine. Este exact ceea ce au făcut înaintașii noștri întru muzeografie și cercetare științifică, în secolul trecut.

După ce au pus piatra la temelia primei instituții muzeale românești, ei și urmașii lor au făcut din acest lăcaș unul dintre cele mai prestigioase centre de cultură, știință și educație patriotică din țara noastră.

Primul muzeu din București — capitala Țării Românești — a luat ființă in noiembrie 1834. În același an, la începutul lui februarie, se deschidea la Iași un muzeu de istorie naturală.

Acest început al muzeelor din țara noastră merită să fie respectat cu venerație de toți românii, căci el este rezultatul unor strădanii vrednice de toată lauda. Și aceasta cu atît mai mult cu cît în noiembrie 1984 se împlinește un veac și jumătate de la înființarea de către domnitorul Alexandru Ghica a Muzeului de istorie naturală și antichități și 120 de ani de cînd domnitorul Alexandru Ioan Cuza a aprobat Regulamentul pentru administrarea și organizarea Muzeului de antichități din București[1].

[1] Asupra începuturilor Muzeului de istorie naturală și antichități și a Muzeului de antichități din București și în general asupra istoricului acestor instituții, cf. lucrările: Curierul romănesc, 58, joi 13 decembrie 1834; Curierul romănesc, 46, 1837, 22 noiembrie; Iosif Genilie, *Geografie*, București, 1835; Muzeu național (gazetă literală și industrială), 1, 1836, 5 februarie; Vladimir de Blaremberg, Muzeu național 1, 1836, 9, 8 aprilie; Muzeu național, 2, 1837, 5; I. Ionesco, *Excursion agricole dans la Plaine de la Dobrogea*, Constantinopol, 1851; K. F. Peters, *Denkschriften Acad. Wien Naturwiss. Klasse*, 1867, II; Maior D. Pappasoglu, *Călăuza sau conducătorul Bucuresciului*, București, 1871; W. Christ, *Weickum's Inschriften Sammlung aus der Türkei*, *Sitzungsberichte der Philos. philol. und hist. Klasse der K. B. Akademie der Wiss zu München*, 1, 1875; V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*, I–III, București, 1892–1894; Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834–1848*, București, 1915; C. Moisil, *Colecția de monete antice a marelui ban Mihail Ghica*, CNA, 7, 1927 73–76, N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, București, 1929; Radu Vulpe, *Muzeul na-*

S C I V A, tomul 35, nr. 1, București, ianuarie–martie 1984, p. 3–44

Începuturile Muzeului de istorie naturală și antichități sînt legate de figura banului Mihalache Ghica (1792—1850), fost „vornic al treburilor din lăuntru", fiul banului Dumitrache Ghica și frate al domnitorilor Grigore Ghica și Alexandru Ghica.

Acest mare iubitor al trecutului, membru al Societății de istorie și antichități (înființată în 1839) din Odesa, este cel care, încă din 1842, avea în vedere alcătuirea unui *corpus* al inscripțiilor antice, grecești și latine din Principatele române (fig. 1)[2].

Fig. 1. Banul Mihalache Ghica.

țional de antichități, Boabe de griu, 1, mai 1930, 3; Ștefan Pop, *Colegiul național „Sf. Sava"*, Boabe de griu, 4, iulie, 1933, 7; C. Moisil, *Galeria numismaților români — Mihail Ghica*, CNA, 11, 1934, 97; idem, *Galeria numismaților români — N. Mavrus*, CNA, 12, 1936, 105; idem, *Colecțiile numismatice și arheologice ale lui N. Mavrus și soarta lor*, CNA, 12, 1936, 106—107; Ilie Țabrea, *Descoperirea și păstrarea tezaurelor arheologice în România*, CNA, 14, 1939, 115—116; George Potra, *Cesar Bolliac, numismat și arheolog*, CNA, 18, 1944, 130; P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile muzeului național de antichități din București*, CNA, 18, 1944, 131—132; Radu Vulpe, *Centenarul muzeului național de antichități*, StCl, 6, 1964; Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului național de antichități*, SCIV, 15, 1964; 4; Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, RevMuz, 3, 1966, 1; O. Papadima, *Cezar Bolliac*, București, 1966; Ion Ionașcu, *O știre documentară despre deschiderea Muzeului național de antichități din București, in 1865*, RevMuz, 4, 1967, 5; Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, RevMuz, 5, 1968, 6; Vladimir Dumitrescu, *Muzeul național de antichități*, București, 1968; Andrei Pippidi, *Vechi epigrafiști și anticari în țările române*, StCl, 11, 1969; Al. Odobescu, *Opere IV — Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1976; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978; Mircea Babeș, *Marile etape ale dezvoltării arheologice în România*, SCIVA, 32, 1981, 3; D. M. Pippidi, *Primul regulament al Muzeului național de antichități*, SCIVA, 33, 1982, 2; idem, *Inscripțiile din Scythia Minor, grecești și latine*, I, București, 1983.

[2] Andrei Pippidi, StCl, 11, 1969, p. 293—294; C. Moisil, CNA, 7, 1927, 73—76, p. 51—53; idem, CNA, 11, 1934, 97, p. 44—47.

Este interesant de reținut că, cu mult înainte de 1834, demnitarul român reușise să-și formeze o colecție de antichități expusă mai întîi în casele sale aflate pe colțul format astăzi între Splaiul Independenței și strada Ilfov nr. 6. Despre existența unui asemenea muzeu, în casele sale, ne vorbește Cesar Bolliac. În 1873, acesta, povestind amintiri despre copilăria Dorei d'Istria (Elena Ghica), ne spune printre altele că „palatul părintesc al lui Mihalache Ghica era un adevărat muzeu de antichități adunate din țeară"[3].

Animat de nobila idee a înființării unui Muzeu de istorie naturală și antichitățiii în capitala Țării Românești, banul Mihalache Ghica donează în toamna anului 1834 întreaga sa colecție.

Acest eveniment a avut un mare ecou în presa vremii. Astfel, putem citi pe prima pagină a gazetei „Curierul romànesc" nr. 58 din 13 decembrie 1834, următoarele: „Întinsele cunoștințe și îndelunga strădanie a Domnului marele dvornic Mihail Ghica, astăzi au a dat pricină de o nouă epohă în istoria civilizației Nații Românești. Românii se pot făli că au astăzi în capitala țării lor un muzeu împodobit cu mai multe și deosebite colecții sistematice și ceea ce este de o potrivă vrednic de însemnat prin jărtfirea de sume simțitoare și cu strădania numai a unui particular. Singurul fondator, Domnul dvornic Mihail Ghica cumpărînd, clasificînd și dăruind obștii Românilor aceste colecții ce-au scăpat din chibzuirea sa și îngrijirea ce urmează a se lua spre ținerea în bună stare și sporirea acestui muzeu. Și spre aceasta, alcătuind un Proiect, l-au supus și au dobîndit întru toate aprobația Înaltei Stăpîniri. Asemenea însemnate, folositoare, patriotice fapte insuflă cu autoritate contemporanilor dragostea și respectul, iar istoricilor posterității de a clasifica fapta și pe auctorul ei în treapta ce îi se cuvine"[4].

Proiectul întocmit de „vornicul treburilor din lăuntru" Mihalache Ghica se referea atît la importanța înființării unui muzeu cu obiecte de istorie naturală și antichități, cu scopul de a contribui la „luminarea neamului nostru", cît și la modul de conservare a colecțiilor și îndeosebi la modul de organizare a acestei noi instituții. Muzeul trebuia pus sub oblăduirea Eforiei Școalelor Naționale și adăpostit în încăperile Colegiului „Sf. Sava". În partea finală a proiectului sînt înșirate colecțiile donate. Ele cuprind atît piese geologice (mineralogice) și faunistice (molu-ște, pești, dinți și oase fosilizate), cît și obiecte arheologice (1 258 monede romane, grecești și bizantine, precum și șase sculpturi antice din piatră, marmură, o placă de fier cu figuri în relief, „tot în acest Prințipat găsit")[5].

---

[3] O. Papadima, *op. cit.*, p. 68; cf. Cesar Bolliac, Trompeta Carpaților, 11 (1873). 1 081, p. 2.

[4] Curierul romànesc. 58, joi 13 decembrie 1834, p. 141 (Bibl. Acad. R.S.R., Ms. 323, f. 184 Culegere de acte Naum Râmniceanu). Știrea este dată la rubrica „Știri din lăuntru", București, și e semnată cu inițialele S.R. Demnă de menționat este și adresa de mulțumire către banul Mihalache Ghica emisă de Eforia Școalelor Naționale (semnată de Al. Filipescu, Șt. Bălăcianu, B. Știrbei și N. Picolo) în care se spune „din rîvnă patrioticească, mișcat dorind a-i pune cele dintîi temeiuri (îi) dăruiește însemnătoare colecții de deosebite obiecturi" (cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 225–226; Muzeu național, I. 1. 5 februarie 1836. p. 2; Vladimir de Blaremberg, Muzeu național, 1. 9. 8 aprilie 1836, p. 36).

[5] Ținînd seama de importanța proiectului redactat de Mihalache Ghica ne permitem a cita din el ceea ce am considerat mai interesant.

...„Acest Muzeu va primi obiecturi cîte cu vreme vor complecta un cabinet de istoria naturală, va strînge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătățirea agriculturii și indus-

La *3 noiembrie 1834*, dată memorabilă în istoria muzeografiei româneşti, domnitorul Alexandru Ghica trimite Eforiei Şcoalelor Naţionale proiectul aprobat. Avînd în vedere importanţa lui ne îngăduim a-l reproduce integral (fig. 2)[6].

„Noi Alecsandru Dimitrie Ghica VVd., cu mila lui Dumnezeu domn a toată Ţara Românească

triei naţionale; scopul însă mai deosebit al acestei aşezări va fi a strînge feluri de colecţii spre luminarea istoriei naturale a acestei ţări cum şi a strînge acolo cîte antichităţi se mai găsesc risipite printr-acest Prinţipat care ar putea da oareş care lumină asupra istoriei naţiei noastre. Mulţi patrioţi şi alţi literaţi bărbaţi sînt încredinţat că vor da dar la acest muzeu multe obiecturi de curiozitate [. . .] Local cuviincios ar fi deocamdată pentru aşăzarea unui Muzeu odăile de jos de lîngă portiţa curţii Mînăstirii Sfîntului Sava, aceste odăi fiind boltite pot fi şi păzite de primejdia focului. Acest muzeu va fi supt îngrijirea unui prefect (epistat) carele va clasifica şi va aşăza sistematiceşte toate obiecturile şi va fi în răspundere de a nu înstrăina sau a să pierde ceva. Supt acest prefect se va orândui un custod sau paznic [. . .] acest institut ce va fi deschis de două ori şi în zilele hotărîte ale săptămînii. cinstita Eforie a Şcoalelor va avea priveghere de a se ţinea acolo buna rînduială ce se va întocmi şi a să păstra toate colecţiile cîte se vor depune acolo. Nimini pentru oricare pricini nu va fi slobod a scoate din Muzeu vre un lucru afară numai cînd se va strica şi trebuinţa va cere [. . .] aceasta însă se facă prin ştirea şi slobozenia mădularilor Eforiei Şcoalelor dată prin hîrtie. Bine voieşte către acesta Înalţate Doamne am da voe să depun însumi pe altarul patrii cele mai în jos însămnate mici daruri pentru începerea fundamentului acestui institut.

1[lea] O colecţie sistematică şi complectă mineralogică alcătuită de 150 bucăţi [. . .]

2[lea] O colecţie de molusce ce se găsesc în Arhiducatul Austriei şi sînt mai tot acelea ce s-ar afla în ţara noastră, bucăţi 213 [. . .]

3[lea] O colecţie de cîte feluri de peşti ce se pot afla în apele ţării noastre pe lîngă Mare alături şi alte multe feluri de peşte şi ostracodermi [. . .]

4[lea] O vulpe albă ce s-au împuşcat în anul acesta pintre bălţile din judeţul Vlăscii [. . .], aceasta ca o raritate [. . .]

5[lea] O adunare de monede vechi romane, elineşti şi bizantine de argint şi de aramă bucăţi 1 258, aflate în ţara noastră.

6[lea] Şase bucăţi de antichităţi adică chipul întreg pe piatră în relief a lui Mateiaş craiul nalt de şase palme şi cu înscriere aflat în oraşul Tîrgoviştii; un cap de marmură a lui Jupiter, o piatră ce s-a găsit pe mormîntul unui roman în judeţul Mehedinţului pe care se vede bustul ostaşului şi înscriere. Trunchiul trupului unei Venere pudice de marmură; partea de jos a unui vultur; o placă de fier cu figura în relief tot în acest Prinţipat găsit. O DOMO ANTONIVSO NIC NORISO.

7[lea] Dinţi mastodonţi, un os foarte gros pietrificat [. . .] şi alte mai multe bucăţi de minerale aflate în pămîntul nostru". (cf. Curierul românesc, 58, joi 13 decembrie 1834, p. 141—142, Bibl. Acad. R.S.R., Ms. 323, f. 184 — culegere acte Naum Râmniceanu).

[6] Curierul românesc, 58, joi 13 decembrie, 1834, p. 142 — Bibl. Acad. R.S.R., Ms. 323, f. 181 — culegerere acte Naum Râmniceanu. Este necesar să amintim că am prezentat aici textele publicate ale celor două documente (proiectul lui Mihalache Ghica şi cel aprobat de domnitorul Alexandru Ghica şi adresat Eforiei Şcoalelor). Din păcate, n-am reuşit, cu toate investigaţiile făcute la Arhivele Statului Bucureşti, să intrăm în posesia textelor originale ale acestor documente publicate în Curierul românesc. Dealtfel, şi alte acte referitoare la înfiinţarea Muzeului, citate fragmentar sau la care se referă P. Gh. Samarian în articolul său publicat în Cronica numismatică şi arheologică din 1944, nu ne-au fost accesibile din simplu motiv că fondul de documente al Secretariatului de Stat (ca de pildă dosar 679/1834) a fost distrus la bombardamentul din 1944 din gara Bucureşti-Triaj (după informaţiile primite de la direcţia Arhivelor Statului Bucureşti). Totuşi, la această prestigioasă instituţie s-au păstrat două opisuri ale dosarelor fondului Secretariatului de Stat pe anii 1834 şi 1833—1837 care cuprind două menţiuni interesante privitoare la înfiinţarea Muzeului. Ambele poartă data de 3 noiembrie 1834. Prima, înregistrată la nr. 142 şi care coincide cu numărul aflat pe porunca domnească trimisă Eforiei Şcoalelor glăsuieşte astfel „Către Eforia Şcoalelor să se aşăze la Şcoală un Muzeu pentru depunerea antichităţilor" (cf. ArhStBuc, fond Secretariatul Statului, dosar 9/1833—1837, f. 17). A doua, consemnată la nr. 144 are următorul conţinut: „Pentru Muzeul ce s-au aşezat la Şcoala Naţională din Bucureşti" (cf. ArhStBuc, fond. Secretariatul Statului, dosar 17/1834, f. 7).

Către Eforia Școalelor

Dumnealui Marele Dvornic Mihalache Ghica, prin lăturatul Proiect ce ne-au înfățișat, supune în cunoștința noastră folositoarea chibzuire ce a făcut de a se așăza un Muzeu în capitala noastră București, și tot deodată fiind însuși dumnealui întîiu începător al pomenitului Muzeu, înzestrează cu o însemnătoare colecție și alte deosebite obiecturi de antichități pe care le-au putut dobîndi prin osîrnicul cuget ce au avut de mulți ani pentru un asemenea sfîrșit.

Îndreptînd dar Domnia Mea acest Proiect către Eforia Școalelor, poruncim a-l lua îndeaproape băgare de seamă și chibzuind mijloacele mai înlesnitoare spre aducerea întru săvîrșire și dezvoltarea unii așa de folositoare întocmiri să supuie acele chibzuiri la cunoștiința Domniei Mele.

Dar prosforooa ce se face de către Dumnealui Marele Dvornic și desinteresață vrednică de toată lauda, se va primi de către Dumnealor Eforii și se va depune în Muzeum ce se va întocmi făcîndu-se priveghere de a se ține în bună păstrare.

Nr. 142, Noemb. 3, 1834"

Efortul financiar făcut de Eforia Școalelor pentru îndeplinirea cît mai grabnică a poruncii domnești nu a fost mic. Din adresa nr. 545 din 17 decembrie 1834 emisă de Eforie către Vistieria Țării Românești aflăm: „Eforia nu lipsește a face cunoscut cinstitei Vistierii că, împresurată fiind de o simțitoare sumă de neapărate cheltuieli ce au trebuit să se facă în noiembrie trecut la meremetul odăilor pentru așezarea Muzeului după înalta poruncă a Măriei Sale, facerea dulapurilor și altele, a fost silită Eforia a slobozi pînă la cea mai mică sumă ce să mai afla în Casa școalelor și așa au rămas neplătite lefile profesorilor pe noiembrie"[7] . . . (fig.3).

Astfel, prin eforturile lăudabile făcute de Eforia Școalelor, Muzeul de istorie naturală și antichități devine, pe lîngă Biblioteca națională, noua instituție anexă a Colegiului „Sf. Sava" a cărei clădire era situată, după cum se știe, pe locul ocupat astăzi de localul Universității din București.

La scurtă vreme de la înființarea sa, profesorul Iosif Genilie de la colegiul amintit scria deja în al său manual de geografie, apărut în 1835, despre un „Muzeu de antichități și rarități, colecții de tablo(uri) și curiozități naturale"[8].

În același an pare să se fi clădit în localul colegiului o sală anume pentru muzeu, alături de bibliotecă[9].

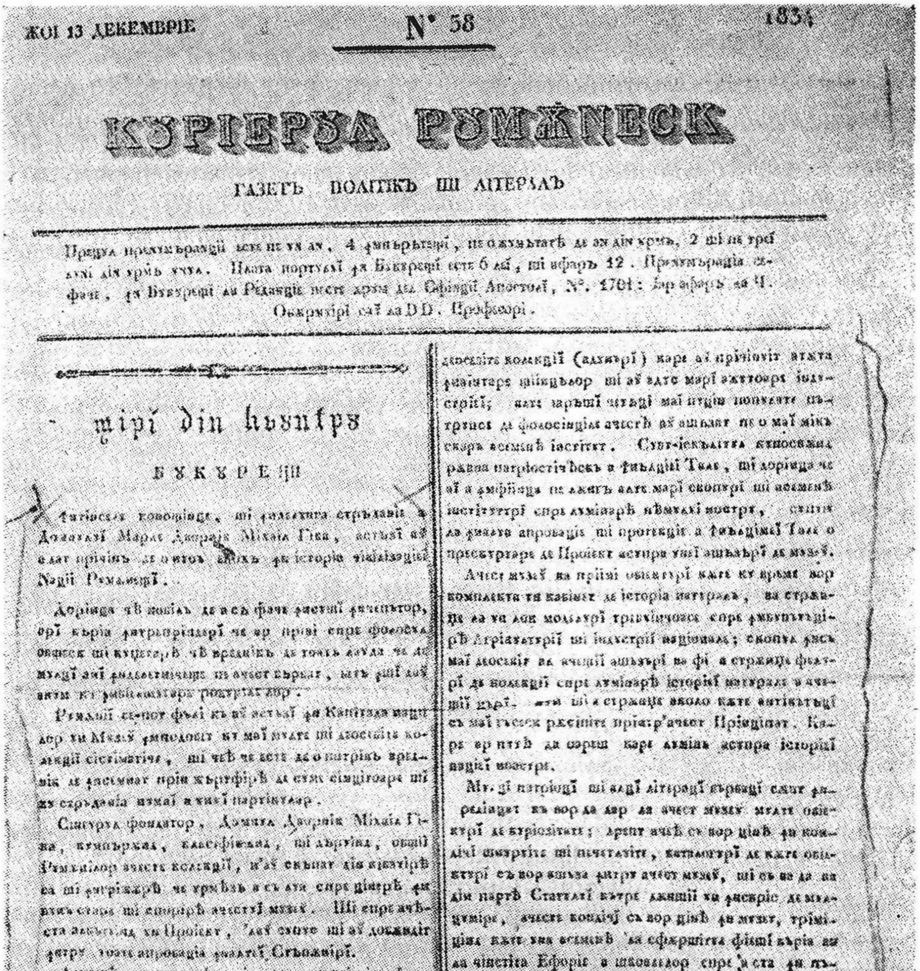
Odată constituit, muzeul avea nevoie, așa cum sugera în proiectul său banul Mihalache Ghica, de un „prefect" („epistat") sau mai bine zis de un conservator-director care să se îngrijească atît științific, cît și administrativ de bunul mers al acestei instituții. Se pare că Eforia s-a adresat chiar directorului Eforiei Școalelor Naționale, profesorului Petrache

---

[7] ArhStBuc, fond Vistieria Țării Românești, dosar 47/1834, f. 1.

[8] Iosif Genilie, *op. cit.*, p. 216.

[9] Ștefan Pop, *op. cit.*, p. 414.

ЖОІ 13 ДЕКЕМВРІЕ № 58 1834

КУРІЕРУЛ РУМѪНЕСК

ГАЗЕТЪ ПОЛІТІКЪ ШІ ЛІТЕРАЛЪ

Щірі дін лъунтру

БУКУРЕШІ

Fig. 2A — 2B. Proiectul redactat de banul Mihalache Ghica și porunca domnească de înființare a Muzeului de Istorie naturală și antichități datînd din 3 noiembrie 1834 (publicate în Curierul românesc 58/13 decembrie 1834).

№ 142 Ноем: 5, 1834.

ЩІРІ ДІН АФАРЬ

ПАРІС

ПОЛОНІА

ЕНГЛІТЕРА

Fig. 2 B.

Poenaru, ca să ia conducerea muzeului. Acesta refuză însă propunerea. Atunci domnitorul Alexandru Ghica „chibzuieşte a se orîndui îngrijitor asupra pomenitului muzeu d-lui dohtorul în medițină Zukăr”[10].

[10] P. Gh. Samarian, CNA, 18, 1944, 131—132, p. 285. Aşa cum am arătat, noi nu am putut cerceta dosarul 679/1834 de unde Samarian îşi culege informaţia citînd pasajul referitor la numirea doctorului Zukăr.

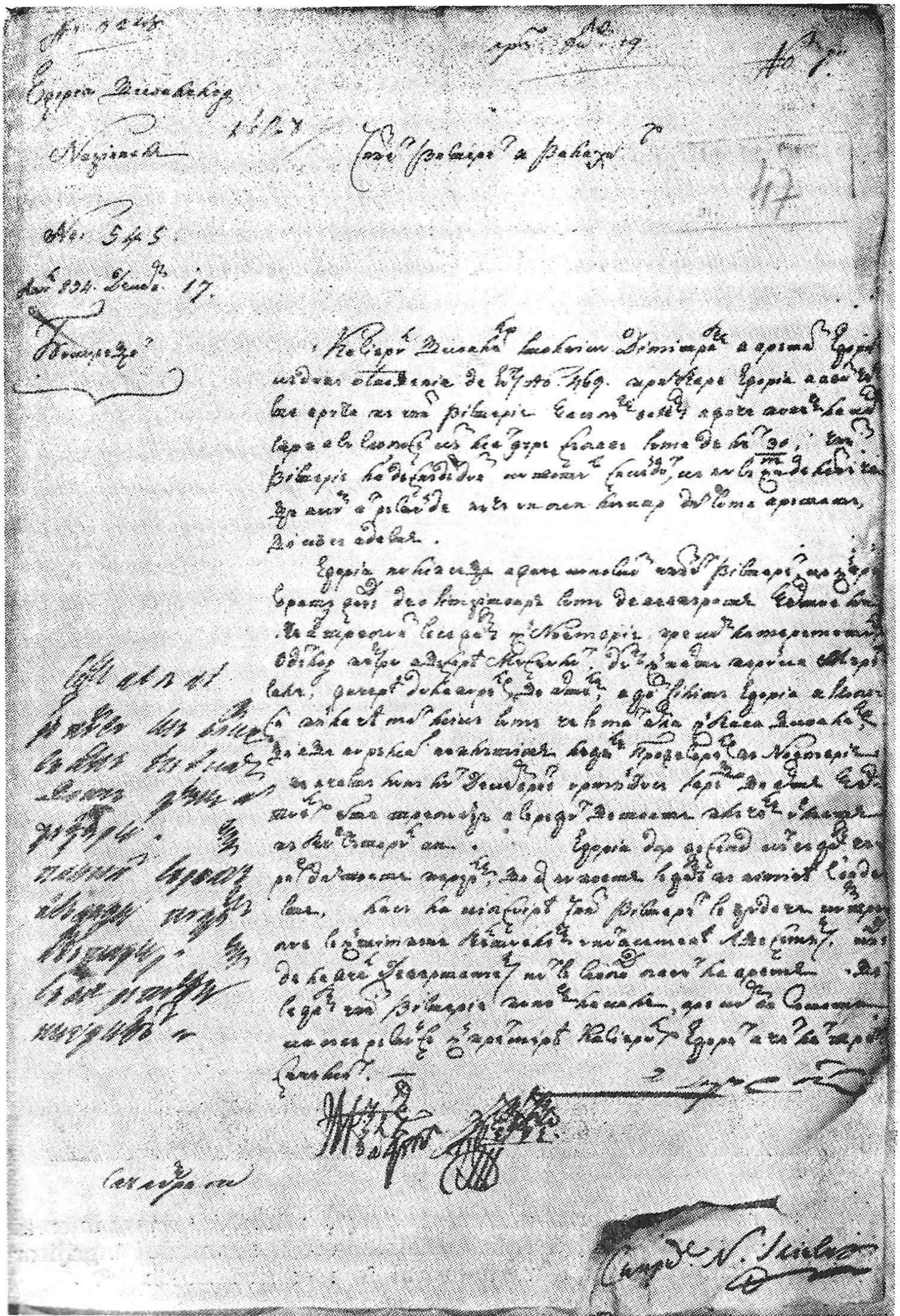

Fig. 3. Adresa Eforiei Școalelor către Vistieria Valahiei din 17 decembrie 1834 în care se arată efortul financiar făcut pentru așezarea Muzeului în Colegiul „Sf. Sava”.

Prin adresa nr. 581 din 30 decembrie, Eforia Școalelor face cunoscută numirea doctorului Zukăr[11]. Nu putem preciza dacă doctorul Zukăr (sau Zucker, după I.C. Filitti) a funcționat în calitate de prim conservator al muzeului sau nu. Și, dacă a îndeplinit această funcție, nu putem ști cît timp. Să fi condus el oare Muzeul pînă în iulie 1837, cînd a fost numit conservator profesorul Carol(Scarlat) Wallenstein? Este greu de spus, mai ales dacă ținem seama de faptul că doctorul Zukăr se afla angrenat și în alte activități.

I.C. Filitti afirmă că acesta făcea parte, în ianuarie 1835, dintr-o comisie, prezidată de Mihalache Ghica, care supraveghea bunul mers al primei școli de agricultură, poaspăt înființată de domnitorul Alexandru Ghica și că tot în același an el s-a îngrijit de inaugurarea la Craiova a unei școli de arte și meserii[12].

În anii care au urmat, în calitatea sa de for tutelar, Eforia Școalelor Naționale s-a preocupat atît de lărgirea spațiului rezervat exponatelor, cît mai ales de îmbogățirea colecțiilor. În acest sens relevăm eforturile făcute de Eforie fie în 1835—36, fie în 1839 pentru strîngerea materialului de construcție necesar la „zidirea sălii de Muzeu și de Bibliotecă"[13].

Nu trecuseră decît trei ani de la înființarea muzeului, cînd, constatîndu-se că „în Colegiul Sf. Sava, aflîndu-se acum feluri de obiecturi de istoria naturală și de antichități, culese cele mai multe dintr-această țară și dăruite de patrioți rîvnitori de înaintarea învățăturilor obștești și chibzuind Eforia mijloace de a așeza aceste obiecte la un loc, a le păstra în bună rînduială și a le înmulți cu vreme, cunoaște că este neapărat a însărcina cu această îngrijire pe o persoană, care să poată da toată vremea trebuincioasă la o asemenea specială îndeletnicire"... s-a luat hotărîrea (cu nr. 313) apărută în jurnalul Eforiei Școalelor din 8 iulie 1837[14] ca în postul de conservator (director) al muzeului să fie numit Carol (Scarlat) Wallenstein.

Din cele relatate în jurnalul Eforiei pare a reieși că persoana care se ocupase de muzeu pînă atunci, fie că era doctorul Zucker, fie o alta, nu putuse, probabil datorită și altor activități, să se consacre numai multiplelor probleme ale acestei instituții. Carol (Scarlat) Wallenstein era profesor de desen și caligrafie la Colegiul „Sf. Sava" [15] (fig. 4).

---

[11] P. Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 285.

[12] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 226. Cunoscutul istoric ne spune că doctorul Zucker a publicat în 1834 o carte la Frankfurt intitulată *„Bessarabien, Bemerkungen und Gedanken bei Gelengenheit eines mehrjahringen Aufenthalts in diesem Lande"*.

[13] Ștefan Pop, *op. cit.*, p. 414; ArhStBuc MCIP (Arhivele Statului București — Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice), dosar 7770/1836, f. 1—3, 6; dosar 5005/1839, f. 49—50.

[14] V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 382.

[15] Carol Vallenstein care apare scris și Valștain, Valștein sau Valșteiner sau Sc. Valștein, se numea în realitate Carol Vella. El semna atît Carol, cît și Scarlat. De pildă în condica de cheltuieli pe luna august 1833, cu semnăturile în dreptul salariilor profesorilor de la Colegiul „Sf. Sava" îl găsim iscălind Sc(arlat) Valștein (cf. Ștefan Pop, *op. cit.*, p. 399). Era se pare croat de origine. S-a născut în 1795 la Gospič lîngă Zagreb. Wallenstein era numele tatălui său vitreg, care, probabil, îl adoptase. A făcut studii la Viena, unde a urmat paralel cursuri de științe naturale și de pictură, pe care le-a continuat apoi la Brașov. În 1817 îl găsim la Craiova, iar în 1829 îl aflăm la București în serviciul Eforiei Școalelor.

În 1830 devine primul titular al catedrei de desen și caligrafie de la Colegiul „Sf. Sava", post pe care-l ocupă pînă în 1851 cînd este înlocuit de Constantin Lecca. În iulie 1837 este numit conservator al Muzeului de istorie naturală și antichități cu o retribuție lu-

Alegerea unui profesor de desen, cu cunoștințe și în domeniul științelor naturii, în funcție de conservator, era determinată poate și de obligația ca el „să așeze în bună orînduială și sistematicească toate obiectele ce sînt adunate și se vor mai aduna, să prepareze animalele după cum

Fig. 4. Carol (Scarlat) Wallenstein.

trebuiesc.... să formeze școlari cari să se deprindă cu toată lucrarea acestei preparații, să desemneze in natura lor toate obiectele ce se așează în muzeu, ca să fie gata cînd va face trebuință a se da în tipar...". Conservatorul mai avea datoria să fie prezent în fiece zi la muzeu între orele 10 și 12 înainte de amiază ca acesta să poată fi deschis „pentru oricare va dori să privească obiectele din muzeu"[16].

O analiză fie și sumară a acestor hotărîri, cu caracter de autentic statut, ne edifică o dată în plus asupra efortului desfășurat în direcția

nară de 200 lei în afară de cei 500 lei, salariul catedrei (cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 382). În același an realizează într-o sală a Colegiului primul „muzeu" din Țara Românească cuprinzînd mulaje din gips, copii după meșteri italieni, unele portrete ale unor personalități contemporane etc. Se poate spune că de numele portretistului Carol Wallenstein se leagă și fundarea primei colecții publice de opere de artă. Moare la 26 decembrie 1858 (cf. Gh. Oprescu, *Pictura românească în secolul XIX*[2], București, 1943, p. 23–27; Radu Bogdan, *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, II, București, 1958, p. 31, 42–43; cf. și monografia scrisă de un nepot al lui Carol Wallenstein, pe nume Pius Wallenstein, *Biografia și activitatea lui Carol Wallenstein de Vella*, Ploiești, 1908.

[16] V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 382.

bunei organizări a muzeului, a eventualei publicări a obiectelor depozitate, cum și asupra grijii întru educarea școlarilor.

Activitatea muzeală și științifică era stimulată și susținută atît prin gazeta politică și literară „Curierul românesc", cît mai ales prin săptămînalul *Muzeu național* „gazetă literală și industrială" a profesorilor de la Colegiu „Sf. Sava", Aaron Florian, S. Marcovici, P. Poenaru, care a apărut, din păcate, numai doi ani (februarie 1836 — martie 1838) (fig. 5). În această gazetă, Vladimir de Blaremberg, fost colonel în armata munteană, cartograf și inginer al statului, a publicat o suită de articole sub titlul : „Suveniruri istorice și arheologice asupra Țării Românești", în care erau abordate teme fie despre originea noastră daco-romană[17], fie despre antichitățile de pe teritoriul Țării Românești, cum ar fi, de pildă, cele de la Turnu Severin[18], Reșca[19] și Celei[20]. Articolele acestui mare iubitor al trecutului au fost scrise în urma cercetărilor arheologice pe care el le-a întreprins în Oltenia împreună cu banul Mihalache Ghica[21]. În 1837, la săpăturile de la Slăveni (jud. Olt) efectuate de ei a participat și marchizul de Châteaugiron, agent-consul general al Franței în principate la acea vreme[22].

În gazeta „Muzeu național", se discutau însă și chestiuni de interpretare istorică a documentelor arheologice. Astfel, Vladimir de Blaremberg căuta să identifice numele cetății de la Turnu Măgurele cu cetatea Turris[23], ocupată de anți în timpul lui Iustinian. Prin aceasta el deschidea seria specialiștilor români care și-au plecat atenția asupra determinării topografice a Turris-ului amintit ca atare, în secolul al VI-lea, de cronicarul bizantin Procopios.

În fond, profesiunea de credință a gazetei „Muzeu național" rezida în cultivarea sentimentelor patriotice ale poporului român. Într-unul din numerele gazetei, se scria răspicat că : „acum a venit vremea să întoarcem privirea noastră și înapoi și să ne întrebăm mai cu dinadinsul cine suntem, de unde ne tragem, cu ce s-au însemnat viacurile trecute, cine a întemeiat acest stat, la ce prefaceri a fost supus[...]"[24]. Cu acelaşi prilej, se făcea un apel pentru adunarea de obiecte antice, cărți, manuscrise[25].

Într-adevăr, patrimoniul muzeului a început să se îmbogățească cu repeziciune. Și pentru ca numeroasele antichități descoperite în țară să nu se risipească sau să se piardă, în loc să se păstreze la muzeu, banul Mihalache Ghica, în calitatea sa de vornic al Treburilor din lăuntru

---

[17] Muzeu național, 1, 1836, 1, 5 februarie, p. 2—3.

[18] *Ibidem*, 4, 26 februarie, p. 10—11.

[19] *Ibidem*, 9, 8 aprilie, p. 27—29.

[20] *Ibidem*, 9, 8 aprilie, p. 34.

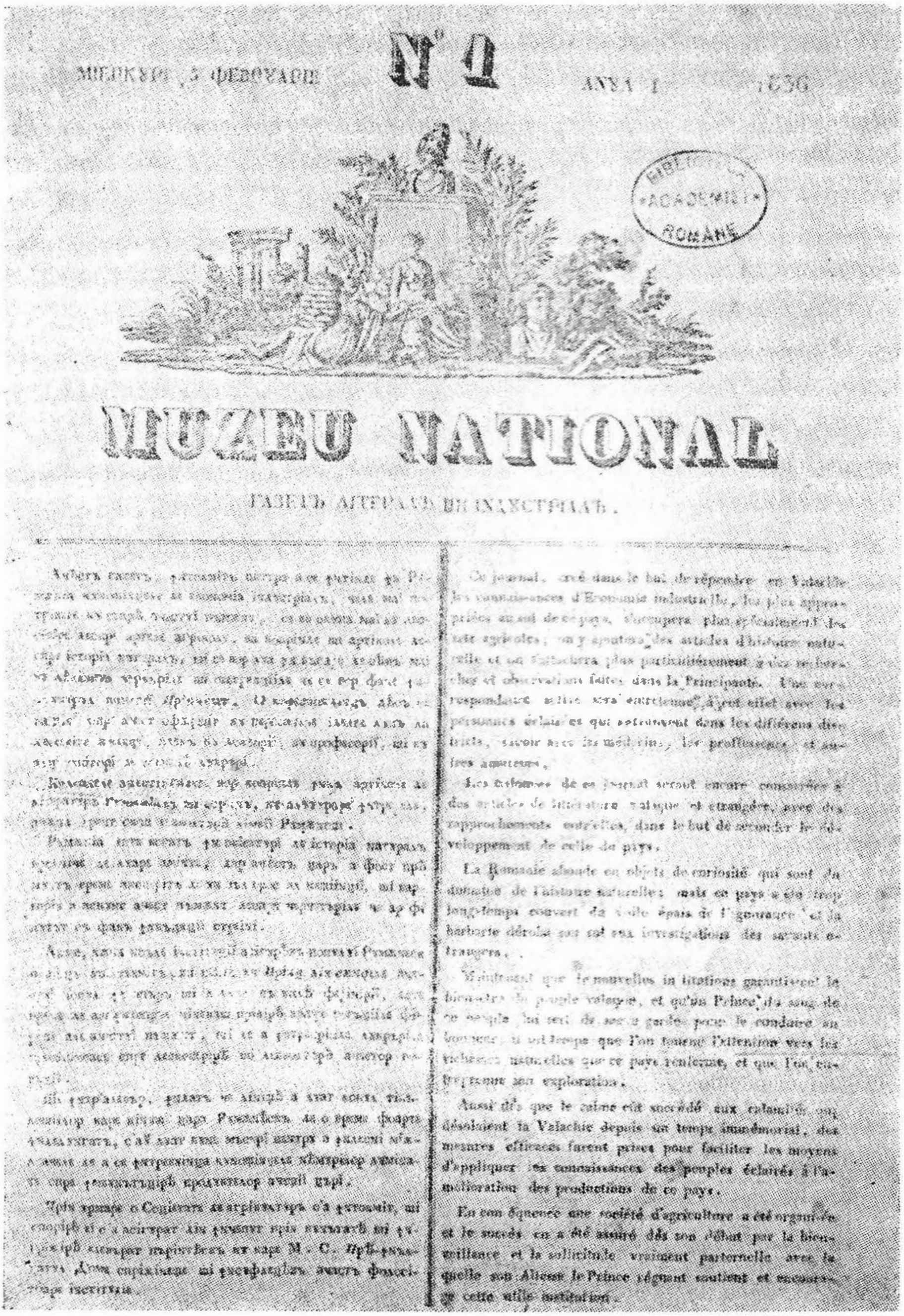
[21] După sfaturile lui Vladimir de Blaremberg care era și cumnat cu Mihalache Ghica, acesta și-a format și o importantă colecție numismatică al cărei catalog întocmit de Blaremberg a rămas, din păcate, inedit. În ceea ce privește colecția de inscripții a lui Mihalache Ghica, din nefericire neinventariată, s-a risipit, în mare parte, după moartea acestuia, survenită în decembrie 1850. Restul inscripțiilor au fost incluse în colecția Muzeului național de antichități deabia în 1869 (cf. Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 295—296; C. Moisil, CNA, 7, 1927, 73—76, p. 51—53.

[22] Curierul românesc, 46, 1837, 22 noiembrie; cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 383—386.

[23] Muzeu Național, 1, 1836, 9, 8 aprilie, p. 35—36.

[24] *Ibidem*, 2, 1837, 5, p. 48; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, RevMuz, 3, 1966, 1, p. 37.

[25] *Ibidem*.

Nº 1

ANUL I 1836

MUZEU NATIONAL

[illegible]

Ce journal, créé dans le but de répandre en Valachie les connaissances d'Economie industrielle, les plus appropriées au sol de ce pays, s'occupera plus spécialement des arts agricoles; on y ajoutera des articles d'histoire naturelle et on s'attachera plus particulièrement à des recherches et observations faites dans la Principauté. Une correspondance active sera entretenue, à cet effet avec les personnes éclairées et qui se trouvent dans les différens districts, savoir avec les médecins, les professeurs, et autres amateurs.

Les colonnes de ce journal seront encore consacrées à des articles de littérature valaque et étrangère, avec des rapprochements entr'elles, dans le but de seconder le développement de celle du pays.

La Romanie abonde en objets de curiosité qui sont du domaine de l'histoire naturelle; mais ce pays a été trop long-temps couvert du voile épais de l'ignorance et la barbarie dérobé [illegible] aux investigations des savants étrangers.

Maintenant que les nouvelles institutions garantissent le bien-être du peuple valaque, et qu'un Prince du sang de ce peuple lui sert de sauvegarde pour le conduire au bonheur, il est temps que l'on tourne l'attention vers les richesses naturelles que ce pays renferme, et que l'on entreprenne son exploration.

Aussi dès que le calme eût succédé aux calamités qui désolaient la Valachie depuis un temps immémorial, des mesures efficaces furent prises pour faciliter les moyens d'appliquer les connaissances des peuples éclairés à l'amélioration des productions de ce pays.

En conséquence une société d'agriculture a été organisée et le succès en a été assuré dès son début par la bienveillance et la sollicitude vraiment paternelle avec laquelle son Altesse le Prince régnant soutient et encourage cette utile institution.

Fig. 5. Gazeta „Muzeu național", anul I, nr. 1, 5 februarie 1836.

(ministru de interne) propune domnitorului, la 2 noiembrie 1837 „să se obștească prin circulare în tot Principatul ca oricîte antichități se vor găsi într-această țară, rămășițuri după la acele locuri care s-au însemnat în istorie, toate acestea să se ia și să se ducă la Muzeul Național"[26].

Domnitorul Alexandru Ghica întărește propunerile banului cu ofisul domnesc cuvenit[27]. Ca o consecință a acestei hotărîri, în *Buletinul oficial* din 3 noiembrie 1839 se publică o interesantă dispoziție a Eforiei

Fig. 6. Petrache Poenaru, directorul Eforiei Școalelor Naționale.

Școalelor Naționale semnată de directorul ei Petrache Poenaru (fig. 6). În aceasta se spune: „Acum însă cînd se află întocmit un depositoriu de asemenea obiecte în colegiul din București cu perspectiva de a se transforma în muzeul național, Eforia conformîndu-se cu înalta poruncă a M.S.P.I. Domn, dată la raportul cinstitului departament din lăuntru, a încunosciințat cinstitelor ocîrmuiri de prin județe cele următoare: 1) Nimenea să nu mai aibă voie a-și însuși vre un obiect de antichitate, măcar unde se vor găsi într-acest principat. Ci, îndată ce se află un asemenea obiect [. . .] să se trimită prin ocîrmuirea locală la depositoriul din colegiul S-tul Sava în București, adresîndu-se către Eforie [. . .] 2) Nimenea să nu fie volnic a scormoni în pămînt pentru a scoate obiecte de anti-

[26] P. Gh. Samarian, CNA, 18, 1944, 131–132, p. 286–287.

[27] *Ibidem*, P. Gh. Samarian trimite pentru această informație la ArhStBuc. — fond Secretariatul de Stat, dosar 1126/1837 „delă după raportul Depart. din lăuntru ca antichitățile ce vor găsi . . . să se depue la Muzeul Național".

chitate"[...] pentru că „strică și întunecă șirul sistematic al lucrărei în asemenea descoperiri"[28].

Această ultimă dispoziție se cuvine subliniată nu numai pentru istorica-i importanță, dar și pentru neîndoielnica ei actualitate.

În anul 1837, cînd banul Mihalache Ghica, Vl. de Blaremberg și N. Mavros făceau cercetările lor la Slăveni, Celei etc. se descoperea întîmplător la Pietroasa (azi Pietroasele, jud. Buzău) celebrul tezaur[29]. Prin ofisul nr. 529 din 1838 domnitorul poruncea ca piesele de aur de la Pietroasa — atîtea cîte mai rămăseseră, după descoperirea lor — să fie trecute în custodia muzeului. Datorită, însă, condițiilor precare de păstrare, acest tezaur compus din 13 piese de aur în greutate de „14 oca, 252 dramuri și 13/11" — se afla deja la 13 martie 1842 în casa de fier a Eforiei Școalelor [30].

De la un moment dat titulatura muzeului s-a schimbat, el începînd a se numi „Muzeul Național". Astfel, într-un raport (nr. 511 din 8 mai 1846) al Eforiei Școalelor către domnitor (semnat de directorul ei Petrache Poenaru) citim: „Muzeul Național, început cu scop de a se aduna întrînsul mai întîi obiectele de istorie naturală și de antichitate cîte se găsesc în Țara Româneseă, apoi după vreme să se adauge și alte obiecte de prin deosebite țări"[31]. Datorită creșterii colecțiilor, se solicită în același raport angajarea unui ajutor de conservator, mai ales pentru secția de științe naturale, în persoana lui Nicolae Zaki. Această dispoziție ne relevă o concepție limpede a celor care vegheau la dezvoltarea activității muzeale din Țara Românească. Într-adevăr, după îmbogățirea colecțiilor culese din cuprinsul teritoriului țării, ele trebuiau încadrate în dinamica civilizației pe un spațiu geografic mai larg.

În anul 1849 conservatorul Carol Wallenstein caută să reorganizeze muzeul[32].

Începînd din 1854 patrimoniul acestei instituții se îmbogățește cu numeroase obiecte arheologice, fără îndoială descoperiri ocazionale, semnalate statului de ocîrmuitorii județelor. Astfel, la 2 august 1854, Eforia Școalelor punea „spre păstrare în Muzeul Național pentru interesul istoric al științei numismatice" un număr de 123 monede descoperite pe teritoriul satului Runcul (jud. Vîlcea)[33]. Tot atunci i se încredințează muzeului păstrarea unui tezaur (71 monede, 3 paftale, un inel de argint etc.) găsite în satul Teascu (jud. Dolj)[34]. Pînă prin 1859—1860, la fondul existent s-au adăugat, rînd pe rînd, noi tezaure, cum ar fi cele descoperite la Orăști (jud. Călărași)[35], Reșca (jud. Olt)[36], Dumbrăvești (jud. Prahova)[37] (cu 228 monede), Băești (jud. Buzău) (obiecte de argint feu-

[28] V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 129; P. Gh. Samarian, CNA, 18, 1944, 131—132, p. 287—288; cf. Buletinul oficial al Țării Româneşti, 1839, 3 noiembrie, p. 306.

[29] Pentru istoricul tezaurului de la Pietroasa, cf. Alexandru Odobescu, *op. cit.* (ediție îngrijită, introducere, comentarii și note de Mircea Babeș), p. 83—150.

[30] Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

[31] ArhStBuc, MCIP, dosar 1515/1846, f. 2, 3.

[32] V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 11.

[33] ArhStBuc, MCIP, dosar 4026/1854; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

[34] ArhStBuc, MCIP, dosar 4026/1854.

[35] Ibidem, dosar 4026/1854.

[36] Ibidem.

[37] Ibidem.

pale printre care talere, linguri, pahare, podoabe lucrate în filigran) [38] drecum și 505 monede găsite pe Valea Tîrgului (Curtea de Argeș)[39] și 7 piese aflate cu ocazia dărîmării zidurilor cuhniei de la mănăstirea din Cîmpulung[40].

Înființarea Muzeului de istorie naturală și antichități la București a atras atenția și unor intelectuali străini care se aflau în treacăt prin țară, aceștia consemnînd impresiile în jurnalele lor de călătorie. Astfel, N. Iorga ne spune că în 1836 muzeul este vizitat de Stanislas Bellanger, iar în 1837 de prințul rus Anatole de Demidov[41]. În 1839 marchizul de Châteaugiron, cel care participase la cercetările arheologice efectuate de Vladimir de Blaremberg și Mihalache Ghica, dona acestei instituții 9 medalii de argint și bronz. Tot legat de donațiile din afară, semnificativ ni se pare darul pe care Gimnaziul protestant din Brașov îl face muzeului în 1841. Este vorba de o pușcă și o cingătoare „ce întrebuințau în vremea veche românii la război"[42].

Așa cum am mai arătat, îmbogățirea patrimoniului muzeistic cu piese arheologice și, de ce să nu spunem, mai mult cu cele de științele naturii, la care se adaugă și multitudinea problemelor ce trebuiau a fi rezolvate, l-au determinat pe neobositul conservator-director Carol (Scarlat) Wallenstein să solicite Eforiei angajarea unui ajutor. Aceasta, cu atît mai mult cu cît Nicolae Zaki părăsise postul la cîțiva ani de la numirea sa. Cererea i-a fost aprobată și astfel fu numit în această funcție fiul său George Wallenstein care lucrase deja, ca ajutor, fără plată, încă din 1854[43].

La 26 decembrie 1858, Carol (Scarlat) Wallenstein, cel care timp de două decenii condusese destinele muzeului se stinge din viață. Din datele de care dispunem nu știm pînă cînd rămîne în funcție urmașul său, George Wallenstein. Ceea ce știm este că în 1859 Cesar Bolliac era solicitat să preia conducerea muzeului mai ales, pentru faptul că acum se ivise „trebuința de a forma Muzeul de antichități și numismatică"[44]. Bolliac refuză. În această situație nu este exclus ca George Wallenstein să fi funcționat pînă la 7 noiembrie 1860, dată la care este numit ca director al muzeului Carlo Ferreratti[45]. Acesta era originar din Sardinia și beneficia de o serioasă experiență în domeniul zoologiei. Dealtminteri, el fusese preparator la muzeul zoologic din Torino.

Este interesant de reținut că, în anul 1864, personalul muzeului era format, în afara directorului, C. Ferreratti, din încă patru salariați

---

38 Ibidem, dosar 3794/1857, f. 18, 20—21, 41.

39 Ibidem, dosar 4026/1854.

40 Ibidem.

41 N. Iorga, *op. cit.*, p. 209—211, 218—219.

42 Pentru donația marchizului de Châteaugiron cf. ArhStBuc, MCIP, dosar 5005/1839, f. 1—5; Pentru donația Gimnaziului protestant din Brașov, cf. Ibidem, dosar 6061/1838, f. 11; Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

43 ArhStBuc MCIP, dosar 4026/1854; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 41.

44 ArhStBuc, MCIP, dosar 3794/1857, f. 9; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, RevMuz, 5, 1968, 6, p. 510.

45 ArhStBuc, MCIP, dosar 3794/1857, f. 122—123, 125, 128, 168; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, RevMuz, 3, 1966, 1, p. 41.

Din aceste considerente Eforia solicita Departamentului Credinței să sesizeze pe domnitor că odăile în care se afla atît muzeul, cît și biblioteca se găseau „în proastă stare și neîndestule să se mai repareze și să se mai lărgească”[54]. Ca urmare a acestei sesizări s-au făcut unele reparații care s-au încheiat în toamna acelui an, dar care nu satisfăceau deziderătele Eforiei[55]. Situația rămînînd cam aceeași, Eforia este obligată să facă în 1852 un alt raport, arătînd că încăperile unde se află cele două instituții (muzeul și biblioteca) sînt „dărăpănate și umedoase încît cărțile și obiectele muzeului se degradează din zi în zi[...]” solicitînd astfel, construirea unui nou local[56].

Cerințele Eforiei rămîn fără rezultat. Din acest motiv, ceva mai tîrziu, în 1856, Eforia Școalelor ruga pe Carol (Scarlat) Wallenstein să predea cancelariei ei colecțiile numismatice „findcă localul în care se află acum așezat Muzeul național nu corespunde cu trebuința care se cere la un asemenea așezămînt, atît în ceea ce privește buna păstrare cît și siguranța obiectului”[57].

Tocmai grija pentru o clădire adecvată, mai spațioasă, mai sănătoasă, care să asigure și buna păstrare a colecțiilor, a determinat Eforia Școalelor să atribuie la 5 martie 1859 acestei instituții casele cumpărate de la V. Hiotu, situate în vecinătatea Colegiului „Sf. Sava”[58]. Bunurile muzeului sînt păstrate în aceste case începînd din mai 1859 și pînă la 27 septembrie 1864, dată la care directorul instituției Carlo Ferreratti este anunțat să mute cît mai grabnic colecțiile în noul edificiu al Universității[59]. Hotărîrea în cauză este luată, dealtfel, cu un an mai înainte și anume la 29 august 1863, cînd o comisie specială stabilea că la dispoziția muzeului să fie pusă partea stîngă a edificiului Academiei[60].

Prin edificiul sau palatul Academiei se înțelegea clădirea sau palatul Universității din București. Proiectată în 1857 și construită de prof. A. Orăscu, inginer și arhitect, această impunătoare construcție s-a zidit pe locul fostului colegiu „Sf. Sava”[61] (fig. 7).

Data de 22 ianuarie 1862 marchează un moment important în viaţa Muzeului național. Este ziua în care generalul N. Mavros făcea cunoscut Adunării Legislative a României că donează Muzeului națio-

---

[54] ArhStBuc, MCIP, dosar 2065/1849, f. 8—9; cf. Ioana Cristache—Panait și Panait I. Panait, RevMuz, 3, 1966, 1, p. 38.

[55] Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 39.

[56] Arh. StBuc, MCIP, dosar 1812/1852, f. 1, 1v; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 39.

[57] ArhStBuc, MCIP, dosar 4026/1854; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 39.

[58] *Ibidem.*

[59] ArhStBuc, MCIP, dosar 4011/1862, f. 126; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

[60] Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

[61] La 10 septembrie 1857 caimacamul Țării Românești, prințul Alexandru D. Ghica aprobă construirea palatului Academiei. Se împlinea un vechi deziderat, din 1847, cînd „legiuitoarea Obștească Adunare a declarat neapărată trebuință de a clădi cuviincioasele încăperi pentru învețături [...]” (cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 175—176).

şi anume: un preparator (Petrache Gheorghiu, numit în această funcţie din 1858), un elev aspirant şi doi secretari[46].

Deşi naturalist, Carlo Ferreratti cerea ca în cazul descoperirii de antichităţi cu prilejul construirii podurilor, şoselelor sau altor construcţii să fie anunţat de grabă spre a se putea deplasa la faţa locului[47].

În privinţa evidenţei pieselor donate, care îmbogăţeau din an în an colecţiile muzeului, s-a simţit nevoia, încă din 1841, ca acestea să fie înregistrate cu grijă. Astfel, la 22 septembrie 1841, Eforia solicita lui Carol Wallenstein lămuriri în vederea înscrierii pieselor donate,, de izvorul lor ca să poată descria mai cu temei a lor origine"[...][48]. Mai tîrziu, acelaşi for tutelar, cerea, la 8 februarie 1859, lui C. Cernovodeanu, înregistrarea celor 228 de monede provenind, se pare, de la Dumbrăveşti (jud. Prahova), în „registrul de antichităţile Muzeului Naţional"[49]. De altfel, la începuturile aceluiaşi an, Eforia Şcoalelor il înştiinţa pe George Wallenstein de numirea unei comisii din care făceau parte, în afară de el ca director, încă doi profesori, Marian şi Baroşi, comisie ce trebuia să întocmească „cartagrafia de toate lucrurile muzeului, cîte se află în fiinţă" [50]. Eforia a supravegheat lucrările acestei comisii care şi-a început activitatea la 6 iulie 1859 [51].

În sfîrşit, la 31 mai 1860, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice era înştiinţat că se încheiase realizarea cataloagelor în care se inventariaseră toate obiectele muzeului, excepţie făcînd monedele care se aflau în casieria Eforiei [52].

Demn de reţinut este faptul că pentru o mai bună evidenţă şi păstrare a colecţiilor, cît şi pentru o mai bună funcţionare a Muzeului naţional, Eforia Şcoalelor a întocmit şi aprobat în anul 1861 un regulament al acestei instituţii [53].

În ceea ce priveşte problema localului în care erau adăpostite colecţiile, chiar la scurtă vreme după înfiinţarea muzeului în clădirea Colegiului „Sf. Sava", s-a observat că spaţiul rezervat acestuia era insuficient. Am arătat mai înainte eforturile făcute de Eforia Şcoalelor pentru construirea unei săli mai încăpătoare, dar care, din păcate, nu s-a putut realiza. Cu timpul, încăperile muzeului căpătaseră umezeală, ceea ce periclita mult exponatele.

---

[46] ArhStBuc. MCIP, dosar, 687/1864, f. 26 v, 38; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 41.

[47] ArhStBuc, MCIP, dosar 3885/1857, f. 48—49; cf. Ioana-Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 41. Într-una din cercetările de teren din 1863, C. Ferreratti descoperă în satul Mavrodin (jud. Teleorman) resturi fosile de *Elephas primigenius* (cf. ArhStBuc, MCIP, dosar 592/1863, f. 1, 3). Amintim că o altă descoperire paleontologică a fost făcută (poate prima din cîte cunoaştem pînă acum) în 1859 de către ajutorul conservatorului muzeului care a găsit la Mănăstirea Căldăruşani un femur, probabil de mamut (cf. ArhStBuc, MCIP dosar 3794/1857, f. 11, 13; Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 41).

[48] Arh StBuc, MCIP, dosar 6061/1838, f. 11v; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 43.

[49] ArhStBuc, MCIP, dosar 4026/1854; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 43.

[50] *Ibidem.*

[51] *Ibidem.*

[52] *Ibidem.*

[53] ArhStBuc, MCIP, dosar 3885/1857, f. 6, 6v, 39; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, RevMuz, 5, 1968, 6, p. 511.

nal o importantă colecție [62] (fig. 8). Scopul acestei donații, după cum afirma Mavros, era să contribuie la „instrucțiunea junimii române, speranța viitorului" [63].

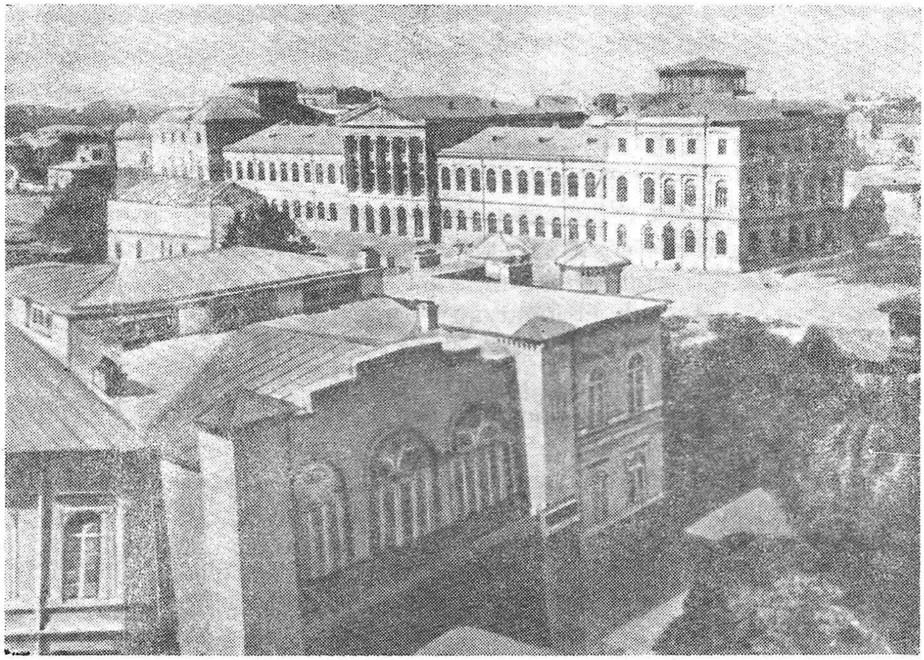

Fig. 7. Universitatea din București (fotografie din 1860). În aripa stîngă, sediul Muzeului de antichități (1864-1931); în fața clădirii biserica „Sf. Sava".

Cu acest prilej generalul Nicolae Mavros își exprima dorința privind „fixarea unui local pentru așezarea muzeului spre nu a fi supus la nici o nenorocire" [64].

Colecția lui N. Mavros se compunea din: 4 000 monede din diferite timpuri, statui, statuete, basoreliefuri, ceramică etruscă și elenă

[62] ArhStBuc, MCIP, dosar 3885/1857, f. 54 v. 75; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42. N. Mavros s-a născut în 1778 (sau 1782) ca fiu al hatmanului moldovean Gh. Mavros și al Marioarei Ventura. În tinerețe a fost secretarul particular al domnului muntean Alexandru Sutzu. În perioada Regulamentului organic, generalul P. Kiseleff i-a încredințat funcția de inspector general al carantinelor de pe frontiera Dunării, funcție pe care a îndeplinit-o din 1829 pînă în 1859. Ea i-a oferit posibilitatea să-și procure un mare număr de obiecte antice din această zonă. De asemenea el a achiziționat și numeroase piese în urma călătoriilor făcute în diferite țări europene și Egipt de la amatorii de antichități (cf. C. Moisil, CNA, 12, 1936, 105, p. 178–181; idem, CNA, 12, 1936, 106–107, p. 193–204; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 293. O frumoasă caracterizare a activității și pasiunii lui față de antichități ne-o oferă C. Bolliac în ziarul „Buciumul", 9, 1863, din 30 ianuarie, p. 35). El ne spune: „D. general Mavru care a avut ocasiunea să adune toate monumentele romane de pe amîndouă laturele Dunării, de la Mehadia și pînă la Marea Neagră, în tot timpul cît a fost d-lui inspector general al carantinelor și cu o influență egală în Serbia și Bulgaria ca și în România, care a avut pasiunea antichităților și știința a aprecia fiecare obiect, fiecare monument în justă valoarea sea, pentru interesul artistic și istoric a adunat mai tot ce s-a găsit și putem zice că arheologia română este astăzi în mînele generalului Mavru" (cf. O. Papadima, *op. cit.*, p. 314).

[63] C. Moisil, CNA, 12, 1936, 106–107, p. 195.

[64] *Ibidem.*

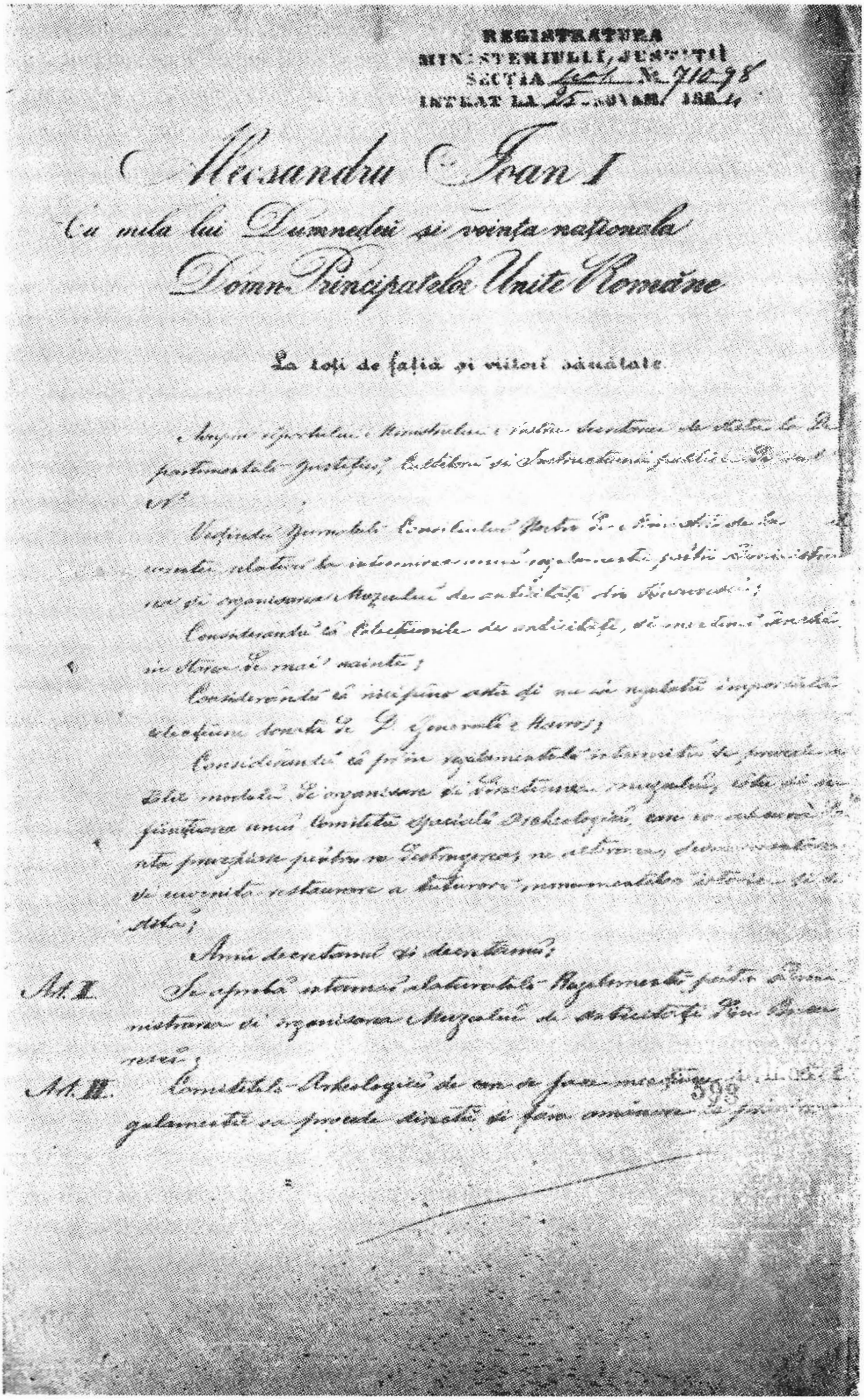
„obiecte de ceramică veche mai puțin perfecționate, dar prețioase fiind găsite în țară”, antichități egiptene, obeliscuri, pietre de hotar, manuscrise și altele[65]. Precizarea că ceramica „mai puțin perfecționată” este

Fig. 8. Generalul Nicolae Mavros, primul și cel mai mare donator și fondator al Muzeului de antichități.

prețioasă fiindcă-i găsită la noi în țară vine să certifice, o dată mai mult, concepția clară pe care o avea generalul Mavros și alți iubitori de antichități, contemporani lui, despre valoarea științifică și muzeistică a obiectelor vechi descoperite pe teritoriul României.

[65] După memoriul întocmit de Mavros, colecția sa cuprindea: „a) o colecție de medalii ale diferitelor națiuni și a mai multor suverani ai antichității, în metaluri prețioase și bronzuri, în număr de ceva mai mult de 4000 medalii și medalionuri, unele găsite în țară; b) un mic număr de medalioane istorice ale secolului XV și celor următori; c) o colecțiune de statui, statuete, busturi și reliefuri, fragmenturi prețioase și de diferite alte obiecte ale vieții civile și militare a popoarelor antichității, în marmură și bronz; d) o colecțiune de vasuri zugrăvite cunoscute sub numele de vasuri etrusce, iar în adevăr producțiune a ceramicii helene; e) alte obiecte de ceramică veche, mai puțin perfecționate dar prețioase, fiind găsite în țară; f) o mică colecție de antichități egiptene; g) piedestale, obeliscuri, pietre de hotar cu inscripțiuni helene sau latine din care unele sînt cu atît mai prețioase cu cît se raportează la istorie”. La aceste obiecte pe cate Mavros le dona ca „omagiu Națiunii Române” spre a fi depuse la Muzeul național se mai ofereau „cîteva manuscripte prețioase și cărți tipărite, producțiune a literaturii arabo-persană spre a fi acestea depuse la Biblioteca națională ...” (cf. C. Moisil, CNA 12, 1936, 106 — 107, p. 194 — 195; Ioana Cristache—Panait și Panait I. Panait, Rev. Muz 3, 1966, 1, p. 42; D. M. Pippidi, SCIVA, 33, 1982, 2, p. 214 — 242).

REGISTRATURA
MINISTERIULUI JUSTIŢII
SECŢIA [illegible] No. 71098
INTRAT LA 25 NOVEM. 1864

Alecsandru Ioan I
Cu mila lui Dumnezeu şi voinţa naţională
Domn Principatelor Unite Române

La toţi de faţă şi viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru secretar de stat la Departamentele Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii publice [illegible]

Văzând jurnalul Consiliului Nostru de Miniştri [illegible] regulamentul pentru administrarea şi organizarea Muzeului de antichităţi din Bucureşti;

Considerând că colecţiunile de antichităţi, [illegible] în [illegible] mai înainte;

Considerând că [illegible] colecţiune donată de D. Generalul Mavros;

Considerând că prin regulamentul [illegible] organizarea şi funcţionarea muzeului, [illegible] înfiinţarea unui Comitetu special Archeologic, [illegible] pentru a [illegible] monumentelor istorice [illegible];

Am decretat şi decretăm:

Art. I. Se aprobă [illegible] Regulamentul pentru administrarea şi organizarea Muzeului de antichităţi din Bucureşti;

Art. II. Comitetul Archeologic [illegible]

Fig. 9. a-b Decretul prin care se aprobă Regulamentul pentru administrarea şi organizarea Muzeului de antichităţi dat de domnitorul Alecsandru Ioan Cuza la 25 noiembrie 1864.

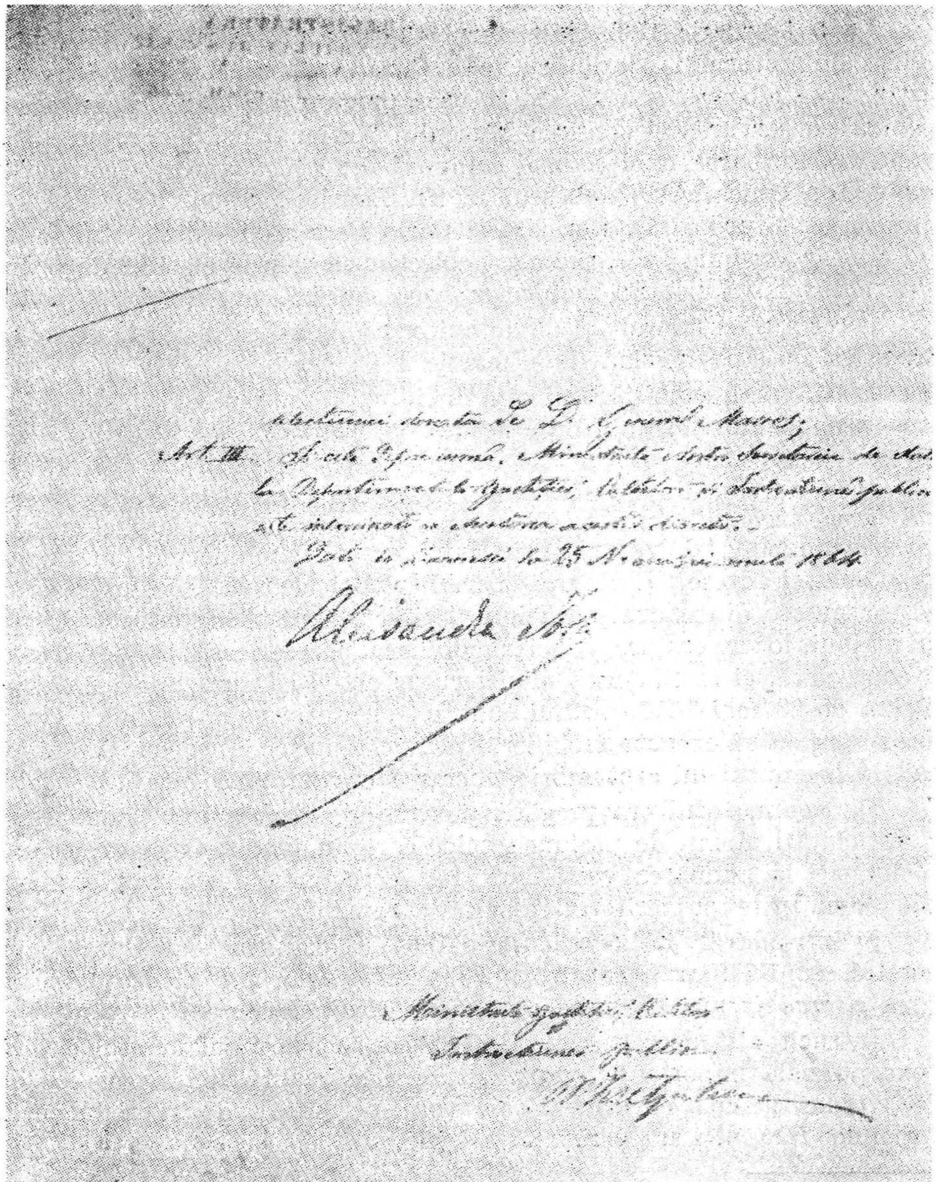

colecțiunei donată de D. General Mavros;
Art. III. Și cel de pre urmă, Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei publice este însărcinat cu executarea acestui decret.
Dat în București la 25 Noembrie anul 1864.
Alexandru Ioan
Ministrul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei publice
N. Kretzulescu
No. 1648.

Fig. 9 b

La 5 februarie 1862, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, solicita domnitorului Alexandru Ioan Cuza, emiterea unei hotărîri privitoare la catalogarea colecţiei N. Mavros, precum şi la luarea unor măsuri „pentru conservarea şi sporirea Muzeului Naţional"[66]. Se propunea, de asemenea, formarea unei comisii compusă din: N. Mavros, George Beldiman, Ion Ghica, Al. Odobescu, A. Tr. Laurian, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie A. Sturdza, D. Berindei şi Carlo Ferreratti — directorul muzeului —, care trebuia „să primească colecţiunea şi să o clasifice în ordine şi să chibzuiască pentru mobilatura necesară"[67].

Cererea a fost aprobată de domnitor rămînînd ca lucrările de inventariere să înceapă în ziua de 4 martie 1862[68].

La 15 mai, comisia amintită înaintează un proiect vizînd înfiinţarea a două muzee: unul de *arheologie şi belle arte*, iar altul de *ştiinţe naturale şi fizică*[69].

Prin adresa din 20 februarie 1863 ministrul Cristian Tell cerea ezolvarea urgentă a problemelor legate de organizarea ambelor instituţii atît din punct de vedere al spaţiului, cît şi al mobilierului[70]. Ca rezultat al acestei adrese, N. Mavros şi D. Berindei vizitează localul rezervat acestor muzee din cadrul edificiului Universităţii, dar constată că spaţiul atribuit lor nu era pregătit, iar mobilierul necesar era încă inexistent[71]. În consecinţă, ei înştiinţează ministerul şi astfel se ajunge la încheierea, în ziua de 23 mai 1863, a unui contract cu un anume Johannes Untel, care se anjaja să execute mobilierul pentru muzeu[72]. În decurs de cîteva luni, la începutul lui septembrie, lucrarea era aproape gata[73].

De acum, totul era pregătit pentru organizarea unui nou Muzeu de antichităţi, demn de pasiunea celor care au trudit, fără preget, ani îndelungaţi la adunarea vestigiilor şi la cercetarea documentelor materiale descoperite pe teritoriul locuit de români.

Şi într-adevăr, la 25 noiembrie 1864, Alexandru Ioan Cuza semna decretul nr. 1 648 prin care se aproba „*Regulamentul pentru administrarea şi organizarea Muzeului de antichităţi din Bucureşti*"

Întrucît atît decretul lui Al. I. Cuza, cît şi regulamentul sînt de o excepţională importanţă pentru înţelegerea realităţilor muzeistice din acea vreme, în cele ce urmează ne vom permite să le reproducem în întregime, fără nici un comentariu[74] (fig. 9).

---

[66] ArhStBuc, MCIP, dosar 3885/1857, f. 59 şi 59 v.; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, RevMuz, 5, 1968, 6, p. 510.

[67] Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 510.

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem.*

[70] *Ibidem.*

[71] *Ibidem.*

[72] Ibidem; ArhStBuc, MCIP, dosar 592/1863, f. 37, 37 v., 67, 92, 92 v., 103, 219.

[73] Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 511.

[74] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 240—245.

ALESCANDRU IOAN I

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională, Domnul Principatelor — Unite — Române:

La toți de față și viitori sănătate:

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice;

Văzînd jurnalul Consiliului Nostru de Miniștri de la 24 ale curentei, relativ la întocmirea unui regulament pentru administrarea și organizarea Muzeului de antichități din București;

Considerînd că colecțiile de antichități, se mențin încă în starea de mai-nainte;

Considerînd că nici pînă astăzi nu s-a regulat importanta colecțiune donată de D. General Mavros;

Considerînd că prin regulamentul întocmit se prevede atît modul de organizare și direcțiunea Muzeului, cît și înființarea unui Comitet special arheologic, care va asigura dorita priveghere pentru nedistrugerea, nealterarea, desmormînterea și cuvenita restaurare a tuturor monumentelor istorice și de arte;

Am decretat și decretăm:

Art. I. Se aprobă întocmai alăturatul Regulament pentru administrarea și organizarea Muzeului de antichități din București.

Art. II. Comitetul arheologic de care se face mențiune în acest Regulament va procede direct și fără amînare la primirea colecției donată de D. General Mavros.

Art. III. Și cel de pe urmă Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice, este însărcinat cu executarea acestui Decret.

Dat în București, la 25 Noembrie 1864.

ALECSANDRU IOAN

Ministru Secretar de Stat la
Departamentul Justiției, Cultelor
și Instrucțiunei Publice,
N. Kretzulescu

No. 1648

REGULAMENT

Pentru Muzeul de antichități

CAPITOLUL I

De Muzeu

Art. 1. Muzeul de antichități se organizează separat de Biblioteca Centrală, acolo unde secțiunea antichităților și a rarităților înființată pe lîngă acea bibliotecă (art. 22 din Regulamentul bibliotecilor), a luat

o dezvoltare și o importanță mai mare, în cît nu mai poate fi dirijată tot de personalul bibliotecilor.

Art. 2. Se organizează, deocamdată în București, un Muzeu de antichități, separat de Biblioteca Centrală, cu următoarele secțiuni:

1) Secțiunea numismatică și eraldică particulară.

2) Secțiunea istorică generală.

3) Secțiunea istorică Română cu subsecțiunea eclesiastică, și

4) Secțiunea curiozităților.

Art. 3. Fiecare secțiune se va mai putea subsecționa după trebuință.

CAPITOLUL II

Personal

Art. 4. Muzeul de antichități are următorul personal:

a) Un conservator.

b) Doi custozi.

c) Servitori.

Art. 5. Direcțiunea Muzeului de Antichități este încredințată unui Comitet Arheologic, compus din:

a) Profesorul de istorie critică de la Facultatea de litere;

b) Bibliotecarul Central.

c) Trei membri onorifici numiți de Domn, după prezentarea Ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice.

Art. 6. Președenția Comitetului de arheologie se încredințează pe viață primului și mai mare donator și fondator al Muzeului de antichități.

Art. 7. Vicepreședenția Comitetului arheologic se va încredința de însuși Comitetul unuia din membrii săi, prin alegere.

Art. 8. Directorul general al arhivelor, învățătorii, institutorii, profesorii și cu deosebire inspectorii școlastici de orice clasă, vor da Comitetului arheologic tot concursul ce acesta le-ar cere prin Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice.

Art. 9. Îndatoririle membrilor Comitetului arheologic sînt onorifice.

CAPITOLUL III

De Atribute

Art. 10. Atributele Comitetului argeologic sînt:

a) A dirija și priveghea Muzeul de antichități.

b) A clasa antichitățile.

c) A stărui la înavuțirea Muzeului cu colecțiuni și fonduri.

d) A forma duplicate inventarii de toate obiectele Muzeului.

NB Unul din aceste inventarii se va păstra de Minister.

Înscrierea de inventare se va face în aceiași termeni în inventarul Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice, și în inventarul păstrat la Comitetul arheologic.

e) A înființa și dirijea, după specialul regulament aprobat de Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice, în mărginirea bugetului său, excursiile și cercetările arheologice în țară.

f) A priveghea buna-stare a monumentelor naționale de orice natură, și a stărui pentru a lor nealterare, sau cuvenită restaurare.

g) A primi sub controlul Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice, donațiile de fonduri pe numele Muzeului și a le da destinația hotărîtă de donatori.

h) A cerceta și colecționa prin toate mijloacele monetele și medaliile relative la țară.

Art. 11. Comitetul arheologic va tinde, ca prin dezvoltarea ce vor lua lucrările sale, să se transforme în *Societate de Istorie Națională.*

Art. 12. Comitetul arheologic ține ședințele sale ordinare odată pe săptămînă, în localul Muzeului; ședințele extraordinare sînt convocate de Președinte cu indicarea în foaia de convocare a materiei de tratare.

B

Conservatorul

Art. 13. Conservatorul va avea o garanță ipotecară de minimum zece mii galbeni.

Atributele Conservatorului sînt:

a) Conservarea sub a sa răspundere a obiectelor și efectelor Muzeului.

b) Direcțiunea cancelariei Comitetului arheologic și redacțiunea lucrărilor acestuia.

C

De Custozi

Art. 14. Atributele custozilor sînt:

a) A priveghea sălile Muzeului cînd sînt deschise publicului.

b) A ajutora pe Conservator la redacțiunea și copierea lucrărilor Comitetului arheologic.

c) A păstra arhiva cancelariei Comitetului și a Muzeului.

d) A face, sub privegherea Conservatorului, cuvenitele despulberări.

Art. 15. Servitorul Muzeului este și purtătorul corespondenței Comitetului arheologic.

CAPITOLUL IV

De Relațiuni

Art. 16. Comitetul arheologic va face în fiecare an raportul general către Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice despre starea Muzeului de antichități.

Art. 17. Conservatorul corespunde cu Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice în tot ce se atinge de onorariul personalului și de material și condeele de banii trecuți prin buget pe seama Muzeului, afară de §§ escursiunilor și al colecțiunilor care se regulează prin Comitetul arheologic.

CAPITOLUL V

De Donatori

Art. 18. Comitetul arheologic primeşte cu recunoştinţă daruri de colecţiuni de obiecte antice sau de fonduri, pentru înavuţirea Muzeului. Toţi donatorii se vor înscrie în Condica de aur a Muzeului, şi numele lor va fi afişat în sălile Muzeului.

Art. 19. Donatorii de fonduri sau colecţiuni de o valoare de 500 galbeni minimum se consideră ca fondatori ai Muzeului.

Art. 20. Donatorii Muzeului cu fonduri sau colecţiuni de o valoare minimum 500 galbeni sînt membri de drept ai Comitetului arheologic. Ca atare ei au vot deliberativ în tot ce privesc Muzeul de antichităţi.

CAPITOLUL VI

Despre Public

Art. 21. Sălile Muzeului de antichităţi sînt deschise publicului, Joia, Duminica şi sărbătorile mari, dimineaţa, de la 10 pînă la 3 ore după amiază.

Art. 22. Călătorii şi străinii pot vizita Muzeul de antichităţi şi în alte zile ale săptămînii prezentînd paşaportul lor.

Art. 23. Vizitatorii vor depune la intrarea Muzeului, sub priveghegherea servitorului însărcinat cu aceasta, bastoanele, umbrelele, galoşii, săbiile etc.

Art. 24 Nimenea din public nu va atinge sau deplasa vreunul din obiectele expuse, sub pedeapsa de imediată espulsiune.

Art. 25 Persoanele care ar dori să studieze mai de aproape vreunul din obiectele espuse, vor cere de la Comitetul arheologic o învoire specială. În această învoire se va indica care anume obiecte şi pe cît timp se încredinţează în sală spre studiul persoanei purtătoare biletului.

Art. 26. Fumarea este oprită în sălile Muzeului.

Art. 27. Aceste dispoziţiuni (Art. 21—27) se vor afişa imprimate la intrările sălilor şi înăuntrul lor spre cunoştinţa publicului.

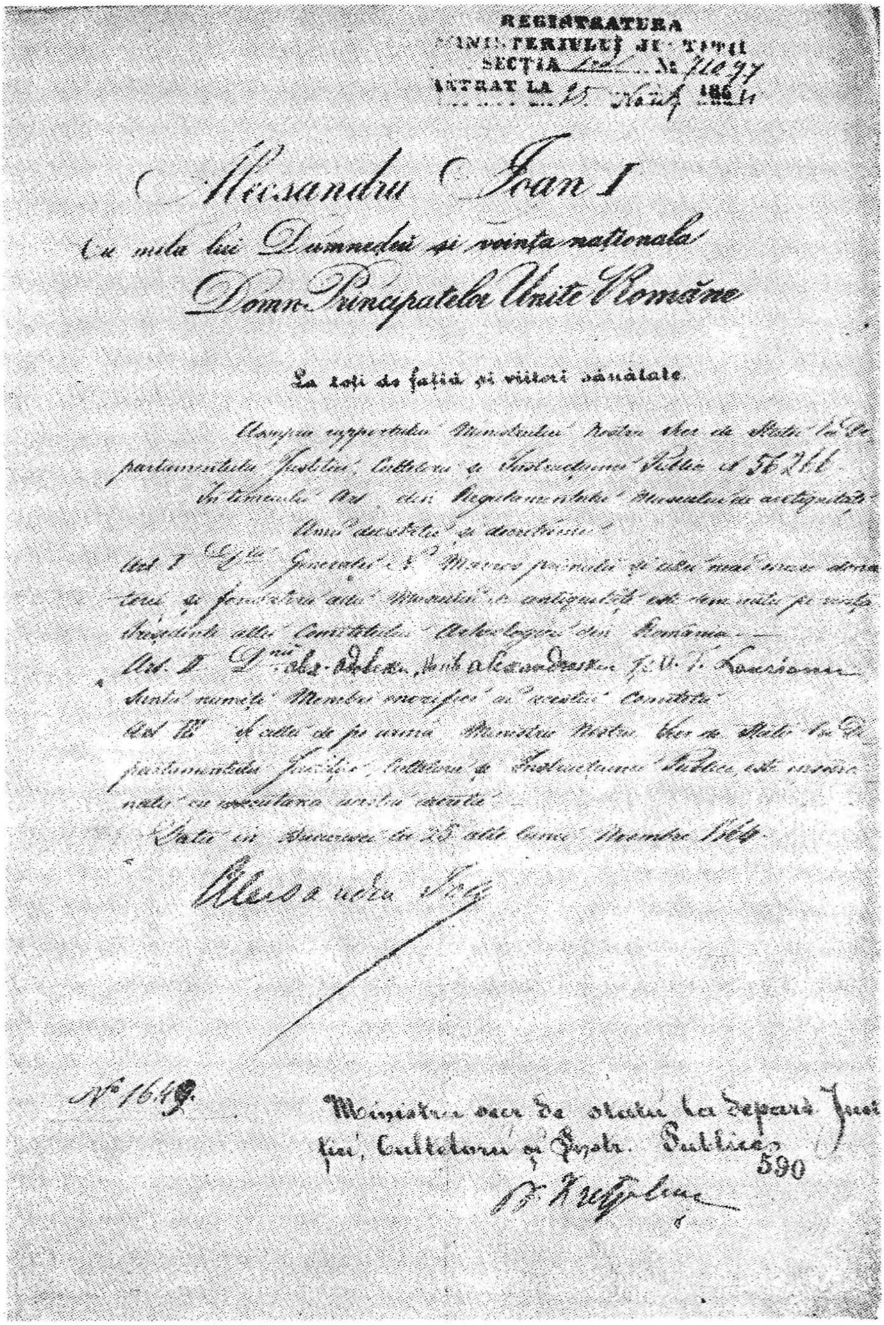
Ministrul Justiţiei, Cultelor
şi Instrucţiunei Publice,
N. Kretzulescu

Comitetul arheologic din România, care a luat fiinţă prin decretul nr. 1 649, semnat de Al. I. Cuza la 25 noiembrie 1864, era compus din patru membri şi anume : N. Mavros (preşedinte pe viaţă), Al. Odobescu, Vasile Alexandrescu-Urechia şi A. Tr. Laurian (fig. 10—13).

La 3 decembrie al aceluiaşi an, acest comitet s-a completat cu Cesar Bolliac, directorul Arhivelor Statului iar în 1865 cu D. Berindei[75] (fig. 14—15).

---

[75] ArhStBuc, MCIP, dosar 560/1865, f. 28; Decretul de numire al lui C. Bolliac în Comitetul arheologic poartă nr. 1701/3 dec. 1864; cf. Ioana Cristache-Panait şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 511.

REGISTRATURA
MINISTERIULUI JUSTIŢII
SECŢIA ... № 11097
INTRAT LA 25 Noemb 1864

Alecsandru Ioan I
Cu mila lui Dumnedeu şi voinţa naţională
Domn Principatelor Unite Române

La toţi de faţă şi viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunei Publice cu № 56266
In temeiul Art. din Regulamentului Museului de antiquităţi
Am decretat şi decretăm:
Art. I. D-lu Generalu N. Mavros primului şi celui mai mare donatoru şi fondatoru allu Museului de antiquităţi este denumitu pe viaţă preşedinte alle Comitetului Archeologicu din România.
Art. II. D-nii Alex. Odobescu, Vasile Alexandrescu şi A. T. Laurianu sunt numiţi Membri onorifici ai acestui Comitetu.
Art. III. Şi cellu de pe urmă Ministru Nostru Secretar de Stat la Departamentului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunei Publice este însărcinatu cu esecutarea acestui decretu.
Data în Bucuresci la 25 alle lunei Noembre 1864.

Alecsandru Ioan

№ 1649

Ministrul Secr. de Statu la Depart. Justiţiei, Cultelor şi Instr. Publice
590

Fig. 10. Decretul semnat de Alecsandru Ioan Cuza la 25 noiembrie 1864 prin care N. Mavros, Al. Odobescu, V. Alexandrescu-Urechia şi A. Tr. Laurian sînt numiţi membri ai Comitetului arheologic.

Fig. 11. Alexandru Odobescu.

Fig. 12. Vasile Alexandrescu-Urechia.

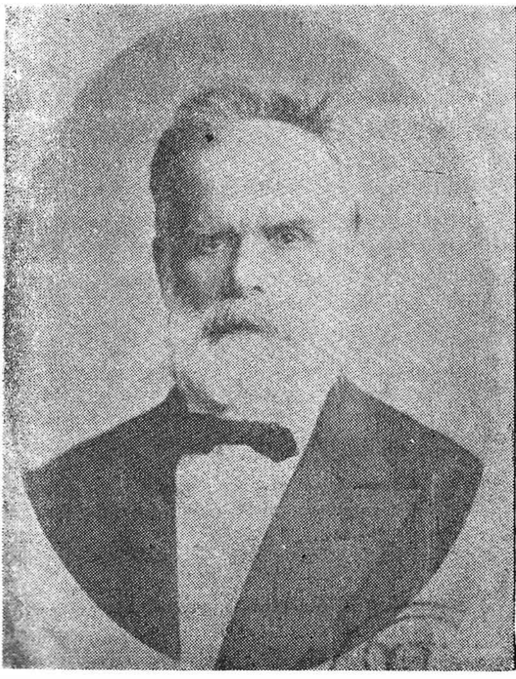

Fig. 13. Augustin Treboniu Laurian.

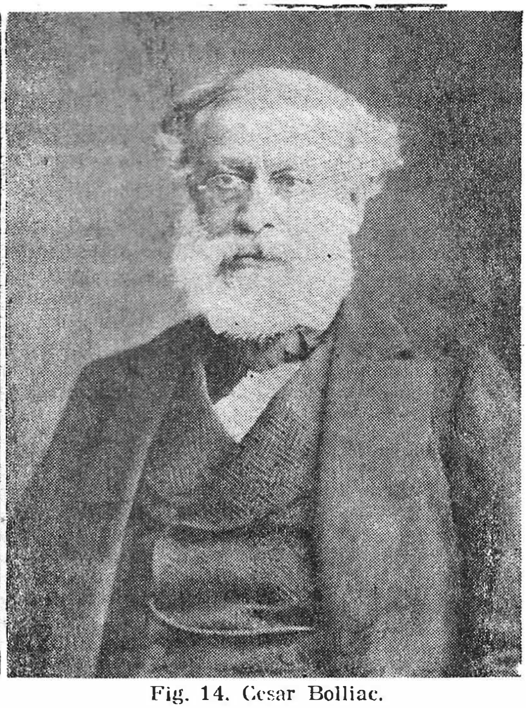

Fig. 14. Cesar Bolliac.

Cîteva zile mai tîrziu, la 7 decembrie, Al. I. Cuza aprobă printr-un alt decret Regulamentul Muzeului de științe naturale din București. Astfel, ia ființă cea de-a doua instituție muzeală din capitală, după ce timp de 30 de ani ele au ființat împreună, formînd Muzeul de istorie naturală și antichități [76].

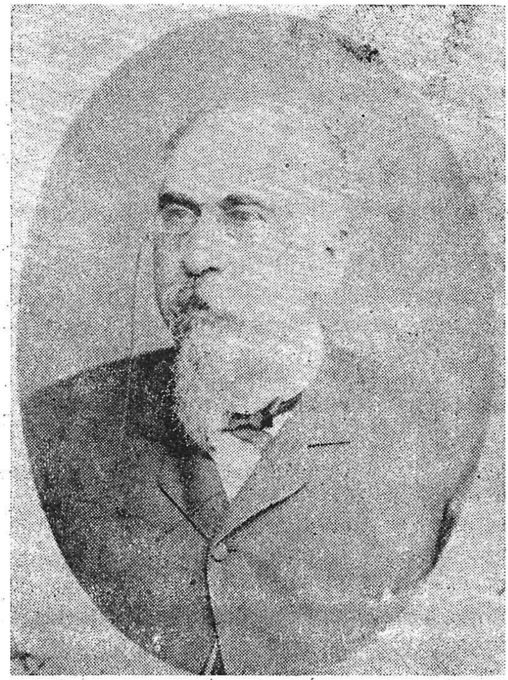

Fig. 15. Dimitrie Berindei.

Deschiderea Muzeului de antichități trebuia să aibă loc la 24 ianuarie 1865, ziua Unirii Principatelor, prin amenajarea, într-o primă etapă, a colecțiilor de busturi, obiecte de marmură și bronz, precum și ceramică [77].

Totuși, această festivitate, care ar putea fi considerată ca data inaugurării Muzeului de antichități, s-a desfășurat, pare-se, cîteva luni mai tîrziu, în ziua de duminică 29 august 1865 [78].

Noul conservator (director) al Muzeului de antichități, înscăunat probabil din decembrie 1864, sau de la 1 ianuarie 1865, se numește Alec-

[76] ArhStBuc, MCIP, dosar 526/1864, f. 590, 595—600, 640, 640 v., 644, 644 v.; cf. Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 511.

[77] Ioana Cristache-Panait și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 511. Se pare că deschiderea muzeului la acea dată n-a avut loc deoarece ministrul N. Kretzulescu demisionează la 21 ianuarie 1865 (cf. C. Moisil, CNA, 12, 1936, 106—107, p. 198).

[78] Ion Ionașcu, RevMuz, 4, 1967, 5, p. 470—471; După C. Moisil la 31 august 1865 s-a deschis secția bisericească a muzeului (cf. C. Moisil, CNA, 12, 1936, 106—107, p. 200.

sandru Russo[79]. El va rămîne în această funcție pînă la începutul anului 1876[80].

Alecsandru Russo avea deja o largă experiență didactică și organizatorică în momentul cînd lua în mîinile sale destinele Muzeului de antichități.

Este interesant de amintit că schema muzeului la începutul anului 1865 era formată, în afară de conservatorul-director, din încă doi salariați, un custode și un om de serviciu[81], iar bugetul acestei instituții prevăzut pe 1865 se ridica la suma de 37000 lei[82].

În septembrie 1868 la această schemă se mai adaugă încă două posturi și anume cel de custode II şi altul de „curatoriu de monede"[83].

În calitatea sa de conservator-director, Alecsandru Russo și-a făcut datoria cu prisosință, atunci cînd a fost vorba de adunarea, ordonarea și păstrarea, după criterii muzeistice, a obiectelor din vitrine și depozit. Prin adresa nr. 12 din 26 ianuarie 1865 se arăta Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice că obiectele donate de generalul N. Mavros se află în trei saloane „abia încăpătoare". Prin aceeași adresă, se solicita o încăpere și pentru depozitarea bunurilor prețioase provenind din mănăstirile secularizate[84] (fig. 16).

Dealtfel, tocmai numărul mare al acestor bunuri a fost factorul care a determinat deschiderea, în cadrul muzeului a unei subsecții ecleziastice[85].

În vara anului 1867 muzeul este închis, se pare, pentru puțină vreme, deoarece arhitectul A. Orăscu trecuse la restaurarea edificiului Universității (Academiei)[86]. Desigur, aceasta nu a împiedicat, defel, desfășurarea activității muzeale. Acum se elaborează un catalog în care erau numerotate (de la 1 la 519) obiecte, statui, vase, monede etc. provenind din colecțiile: Mavros, Pappasoglu, Scarlat Rosetti „graful", C. Bolliac și colecția statului[87].

Patrimoniul Muzeului de antichități continuă să se îmbogățească neîntrerupt. Astfel, în 1865 sînt achiziționate de la un particular, prin intermediul Comitetului arheologic, unele obiecte[88]. La 16 februarie 1866 în colecțiile muzeului intră 182 monede „vechi" de argint găsite pe moșia

---

[79] Alecsandru Russo îl înlocuiește pe Carlo Ferreratti din funcție, fie după 7 decembrie 1864 cînd acesta preia postul de director al noii instituții create, Muzeul de științele naturii (devenit mai tîrziu Muzeul Grigore Antipa), fie de la 1 ianuarie 1865 cînd deja îl găsim semnînd drept conservator al „Museului de antichități din Bucuresci".

[80] Arh MNA (Arhiva Muzeului național de antichități de la Institutul de arheologie, București), dosar 13/1876, f. 84. Alecsandru Russo era bănățean de origine și se născuse în anul 1835. Înainte de a ajunge conservator al Muzeului de antichități fusese subdirector și profesor la Școala de agricultură, ajutor contabil la Eforia Școalelor, profesor la Școala centrală de fete și contabil la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (cf. Arh MNA, dosar 10/1873, f. 71). Se stinge din viață la vîrsta de 44 ani (cf. Arh. MNA, dosar 16/1879, f. 7).

[81] ArhMNA, dosar 2/1865, f. 3.

[82] Ibidem, dosar 1/1865, f. 2. Suma de buget de 37 000 lei era repartizată astfel: conservator general (10 000 lei), custode (3 600 lei), om de serviciu (1 200 lei), fonduri de colecții, mobilier, cheltuieli de iluminat (12 000 lei).

[83] Ibidem, dosar 5/1868, f. 72.

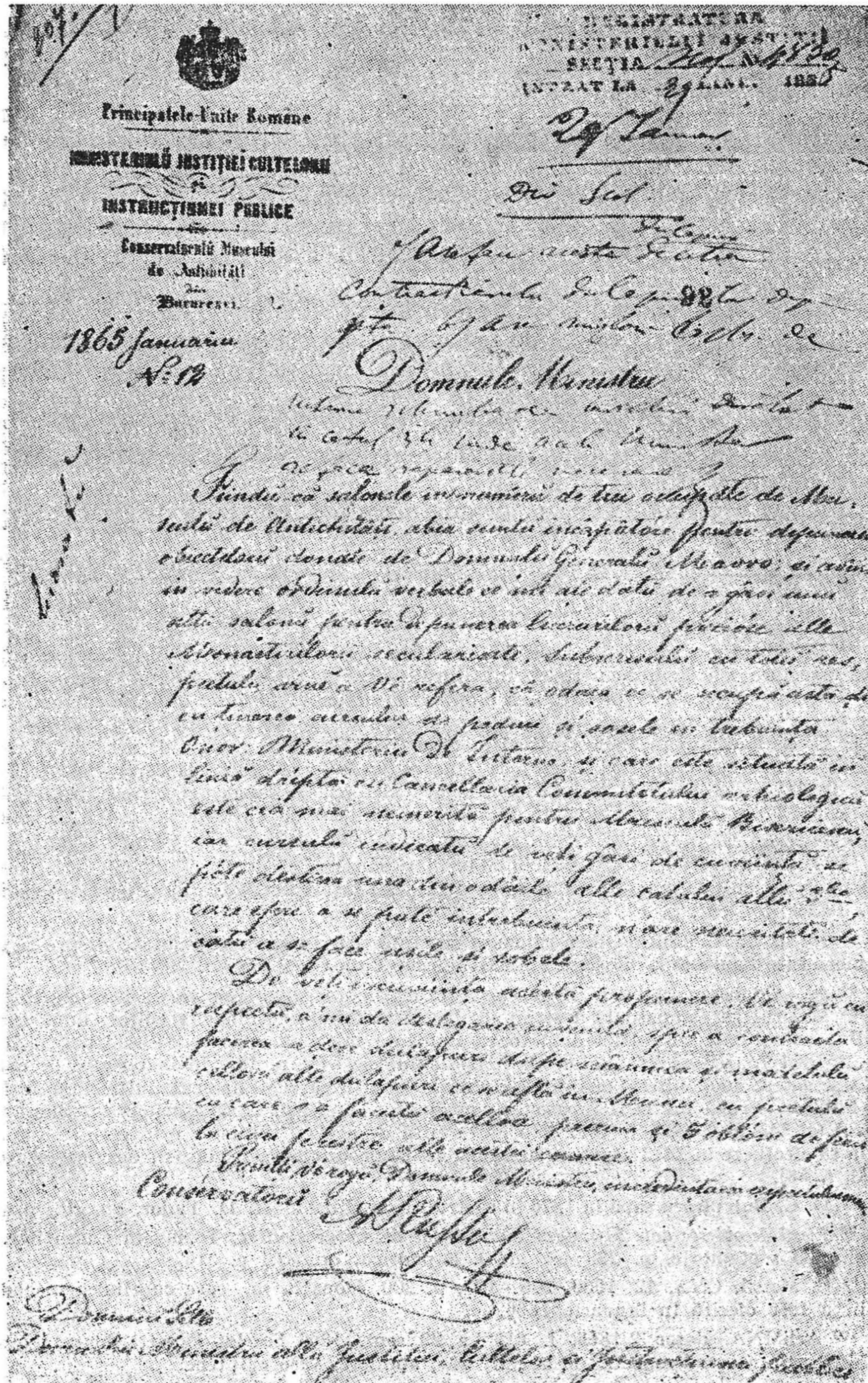
[84] Ibidem, dosar 1/1865, f. 60.

[85] Ibidem, f. 157.

[86] Ibidem, dosar 3/I/1867, f. 78.

[87] Ibidem, dosar 3/II/1867, f. 101.

[88] Ibidem, dosar 1/1865, f. 127.

Principatele-Unite Romăne

MINISTERIULŬ JUSTIŢIEI CULTELORŬ şi INSTRUCŢIUNEI PUBLICE

Conservatorulŭ Museului de Antichitătĭ din Bucurescĭ

1865 januarie

N: 12

Domnule Ministru

Fig. 16. Adresa nr. 12/29 ianuarie 1865 semnată de conservatorul muzeului Alecsandru Russo prin care cerea extinderea colecţiilor.

Mărmureni (com. Oniceni, jud. Neamț)[89], iar la 12 noiembrie, același an, încă 24 de „monede antice" descoperite în satul Schineni (com. Murgeni, jud. Vaslui)[90].

Ca și înainte de 1860, în perioada care a urmat (1860—1880), numeroși cărturari și iubitori ai trecutului au străbătut țara de la un capăt la altul, efectuînd cercetări de teren și chiar săpături de mai mică sau mai mare amploare, e drept, executate după metode puțin științifice. Printre ei vom remarca pe A. Tr. Laurian[91], Cesar Bolliac[92], D. A. Sturdza[93], V. A. Urechia[94], Al. Odobescu[95], maiorul D. Pappasoglu[96], D.C. Butculescu[97] și alții.

Unii dintre ei, ca și alți colecționari de antichități, români sau chiar străini, au oferit colecțiile lor muzeului, făcînd ca patrimoniul acestuia să crească considerabil. Urmînd nobilul exemplu al generalului Mavros, D. Pappasoglu (fig. 17) donează, în 1864, colecția sa, urmat în 1865 de C. Bolliac[98] și în 1866 de D.A. Sturdza[99] și de Scarlat Rosetti „graful"[100]. În 1869 Nicolae Kretzulescu dăruiește o mumie egipteană[101] (fig. 18) și tot atunci, ca și în anul următor, C. Bolliac înzestrează muzeul cu numeroase obiecte (piese de silex și bronz, ceramică, monede de bronz, argint și aur)[102].

---

[89] Ibidem, dosar 2/1866, f. 11.

[90] Ibidem, f. 21.

[91] D. Tudor, *op. cit.*, p. 15. De aici aflăm că în vara anului 1845 A. Tr. Laurian a făcut o lungă cercetare arheologică cu itinerariul Giurgiu—Turnu-Măgurele—Celei—Reșca—Drobeta Turnu Severin—Orșova a căror date le-a publicat în articolul *Istriana* din „Magazinul istoric pentru Dacia".

[92] C. Bolliac face în 1869 săpături la Slon (jud. Prahova) însoțit de arhitectul ministerului de interne Benich, apoi la Reșca, la Tinosul (unde pune problema cercetării vestigiilor dacice); în 1871—1874 la Zimnicea, Vădastra, și Celei (cf. O. Papadima, *op. cit.*, p. 318—319, 331, 337, 339). De asemenea execută săpături la Slăveni și Turnu-Severin (cf. D. Tudor, *op. cit.*, p. 12).

[93] D. A. Sturdza face săpături la Slăveni și Rusăneștii de Sus (jud. Olt). Notele sale asupra unor antichități culese la Slăveni și Reșca au fost valorificate de către Al. Odobescu (cf. D. Tudor, *op. cit.*, p. 13, 15).

[94] De la V. A. Urechia ne-a rămas o succintă, dar interesantă relatare despre săparea unor morminte romane la Reșca în 1870 (cf. D. Tudor, *op. cit.*, p. 13, 15).

[95] Al. Odobescu publică lucrarea *Antichitățile județului Romanați*, București, 1878.

[96] Maiorul D. Pappasoglu a strîns un bogat material arheologic recoltat, după spusele lui, „din excursiunile ce am făcut în toată România mică pe unde se găsesc" pe care-l donează în 1864 muzeului (cf. Maior D. Pappasoglu, *op. cit.*, p. 15). În materialul de arhivă al MNA se găsesc două adrese, una din 15 iunie 1869 prin care Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice aprobă lui D. Pappasoglu continuarea, în 1869, a săpăturilor la Slon (jud. Prahova) (cf. dosar 6/1869, f. 113) și o alta emisă de același minister prin care i se aprobă acestuia să efectueze în 1873 săpături arheologice pe proprietatea mănăstirii Cernica (cf. dosar 10/1873, f. 58).

[97] D. C. Butculescu sapă în 1876 în castrul de la Jidava (cf. D. Tudor, *op. cit.*, p. 13).

[98] *Listă de obiecte date Muzeului Național de dl. Cesar Bolliac*, Trompeta Carpaților, 56, 1865, din 30 septembrie, p. 223; cf. și O. Papadima, *op. cit.*, p. 316.

[99] C. Moisil, CNA, 12, 1936, 106—107, p. 200. Donația sa, care cuprindea monede și medalii, a fost oferită în ianuarie 1866.

[100] ArhMNA, dosar 2/1866, f. 61. La 23 sept. 1866 Scarlat Rosetti donează o serie de obiecte printre care monede de argint, aur, amulete, vase egiptene.

[101] Ibidem, dosar 6/1869, f. 69.

[102] Ibidem, dosar 6/1869, f. 80; dosar 7/1870, f. 36; cf. C. Moisil, *op. cit.*, p. 203, care ne spune că monedele au fost cumpărate de la C. Bolliac.

Fig. 17. D. Pappasoglu.

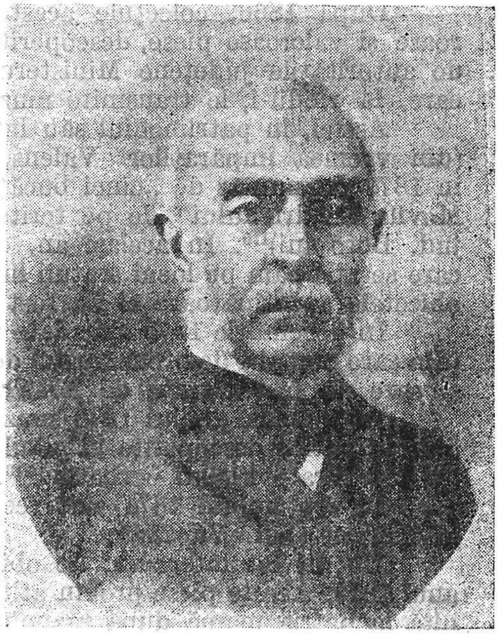

Fig. 18. Nicolae Kretzulescu, cel care a luat inițiativa și a stăruit să se pună bazele acestei instituții de înaltă cultură.

În 1870 Andrei Adamescu oferă muzeului „orologiu vechi de aur" al profesorului Gheorghe Lazăr[103], iar în 1873 tot Cesar Bolliac mai donează o frumoasă colecție formată din 736 obiecte de piatră, os, vase, la care se mai adaugă 2 010 monede de bronz precum și alte obiecte găsite la Drobeta Turnu-Severin[104].

Ceva mai tîrziu, în primăvara anului 1879, colonelul Grigore Cantilli oferă muzeului nouă vase „vechi, întregi" găsite „în ruinele de la Corinth"[105]. Un an mai tîrziu, ofițerul danez H. Mansfeld Büllner din Copenhaga donează o interesantă colecție de „vase și obiecte preistorice"[106].

În afara acestor donații, muzeul mai achiziționează o serie de piese fie de la Bolliac[107], fie de la diverși particulari[108].

---

[103] ArhMNA, dosar 7/1870, f. 40.

[104] Ibidem, dosar 10/1873, f. 39 (cf. adresa 4367/22 aprilie 1873); cf. și adresa 5898/6 iunie 1873 — dosar 10/1873, f. 51.

[105] Ibidem, dosar 16/1879, f. 34.

[106] Ibidem, dosar 17/1880, f. 103.

[107] Ibidem, dosar 8/1871, f. 30. În 1871 sînt cumpărate 323 monede daco-romane de la C. Bolliac.

[108] Ibidem, dosar 11/1874, f. 86. Muzeul cumpără contra sumei de 1 200 lei obiecte antice oferite spre vînzare de Iosif Mendelbaum.

După 1866, colecţiile acestei instituţii se îmbogăţesc cu numeroase şi valoroase piese, descoperite ocazional în toată ţara şi expediate de autorităţile judeţene Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice care, la rîndu-i, le transmite muzeului.

Astfel, în patrimoniul său intră, în 1869, 400 de monede de argint (din vremea împăraţilor Valens, Valentinian, Constantius etc)[109], iar în 1870 un număr de „cinci bucăţi de arme vechi" găsite îngropate „în Movila Şendrianului" de pe teritoriul satului Buimăceni (com. Albeşti, jud. Botoşani)[110]. În acelaşi an, cu ocazia dărîmării bisericii Sf. Sava, care se afla cam pe locul statuii lui Mihai Viteazul din faţa Universităţii, obiectele aparţinătoare ei au fost transferate Muzeului de antichităţi[111].

În decembrie 1872 sînt date muzeului spre păstrare 160 de monede (din care numai 4 de bronz, restul de argint) găsite la Izlaz (jud. Teleorman) şi care au fost clasate de A. Tr. Laurian[112].

În toamna anului 1873 muzeul intră în posesia a „patru lăzi" cu obiecte antice descoperite în satul Milcov (jud. Olt) cu prilejul construirii căii ferate Piteşti — Slatina[113].

În septembrie 1874 sînt recuperate 200 de monede antice găsite la Horezu (jud. Vîlcea)[114].

Un alt lot interesant de obiecte intră în patrimoniul muzeului în anul 1879. Aceste piese provin atît din Oltenia, cît şi din Dobrogea, revenită la patria mamă după războiul de independenţă din 1877. Muzeului i se oferă acum un număr de 75 de monede „vechi" de argint găsite cu ocazia lucrărilor liniei ferate în satul Pîrşani (com. Pieleşti, jud. Dolj)[115], 22 monede antice de argint şi aramă descoperite la Mangalia[116], precum şi 11 monede de aur „Constantinati" provenite din plasa Medgidia[117].

În ceea ce priveşte Dobrogea, este necesar să relevăm că încă mai de mult bogatele vestigii antice de aici au atras atenţia unor cărturari români şi străini. Astfel, despre ruinele de la Ulmetum, Tomis şi din zona Niculiţel — Taiţa ne vorbeşte încă din 1850 învăţătul Ion Ionescu de la Brad[118], iar despre cele de la Troesmis, Tropaeum Traiani şi Tomis, călătorul F. Weickum[119], care, în 1864, l-a însoţit pe K.F. Peters în cercetările sale geografice din această provincie. Cîţiva ani mai tîrziu, în 1868, Ernest Desjardins, studiind vestigiile din împrejurările satului Caranasuf (azi satul Istria) ajunge la interesanta concluzie că acestea au aparţinut oraşului Histria[120].

Revenind asupra noilor piese care s-au adăugat colecţiilor muzeului în anul 1880 este important să amintim obiectele de aur găsite la Turnu Măgurele[121], cele 10 monede vechi de argint descoperite la Bicaz

[109] Ibidem, dosar 6/1869, f. 19.
[110] Ibidem, dosar 7/1870, f. 72.
[111] Ibidem, dosar 7/1870, f. 75.
[112] Ibidem, dosar 9/1872, f. 101.
[113] Ibidem, dosar 10/1873, f. 74.
[114] Ibidem, dosar 11/1874, f. 76.
[115] Ibidem, dosar 16/1879, f. 65.
[116] Ibidem, f. 18.
[117] Ibidem, f. 47.
[118] Victor Slăvescu, *op. cit.* (cf. scrisoarea din 2/14 iulie 1850); I. Ionesco, *op. cit.*
[119] K. F. Peters, *op. cit.*, p. 27; W. Christ, *op. cit.*
[120] D. M. Pippidi, *Inscripţiile din Scythia...*, p. 23 şi 32—33.
[121] Arh MNA, dosar 17/1880, f. 47.

(jud. Neamț)[122], precum și diversele „obiecte antice" provenite de la Constanța[123].

Din cele expuse mai sus reiese, credem, destul de limpede, că în perioada cuprinsă între 1864 și 1880 Muzeul de antichități și-a mărit necontenit patrimoniul[124]. Activitatea lui crescuse atît în ochii publicului larg, cît și ai oficialității. Sub directoratul lui Alecsandru Russo, cît și al celor care l-au succedat din 1876, muzeul s-a bucurat de sprijinul larg al Comitetului arheologic din România.

Generalul N. Mavros rămîne în fruntea acestui comitet pînă la 23 martie 1868 cînd se stinge din viață[125]. Ca urmare a decesului celui care a fost primul și cel mai mare donator și fondator al acestui muzeu, prin adresa nr. 7 087 din 6 iunie 1869, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice face cunoscută numirea noului președinte al Comitetului arheologic în persoana lui Cesar Bolliac[126]. Membrii comitetului sînt aceiași, la care se mai adaugă începînd din decembrie 1870 și D.A. Sturdza[127]. Reamintim că la ședințele Comitetului arheologic participa, prin funcția pe care o deținea, și conservatorul (directorul) Muzeului de antichități, ca șef al cancelariei acestui comitet.

Cesar Bolliac își exercită funcția de președinte al Comitetului arheologic pînă la începutul anului 1877, cînd o boală necruțătoare îl ține imobilizat timp de 4 ani. La 25 februarie 1881 poetul, publicistul, revoluționarul de la 1848, marele iubitor al trecutului și pămîntului românesc, cel ce „cînta iobagul și-a lui lanțuri de aramă" se stinge, din viață[128].

Din documentele consultate, aflăm că spre sfîrșitul anului 1879 este cooptat, pe lîngă vechii membri ai Comitetului arheologic (A.Tr. Laurian, Al. Odobescu, V.A. Urechia, D.A. Sturdza, D. Berindei), și numismatul M.C. Șutzu. Noul membru se oferea să treacă la catalogarea și inventarierea colecțiilor de medalii ale generalului Mavros[129].

Obiectele care împodobeau muzeul, unele dintre ele de o deosebită valoare științifică și expozițională, cum era tezaurul de la Pietroasa, au fost solicitate a fi expuse la unele expoziții internaționale. Astfel, în octombrie 1866 se cerea muzeului să întocmească o listă a obiectelor antice care trebuiau trimise la expoziția internațională de la Paris, ce avea să se deschidă în 1867[130]. Comisarul acestei expoziții a fost numit Al. Odo-

---

[122] Ibidem, f. 76.

[123] Ibidem, f. 106.

[124] Interesantă este și propunerea făcută ministerului în 1864 de către A. Tr. Laurian referitoare la strîngerea tuturor rarităților din țară și depunerea lor la Muzeul național (medalii de aur și argint, statui, basoreliefuri, plăci sculptate, vase etc.) (cf. ArhStBuc, MCIP, dosar 526/1864, f. 168.

[125] ArhMNA, dosar 5/1868, f. 9.

[126] Ibidem, dosar 6/1869, f. 44.

[127] Ibidem, dosar 7/1870, f. 92.

[128] O. Papadima, *op. cit.*, p. 346—348; George Potra, CNA, 18, 1944, 130, p. 233—248.

[129] ArhMNA, dosar 16/1879, f. 63; dosar 17/1880, f. 141. În treacăt amintim că D. Berindei era și membru activ al societății „Românismul" care îl avea ca președinte pe B. P. Hașdeu.

[130] Ibidem, dosar 2/1866, f. 75.

bescu[131]. În treacăt amintim că, printre alte obiecte importante, tezaurul de la Pietroasa a fost transferat de la Paris la Londra, unde a stat expus pînă în primăvara anului 1868, cînd a revenit în țară[132].

La numai patru ani după aceasta, în aprilie 1873, directorul muzeului era solicitat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice să predea lui Emanoil Cretzulescu o serie de bunuri muzeale ca tezaurul de la Pietroasa[133], „facsimilele mînăstirii Argeș", realizate de K. Storck etc. Ele trebuiau să ajungă la expoziția universală de la Viena. Emanoil Cretzulescu era numit comisarul general al secțiunii române din cadrul acestei expoziții[134].

Pe baza documentelor de arhivă am putut constata că muzeul era tutelat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dar, pe linie administrativă, el depindea într-o oarecare măsură și de Universitatea din București. Dealtfel, aceasta este rațiunea care explică adresa nr. 5 din ianuarie 1871, prin care G. Costa-Foru, rectorul Universității, cerea lui Alecsandru Russo să „mențină pururea cea mai perfectă curățenie" în muzeu[135]. Ce-i drept, din punct de vedere științific și organizatoric, muzeul depinde direct de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. În contextul acestei situații, Ministerul cerea la 14 aprilie 1871 „așezarea într-un mod regular al pieselor de piatră antice ce se află în curtea Universității" și oferea 1 000 lei în scopul de a face „un adevărat muzeu lapidar"[136]. Iată, așadar, că primele preocupări pentru intemeierea unui muzeu lapidar— deziderat neîmplinit nici pînă astăzi—datează încă din acele vremuri.

La rîndul său, la finele anului 1871, muzeul își informa forul tutelar, adică Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, de numărul și proveniența colecțiilor, medaliilor și monedelor aflate în custodia sa. Este vorba de: Colecția statului primită de la fosta Eforie a Școalelor, colecția generalului N. Mavros, cele donate de D.A. Sturdza, Scarlat Rosetti, Cesar Bolliac, M.S. Vlasto etc., precum și cele cumpărate de la particulari[137].

Pentru reglementarea atît a modului de cum trebuiau executate cercetările și săpăturile arheologice, cît și a stabilirii normelor de îmbogățire a colecțiilor muzeului, fie prin cumpărare, fie prin donații, la

---

[131] Din acest motiv credem că, Al. Odobescu întreprinde, în toamna anului 1866, unele săpături în mai multe puncte ale fortificației de sub satul Pietroasa (azi Pietroasele, jud. Buzău) cu scopul, probabil, de a recolta noi materiale arheologice, precum și de a preciza relația, atît cronologică, cît și istorică între castru și tezaurul descoperit în apropiere. În august 1869, Al. Odobescu susține la al IV-lea Congres internațional de antropologie și arheologie preistorică, ținut la Copenhaga, o comunicare asupra antichităților preistorice din România (cf. M. Babeș, în Alexandru Odobescu, *op. cit.*, p. 8—15).

[132] *Ibidem*.

[133] Doi ani mai tîrziu, mai precis, în noiembrie 1875 acest tezaur a fost furat, dar după scurtă vreme a fost găsit. Drept urmare, la începutul anului 1876 muzeul emitea o adresă prin care Cesar Bolliac cerea întrunirea Comitetului arheologic „pentru a constata starea în care se găsesc obiectele ce compun tezaurul de la Pietroasa, în urma furtului comis" (cf. ArhMNA, dosar 13/1878, p. 39).

[134] ArhMNA, dosar 9/1872, f. 76; dosar 10/1873, f. 29.

[135] Ibidem, dosar 8/1871, f. 8.

[136] Ibidem, f. 19.

[137] Ibidem, f. 93; C. Moisil ne spunea că între 1868—1870, G. Sant Marin dăruiește muzeului 50 de monede romane de argint, iar M. S. Vlasto, 100 de monede romane. Tot de la acesta, muzeul mai cumpără încă 300 de monede romane care făceau parte dintr-un tezaur găsit lîngă Craiova (cf. C. Moisil, CNA, 12, 1936, 106—107, p. 203).

10 aprilie 1874, a fost promulgat decretul nr. 736 privind „Regulamentul asupra explorărilor şi cumpărărilor de obiecte antice"[138].

Întrucît multe din articolele regulamentului sînt de maximă importanţă, în cele ce urmează le vom reproduce fără comentarii.

Art. I. Ori ce obiecte antice, cum : monede, medalii, vase, scule, arme, instrumente, ori-ce obiecte, in fine, din antichitatea Dacă, Latină sau Românească, care s'ar referi sau ar interesa Istoria, artele, industria, mithologia, religiunea sau comerciul tuturor ţerilor Dunărei de jos sau şi alte ţeri învecinate lor, se vor aduna, clasifica şi aşeza în Muzeul Naţional sau în urma de escursiuni archeologice, făcute şi esecutate de barbaţi speciali şi cu cheltuiala Ministerului sau prin cumpărare de la persoanele ce le-ar poseda.

Art. II. Escursiuni archeologice pentru descoperirea de asemenea obiecte se vor face pre fie-care an cu cheltuiala Ministerului Instr. şi după mijloacele budgetului.

Ministerul Instr. Publice va incredinţa această misiune în epocele cele mai favorabile ale anului, persoanelor celor mai competinte, amatorilor desinteresaţi şi cunoscători cari vor voi a face asemenea escursiuni numai în interesul scienţii şi al istorii naţionale, şi spre a înavuţi Muzeul Naţional cu asemenea colecţiuni.

Art. III. Ori ce proprietar, ori ce primar, ori ce agent al administraţiunii publice este invitat ca să facă îndată cunoscut Ministerului Instr. ori ce ruine, morminte sau alte indice de antichităţi s'ar ivi undeva în pămînt sau pre supra-faţa pămîntului.

Se vor lua toate măsurile de protecţiune pentru ca asemenea obiecte să se ferească de ori ce fel de săpătură sau scobitură mai înainte de a se trimite din partea Ministerului persoana competinte, care să ştie se facă săpăturile spre a nu strica sau sfărîma obiectele ce se vor afla îngropate sau închise.

Art. IV. Cînd Ministerul va lua cunoştinţă despre esistenţa unor asemeni localităţi, conţinînd indicii de antichităţi, va consulta mai întîi Comitetul arheologic asupra indiciilor şi notiţelor ce a putut avea pînă atunci. Comitetul, opinînd că lucrul merită a fi esaminat, va raporta Ministerului, care va putea, în tot casul, trimite chiar pre unul din membrii comitetului ca să facă cercetări la faţa locului, să raporteze dacă merită a se face esplorarea.

Esplorarea fiind admisă şi încuviinţată de Minister, ea se va încredinţa a se face de către un om competent, conform regulilor admise în asemenea casuri.

Art. V. Dacă monumentul antic, descoperit este de natură a se conserva chiar pe locul unde se află, Ministerul va lua toate mesurele cum acel monument să se conserve intact şi să nu fie expus degradaţiunilor ce timpul sau oamenii'i pot face.

---

[138] ArhMNA, dosar 11/1874, f. 49. Amintim că tot în 1874 prin decretul nr. 754/6 august ia fiinţă şi Comisia monumentelor publice, care trebuia să se ocupe de cunoaşterea tuturor monumentelor de artă şi istorie. Sînt propuşi a face parte din comisie : M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, Cesar Bolliac, A. Orăscu, D. Berindei, D. A. Sturdza, Theodor Rosetti, C. I. Stăncescu (cf. ArhStBuc, MCIP, dosar 2461/1871, f. 8, 12); cf. Ilie Ţabrea, CNA, 14, 1939, 115—116, p. 171 şi 174).

Art. VI. Toate obiectele transportabile, descoperite de esploratorii cari lucrează după delegaţiuni şi cu cheltuiala Ministerului sunt pe seama Museului Naţional.

Art. VII. Esploratorul va face tot d'auna ministerului la finele lucrarei sale un raport detaliat asupra descoperirilor ce a făcut, alăturînd şi o listă de toate obiectele ce a găsit. O copie după acest raport se va înainta de către Minister Comitetului archeologic, însărcinat cu primirea, clasarea şi descrierea obiectelor trimise museului.

Art. VIII. Esploratorul va trimite ministerului obiectele găsite pe cît le va descoperi, îngrijind ca ele să fie transportate, bine închise şi bine sigilate. Ministerul le va depune în aceea-şi stare la museu şi vor sta inchise cum s'a primit pînă la intoarcerea esploratorului. Obiectele cele mari şi greu de transportat, cum sarcofagii, pietre de monumente etc., se vor trimite Ministerului numai după o anume autorisare ce el va da pentru aceasta.

Art. IX. Indată după întoarcerea esploratorului, Comitetul archeologic sau doi delegaţi ai săi vor fi invitaţi la Minister ca faţă cu esploratorul să deschidă lăzile sau cutiile în cari se află obiectele descoperite. Comitetul le va esamina, va constata valoarea lor ştiinţifică, artistică sau istorică; va alege pe acelea care merită a fi conservate pentru museu şi va specifica clasificarea lor. El va face Ministerului un raport detaliat de toată această operaţiune.

Art. X. Obiectele se vor aşeza la locul lor îndată ce se vor fi clasificat. La cele mai principale se va pune pe inscripţiune din eticheta ce vor avea, numele esploratorului, data şi locul descoperirei lor.

Art. XIV. Ministerul, avînd fondul disponibil va putea cumpăra pe fiecare an pentru colecţiunea muzeului tot felul de obiecte antice posedate de particulari.

Art. XV Aceia cari, posedînd asemenea obiecte, vor voi a le vinde Ministerului, vor trata cu acesta în buna înţelegere şi Ministerul va consulta Comitetul archeologic asupra importanţei obiectelor şi valorii lor pecuniare.

Pentru acest scop Ministerul va inainta obiectele ce sînt de cumpărat conservatorului Museului; acolo Comitetul archeologic sau doi delegaţi ai săi le vor esamina şi aprecia.

Pe cît timp aceste obiecte vor sta la Museu pînă a se cumpăra, nu este permis nimănui a lua desemnuri şi facsimile după dînsele fără anume permisiune a proprietarului lor.

Art. XVI. Toate obiectele dăruite Museului de particulari vor purta o inscripţie de numele dăruitorului. Conservatorul Museului va ingriji, după iniţiativa şi conform cu clasificarea specificată de Comitetul archeologic, a aşeza toate obiectele dăruite de particulari cu etichetele şi esplicaţiunile necesarii.

Se recomandă mai ales celor ce posedă antichităţi, cum: monede, medalii, pietre vase etc. şi ar voi să le vîndă sau să le dăruiască Museului a nu le curăţi nici a le şterge, răzui sau spoi ci a le lasa în starea cum le-au găsit; căci ştergerea sau curăţirea lor se poate face şi mai tîrziu prin metodele cunoscute aşa cum să nu se strice nimic din inscripţiunile, reliefurile sau alte semne ale obiectului.

La începutul anului 1876, iau ființă următoarele secțiuni ale muzeului: Secțiunea porturilor naționale;
Secțiunea tablourilor istorice naționale;
Secțiunea de geme și camee;
Secțiunea industrială („diverse producțiuni alese de industria modernă spre a servi ca modele născînde-i noastre industrii").

Înființarea secțiunilor a fost aprobată prin adresa nr. 187 din 10 ianuarie 1876, semnată de însuși Titu Maiorescu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice[139].

Așa cum am afirmat la începutul anului 1876 Alecsandru Russo părăsește postul care-l deținea din motive pe care nu le cunoaștem, probabil de boală. La 21 iunie același an, se încheie predarea gestiunii, către noul director, N. Burghele, care avea și funcția de director al Bibliotecii [140].

De acum înainte, pînă în 1880, conservatorii (directorii) Muzeului de antichități se schimbă foarte des. Astfel, în 1877 în fruntea muzeului îl găsim pe Gr. Ștefănescu[141], iar în 1878 pe Grigore Tocilescu[142]. Acesta, plecînd la studii în Germania, în locul lui rămîne director Eugen Costinescu care era și subdirector al Bibliotecii [143] (fig. 19). La 15 septembrie 1879 este numit director Nicolae Bassarabescu care va îndeplini această funcție în tot cursul anului 1880 [144] (fig. 10).

Este interesant de reținut faptul că, în august 1877, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice cere directorului Gr. Ștefănescu ca, împreună cu Gr. Tocilescu, să elaboreze un „catalog descriptiv al obiectelor aflate în Muzeul Național, în dorința de a se înființa cu o oră mai înainte un asemenea catalog strict necesar" [145].

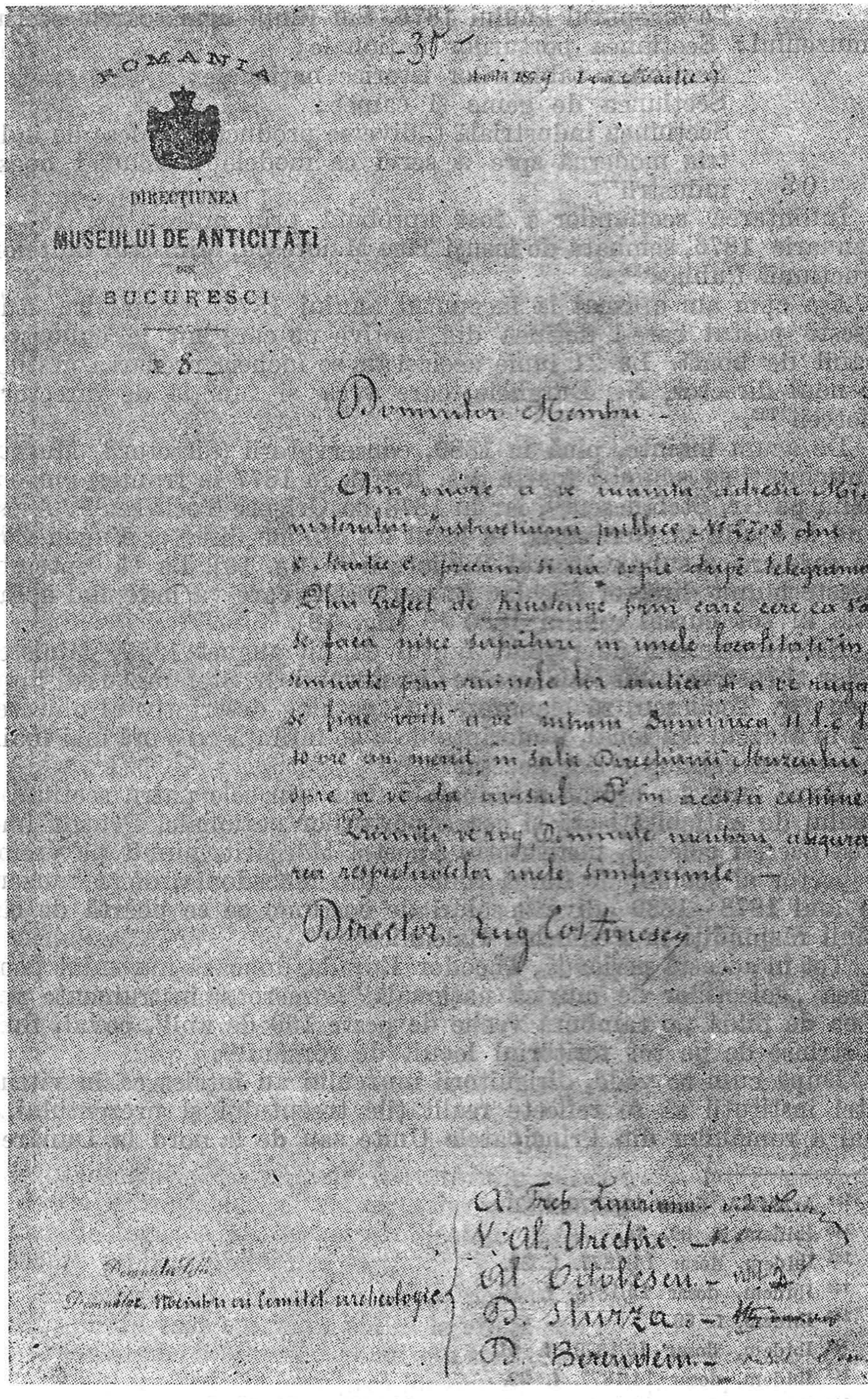
După cum s-a arătat mai înainte, una din cele patru secțiuni ale Muzeului de antichități era și cea a porturilor naționale. Pentru îmbogățirea acestei colecții, institutorul Apostol Mărgărit, numit pe vremuri și inspector al școlilor de limbă română din Macedonia, oferă muzeului între anii 1878—1880 „diverse soiuri de costume ce se poartă de către românii răspîndiți în Peninsula Balcanică" [146].

Tot în această perioadă, Theodor Burada donează muzeului pentru mărirea „colecțiilor de muzică națională" numeroase instrumente muzicale ca de pildă „o tambură veche de peste 150 de ani", caval, fluiere etc. strînse de pe tot teritoriul locuit de români[147].

După cum se vede, diriguitorii muzeului au înțeles ca în vitrinele acestei instituții să se reflecte realitățile trecutului și prezentului, nu numai a românilor din Principatele Unite sau de la nord la Dunăre, ci

---

[139] ArhMNA, dosar 13/1876, f. 21.
[140] Ibidem, f. 39, 84.
[141] Ibidem, dosar 14/1877, f. 32.
[142] Ibidem, dosar 15/1878, f. 19.
[143] Ibidem, f. 69.
[144] Ibidem, dosar 16/1879, f. 61.
[145] Ibidem, dosar 14/1877, f. 32.
[146] Ibidem, dosar 15/1878, f. 77; dosar 16/1879, f. 21, 29, 60.
[147] Ibidem, dosar 15/1878, f. 53, 55; dosar 16/1879, f. 50; 56; dosar 17/1880, f. 102.

-38-

Anula 1879 Luna Martie 9

ROMANIA

DIRECȚIUNEA

MUSEULUĬ DE ANTICITĂȚĬ

DIN

BUCURESCI

№ 8

Domnule Membru —

Am onoare a vă înainta adresa Ministerului Instrucțiunii publice № 2708, din 8 Martie c. precum și o copie după telegrama D-lui Prefect de Kiustenge prin care cere ca să se facă niște săpături în unele localitățĭ însemnate prin ruinele lor antice și a vă ruga să binevoiți a vă întruni Duminica 11 l.c. la 10 ore ant. merid. în sala Direcțiunii Muzeului, spre a vă da avisul D-v. în această cestiune.

Primiți vă rog Domnule membru, asigurarea respectuoaselor mele simțiminte —

Director Eug. Costinescu

Domnului Membru cu comitetul archeologic

A. Treb. Laurianu

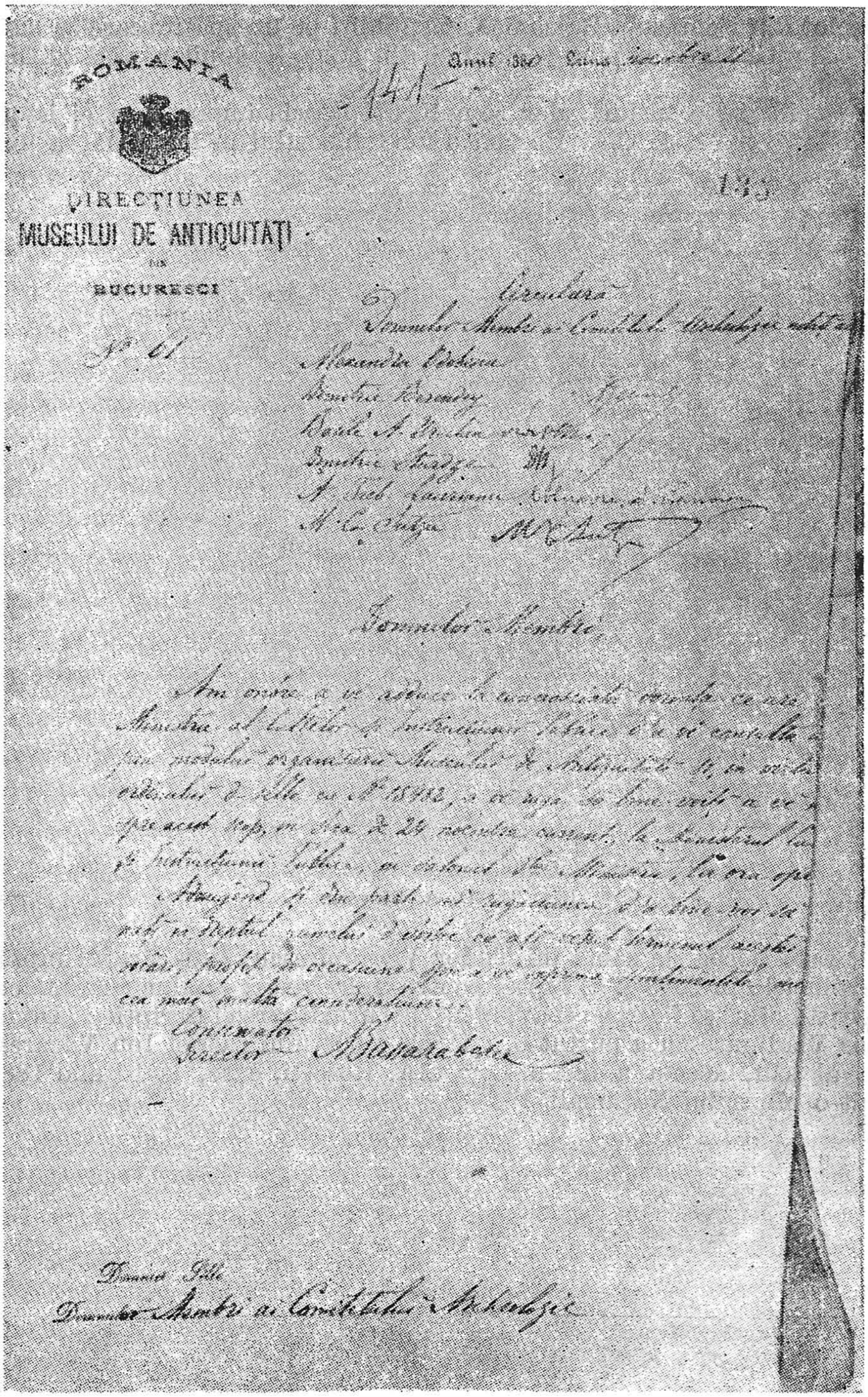
V. Al. Urechie

Al. Odobescu

D. Sturza

D. Berendein

Fig. 19. Adresa nr. 8/9 martie 1879 semnată de directorul Muzeului de antichități, Eugen Costinescu, pentru convocarea Comitetului arheologic care este rugat să-și dea avizul în legătură cu unele săpături arheologice în județul Constanța.

ROMANIA

DIRECȚIUNEA MUSEULUI DE ANTIQUITĂȚI DIN BUCURESCI

No 61

Circulară

Domnilor Membri ai Comitetului Archeologic

Alexandru Odobescu

Dimitrie Sturdza

M. C. Sutzu

Domnilor Membri,

Directorul N. Bassarabescu

Domnilor Membri ai Comitetului Archeologic

Fig. 20. Adresa nr. 61/21 noiembrie 1880 semnată de directorul Muzeului de antichități, N. Bassarabescu, prin care cere convocarea Comitetului arheologic în legătură cu consultarea acestuia asupra modului organizării muzeului.

şi a celor din Peninsula Balcanică, răspîndiţi pe un spaţiu care se întinde de la Munţii Balcani pînă-n Pind şi din zona Rodopilor pînă la Marea Adriatică.

În sfirşit, o ultimă, dar semnificativă prin importanţa ei istorică, este donaţia pe care C.A. Rosetti o face muzeului în luna mai a anului

Fig. 21. D. A. Sturdza.

1880. Este vorba de sabia lui Tudor Vladimirescu. Înflăcăratul luptător al revoluţiei din 1848 şi al luptei pentru unire roagă conducerea muzeului ca această piesă să fie expusă avînd alături următoarea inscripţie : „Domnul Tudor Vladimirescu a purtat-o, a dăruit-o poetului patriot Ion Văcarescu, amic al său, acesta a dat-o D[lui] C.A. Rosetti, care, la 10 mai 1880 a dăruit-o Muzeului Naţional" [148].

[148] Ibidem, dosar 17/1880, f. 70.

DINAŞTII DACI DE LA BUREBISTA LA DECEBAL*

DE

NICOLAE GOSTAR

În istoria oricărui popor care a atins nivelul de formă de organizare statală, un loc de seamă îl ocupă succesiunea suveranilor, a conducătorilor care au stat în fruntea statului respectiv. Se întîmplă ca cronologia celor mai importante evenimente să fie cunoscută după anii de domnie a unui anumit suveran, sau, acolo unde istoria este milenară, ca în Egipt şi China, după numele unei anumite dinastii. Întîmplări extraordinare, ieşite din comun, cum ar fi eclipsele de lună sau de soare[1], cometele, erau consemnate după anii de domnie a suveranilor. De numele suvera-

* În octombrie 1973, în cadrul uneia din tradiţionalele sesiuni ştiinţifice ale Facultăţii de istorie din Iaşi, regretatul nostru profesor susţinea o comunicare cu acest titlu, datorită căreia, fie-i îngăduită această mărturisire, studentul ce abia păşise în Universitate, avea să se apropie, irezistibil, de prof. Nicolae Gostar şi de istoria antichităţii. Acum, cu adîncă emoţie, ne aplecăm asupra filelor manuscrisului, pus la dispoziţie cu extremă amabilitate de prof. Emilia Gostar, căreia, aici, îi reînnoim mulţumirile noastre pentru încrederea acordată.

Manuscrisul cuprinde: textul *comunicării*, scris cu creion negru pe 20 de pagini şi alte 16 pagini, care cuprind: un plan de lucru, cîteva însemnări bibliografice, fişe unde sînt notate „listele" regilor daci întocmite de C. Daicoviciu, H. Daicoviciu şi J. Trynkowski, întrebările şi observaţiile suscitate de comunicare.

Ceea ce editäm nu este decît o *comunicare*. Prof. N. Gostar avea intenţia dezvoltării ei într-un studiu mai amplu, însă nu a mai avut răgazul să o facă. O parte a acestei comunicări a fost inclusă în cap. II — *Regalitatea* al monografiei *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, semnată de N. Gostar şi V. Lica (în curs de apariţie), conform dorinţei profesorului, exprimată într-o scrisoare adresată nouă în 25 ianuarie 1978. Neaşteptatul şi năprasnicul său sfîrşit l-a împiedicat să procedeze el însuşi la includerea comunicării în capitolul citat. I-am respectat dorinţa, excerptînd, din comunicarea în discuţie, acele părţi în concordanţă cu problemele dezbătute acolo, cu convingerea că şi profesorul ar fi ales o soluţie asemănătoare.

Comunicarea nu este însoţită de aparat critic, profesorul citînd exact doar unii autori antici. Acolo unde asemenea trimiteri lipsesc, le-am completat, în text, la fel procedînd şi pentru acei autori vechi a căror menţiune este subînţeleasă (*e.g.* Horatius despre Cotiso). Pentru cîţiva din autorii moderni (H. Daicoviciu, Ed. Philipon) fişele amintite cuprind datele necesare. Cu aceste excepţii, aparatul critic ne aparţine, prin el încercînd să argumentăm succesiunea regilor daci propusă de prof. N. Gostar dar pe care, din nefericire, nu a mai avut vreme să o sprijine prin dovezi concrete, aşa cum a făcut pentru cele două chestiuni dezvoltate în comunicare. Desigur că ne revine întreaga responsabilitate pentru opiniile exprimate în cuprinsul aparatului critic.

Cu convingerea că înfăţişăm o contribuţie de seamă la cunoaşterea istoriei politice a Daciei, omagiem memoria prof. N. Gostar, de la a cărui naştere s-au împlinit în 1982, 60 de ani. Se împlinesc, astfel, şi spusele lui Horatius, poetul iubit de el:

Non omnis moriar
Multaque pars mei vitabit.

Vasile Lica

[1] Pe marginea filei 1 a mss., la acest loc, este notat: „Basil Davidsohn, *Istoria Africei*". Este vorba, desigur, de B. Davidsohn, *Redescoperirea Africii vechi*, Bucureşti, 1964, p. 33—34.

nilor se leagă situaţia de bunăstare sau de rea stare a unei ţări, de fericirea sau nefericirea poporului, de bună recoltă sau de foamete, de linişte şi prosperitate sau de mari nenorociri şi suferinţe pe capul unei ţări.

Preocuparea pentru cunoaşterea succesiunii conducătorilor unui stat este dintre cele mai vechi. Încă din sec. IV î.e.n., preotul Berosos alcătuieşte lista regilor din statele Mesopotamiei, iar în sec. III î.e.n., preotul Manethon alcătuieşte lista după dinastii a faraonilor Egiptului. Dar asemenea preocupări, de a scrie istoria popoarelor după succesiunea monarhilor, era mult mai veche în Orientul Apropiat.

În ce priveşte succesiunea regilor daci, cercetarea nu este deloc uşoară şi aceasta, în primul rînd, din lipsa izvoarelor; în scrierile istoricilor sau geografilor greci şi romani, de cele mai multe ori numai în mod accidental se menţiona numele unui rege sau conducător dacic, iar lucrările, în care autorii se preocupau de numele, succesiunea şi faptele regilor daci, nu au ajuns pînă la noi în starea lor originară[2]. De aceea, putem spune că, pînă în anii noştri, nici nu a existat o asemenea specială preocupare.

Dintre istoricii antichităţii, singurul care transmite un fragment din lista regilor daci din sec. I î.e.n. — I e.n. este Iordanes, care trăieşte şi scrie în sec. VI. Acesta vorbeşte despre *Burvista* (Burebista), apoi despre *Comosicus*, căruia îi urmează *Coryllus* şi, după o trecere mai îndelungată de timp, *Dorpaneus* (*Getica*, 73, 76). Desigur că nu este lista cea completă, iar succesiunea, cu excepţia *Comosicus-Coryllus*, nu putea fi aceasta.

Primul care a ridicat problema succesorilor regelui *Burebista* pînă la ultimul rege al dacilor, *Decebal*, a fost regretatul nostru profesor C. Daicoviciu. În anul 1954, în urma descoperirii importantului monument epigrafic *DECEBALVS PER SCORILO*, de pe Dealul Grădiştei, în apropierea marii cetăţi dacice de piatră. C. Daicoviciu susţinea că Decebal, cunoscut rege al dacilor, era fiul lui *Scorilo*, cunoscut sub numele *Coryllus* ca rege al dacilor în lista lui Iordanes şi sub numele *Scorylo dux Dacorum* la Frontinus, *Strategemata*, I, 10, 4 (sfîrşitul sec. I e.n.). Se ajungea, deci, la concluzia existenţei unei dinastii de regi daci şi la propunerea unei succesiuni, începînd cu Burebista, şi pînă la Decebal. După C. Daicoviciu, lui Burebista, care moare între anii 44—42 î.e.n., îi urmează preotul *Deceneu*, apoi *Comosicus*, acestuia *Scorilo*, care ar fi primul fiu al lui Comosicus, şi care, după Iordanes, domneşte patruzeci de ani, deci ar fi domnit între 10/15 î.e.n.— 45/50 e.n.; lui *Scorilo* i-ar fi urmat *Diurpaneus* (care ar fi acelaşi cu regele *Duras*, astfel la Dio Cassius, LXVII, 6), acesta fiind al doilea fiu al *Comosicus* şi care domneşte între 45/50—87 e.n.; lista se încheie apoi cu *Decebal*, ca fiind fiul lui *Scorilo* şi care domneşte din 87 pînă la 106 [3].

H. Daicoviciu, nemulţumit cu alcătuirea acestei liste, în 1965, aduce următorul corectiv. Mai întîi *Burebista*, care domneşte de la 70/60 pînă

---

[2] O strălucită analiză a izvoarelor literare vechi despre Dacia lui Decebal, unele referindu-se şi la perioada anterioară, ne-a lăsat prof. N. Gostar, din nefericire în aceeaşi stare manuscrisă — *Introducere la Decebal — regele erou al dacilor*, amplă monografie, pe care intenţiona să o finalizeze în 1979. Mss. se află în posesia familiei, care ne-a permis, cu aceeaşi amabilitate, consultarea lui.

[3] C. Daicoviciu, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 47—60 = *Dacica*, Cluj, 1970, p. 50—63.

la 44 î.e.n. Lui Burebista îi urmează preotul *Deceneu* și acestuia *Comosicus*, iar ca ani de domnie pentru amîndoi între 44 î.e.n.—28/29. În continuare urma apoi *Scorilo*, care domnește între 28/29—68/69 e.n. și care ar fi tatăl lui Decebal și fratele lui Diurpaneus. Urmează apoi *Diurpaneus* (ar fi identic cu Duras) și domnește de la 68/69—87 și acesta, la rîndul lui ar fi unchiul lui Decebal; în sfîrșit, ultimul, acest *Decebal*, fiu al *Scorilo*, între 87—106[4].

La numai cîțiva ani mai tîrziu, în 1968, J. Trynkowski, un tînăr istoric polonez, nemulțumit și el de succesiunile regilor daci alcătuite de cei doi istorici și arheologi români, încearcă o nouă ameliorare pentru lista regilor urmași ai lui Burebista. După istoricul polonez, lui Burebista, care moare pe la 44 î.e.n., îi urmează preotul Deceneu și acestuia Comosicus și amîndoi nu au putut domni prea mulți ani, deci între 44 î.e.n.— cca. 25 î.e.n. Lui Comosicus îi urmează *Coryllus*, care domnește între cca. anii 25 î.e.n.—14 e.n., după care urmează mai mulți regi necunoscuți, pe care Iordanes nu-i mai menționează. După J. Trynkowski, acest *Coryllus*, amintit de Iordanes, nu este identic cu *Scorilo*, amintit de Frontinus și de inscripția de la Grădiștea Muncelului și care ar fi domnit încă în anul 69. *Scorilo* ar fi un rege ce se găsea mai departe în timp față de *Coryllus*. Admite și J. Trynkowski că acest *Scorilo* este tatăl lui Decebal, iar lui *Scorilo* îi urmează *Diurpaneus*, între anii 69—87 și acestuia îi urmează Decebal, între 87—106, ca fiu al lui Scorilo[5].

În ultima lucrare de sinteză a lui H. Daicoviciu, apărută în 1972, privind istoria dacilor, el admite fără rezerve corecturile lui J. Trynkowski și devine mult mai prudent în ce privește cronologia pentru anii de domnie a majorității regilor daci[6].

Oricum, speranța de a se obține o listă completă cu numele regilor daci, de la Burebista la Decebal, numai din datele desprinse din *Getica* lui Iordanes sau din alte scrieri antice, rămîne o iluzie. Din cercetarea făcută de noi se poate da o listă cu succesiunea cîtorva regi, fără a fi însă cea completă și fără a avea certitudinea aproximativă a anilor de domnie. Ne vom referi, deci, la acea parte a Daciei unde după moartea lui Burebista se continuă tradițiile unității politice și spirituale a dacilor și al cărei centru se plasează acolo unde erau puternicele fortificații militare și monumentalele sanctuare din Munții Orăștiei în sud-vestul Transilvaniei.

După moartea lui Burebista, care a avut loc după 15 martie, anul 44 î.e.n.[7], scaunul acestuia a fost ocupat de un oarecare *Coson*, și nu de *Deceneu*, cum se crede, deoarece acesta, cum vom încerca să demonstrăm mai jos, nu a fost rege, ci numai mare preot. După Suetonius, *Vitae Caes.*, *Aug.*, LXIII, 4, *Coson* este prezent ca regele al dacilor între 37 și 32 î.e.n., dar nu se pot preciza exact anii lui de domnie; monedele

[4] H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 112—117.

[5] J. Trynkowski, Przegląd Historyczny, 59, 1968, 3, *apud*, H. Daicoviciu, J. Trynkowski, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 165, n. 43.

[6] H. Daicoviciu, *Dacii* [3], București, 1972, p.175 și urm. = *Dacia de la Burebista la Decebal*, Cluj, 1972, p. 99—104.

[7] Recent, Vl. Iliescu, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 67—75, propune, în urma unei ample și complexe *Quellenforschung*, o interesantă și seducătoare ipoteză — dispariția lui Burebista a avut loc, probabil, abia înainte de anul 35 î.e.n. Pentru această dată, V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 84—85, presupunea că pregătirile romane îl vizau pe Cotiso.

pe care el le emite, cu numele lui, nu sînt anterioare anului 43 î.e.n. [8]. După *Coson* urmează *Cotiso*, despre care știm că domnea în anul 29 î.e.n. (Horatius, *Ode*, III, 8, 17—18), dar nici acestuia nu i se poate preciza durata domniei[9]. Nu cunoaștem care au putut fi urmașii lui *Cotiso*, care moare în luptă cu romanii în anul 29 î.e.n.; ar fi posibil ca după Cotiso, pînă prin anul 11/12 e.n. să fi urmat alți doi regi, al căror nume a rămas necunoscut și care, întocmai ca și Cotiso, au murit în luptă cu romanii. Suetonius, *Aug.*, XXI, 2, ne vorbește de trei căpetenii ale dacilor, care mor în luptă cu romanii în timpul lui Augustus. Tot acum, spre sfîrșitul lui Augustus, probabil că moare și preotul Deceneu, care trebuia să fi ajuns la o vîrstă respectabilă (peste 90 de ani)[10]. După moartea lui Dece-

---

[8] Una din cele mai complicate probleme ale istoriei politice getice este, fără îndoială, aceea a regilor Coson și Cotiso. Despre ei sîntem informați de către Suetonius, *Aug.*, LXIII, 4, Horatius, *Ode*, III, 8, 17—8, Florus, *Epitomae*, II, 28, 18. Trebuie amintit și excepționalul document numismatic—celebrele monede ΚΟΣΩΝ. În fond, toată discuția a pornit de la faptul că în unele din mss. operei lui Suetonius (cele mai bune) există lecțiunea *Coson*, iar în celelalte lecțiunea *Cotiso*, ceea ce a stîrnit grave disensiuni istoriografice (pentru dezbaterea problemei, cf. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945, p. 50, n. 1 și mai ales, H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 105—110). Între cele mai însemnate ipoteze este cea a lui V. Pârvan, *Getica*, p. 84, n. 1, după care Coson este un rege sud-tracic, iar monedele sale au ajuns în Transilvania ca urmare a unor expediții getice de jaf sau ca preț al unor servicii militare făcute lui Brutus. Ele nu sînt emise în Dacia, pentru că la fel ar trebui considerate și monedele *Lysimachos*, găsite în Dacia. Ne permitem să observăm, împotriva ingenioasei ipoteze a lui V. Pârvan, că tocmai prezența numelui *Coson* în mss. operei lui Suetonius este semnificativă. H. Daicoviciu, *loc. cit.*, conclude, după C. Daicoviciu, *loc. cit.*, că la Suetonius este menționat regele *get Coson*, în vreme ce alți istorici, precum R. Vulpe, *Studia Thracologica*, București, 1976, p. 120, 130, n. 30 și Vl. Iliescu, *op. cit.*, p. 74, n. 58, susțin contrariul, ultimul admițînd că prezența lecțiunii *Coson* se datorează unei erori de copist, în loc de *Cotiso*, menționat de Horatius și Florus. Ne întrebăm, totuși, dacă nu cumva această „eroare" a fost determinată tocmai de menționarea lui Cotiso la autorii amintiți. *Coson, Getarum rex?* Cînd monedele ΚΟΣΩΝ s-au descoperit *numai* în Transilvania (oricît coeficient aleatoriu ar exista), este foarte greu de susținut că V. Pârvan nu are dreptate cînd îl consideră pe Coson un rege sud-tracic, dar are dreptate cînd indică modalitatea prin care aceste monede au ajuns în Transilvania.

[9] Așa cum s-a observat și în cazul lui Coson, prof. N. Gostar este cel dintîi, care introduce, între succesorii lui Burebista în Transilvania, pe *Cotiso*, plasat de V. Pârvan, *Getica*, p. 96, în „munții banato-olteni", ipoteză reluată apoi și de alți istorici. Desigur că tot la o ipoteză a lui V. Pârvan, *ibidem*, se referă o însemnare a lui N. Gostar: „Din Florus nu reiese că Lentulus a luptat cu Cotiso, ci numai că acest Cotiso a început atacurile peste Dunăre", interpretare corectă, după părerea noastră. De la Florus nu reiese, dealtfel, nici explicit și nici implicit, că dacii nu puteau trăi și în Transilvania „*montibus inhaerent*".

[10] Din nefericire, nu se cunoaște ce argumente ar fi adus prof. N. Gostar în sprijinul acestei afirmații, examinarea manuscriselor și a fișelor sale, pînă în acest moment, neaducînd rezultatul așteptat. Afirmația pare, la prima vedere, foarte îndrăzneață, dar exegeza tuturor informațiilor antice implicate elimină coeficientul de fantezie, care ar putea fi atribuită autorului ei. În general, istoricii consideră că Deceneu a murit la scurt timp după dispariția lui Burebista sau chiar înaintea acestuia. Informația literară fundamentală în acest sens este considerată cea oferită de Iordanes, *Getica*, 67, care afirmă că Deceneu a venit la curtea lui Burebista în anii 80 î.e.n. Exegeza textelor evidențiază, însă, că cea mai veridică informație în această chestiune este cea transmisă de contemporanul lui Burebista, Strabon, VII, 3, 11 (C. 303), care arată că regele dac începe să domnească abia εἰς ἡμᾶς ἤδη („deja din vremea noastră") adică în anii 60 î.e.n., după nașterea lui Strabon. Prin urmare, Deceneu a venit la curtea lui Burebista nu în anii 80, ci după 60 î.e.n. Avînd în vedere și faptul că în „lista" regilor daci, Iordanes, *Getica*, 73, arată *succesiunea neîntreruptă în timp* — Deceneu-Comosicus-Coryllus (Scorilo) — este foarte posibil ca Deceneu să fi trăit pînă la începutul erei noastre (cf., pe larg, V. Lica, StCl, 22, sub tipar). „Coborîrea" începutului domniei lui Burebista în jurul anilor 60 î.e.n. conferă, din punct de vedere cronologic, un argument în plus ipotezei avansate de Vl. Iliescu în legătură cu dispariția marelui rege pe la anul 35 î.e.n. (*op. cit.*, p. 67—75).

neu, după cum ne informează Iordanes, urmează *Comosicus*, după care apoi *Coryllus*, despre care se precizează că a domnit 40 de ani, dar nici unuia dintre ei nu li se poate cunoaște de la cît pînă la cît au domnit. Numele ultimului nu putea fi *Coryllus*, care nu este obișnuit la daci, ci numai *Scorilus*, cunoscut antroponim dacic. Despre *Scorilus* știm de la Frontinus că se găsea la conducerea Daciei în timpul războaielor civile din anii 68/70 și acesta poate fi cel de pe inscripția de la Grădiștea Muncelului și, deci, tatăl lui Decebal[11]. Înainte ca Decebal să devină rege, Dio Cassius ne dă prețioasa informație că la conducerea Daciei se găsea *Duras*, despre care iarăși nu știm nici durata domniei și, implicit, limitele domniei. Acest *Duras* nu poate fi identic cu *Diurpaneus*, și deci fără motiv se crede că ar fi o deformare de nume, căci atît *Duras*, cît și *Diurpaneus*, sînt nume obișnuite printre daci și atunci trebuie să se renunțe la ideea unei confuzii. Ultimul rege, urmaș și continuator al politicii lui Burebista, a fost însă acest *Diurpaneus*, care nu este altul decît *Decebalus*, care se găsea în fruntea Daciei în anul 85/86; nu avem însă dovada în care an a preluat domnia, la care renunțase Duras, dar știm că sfîrșește printr-o moarte eroică, cu puține zile înainte de 11 august, anul 106.

Timpul limitat pentru această comunicare nu ne îngăduie să dezvoltăm și să venim cu dovezi concrete pentru a demonstra această succesiune a urmașilor lui Burebista. Ne vom mulțumi, deci, să dezbatem aici numai două probleme, și anume: situația conducerii Daciei îndată după moartea lui Burebista, și apoi, care a fost ultimul rege al Daciei.

Despre situația Daciei după moartea lui Burebista ne vorbește numai Strabo, în puține cuvinte (VII, 3, 11 — C. 303) și anume el zice că: οἱ δε διαδεξάμενοι τὴν ἀρχὴν εἰς πλείω μέρη διέστησαν. Acest pasaj s-a tradus: „urmașii acestuia (adică ai lui Burebista) la domnie s-au dezbinat fărămițînd puterea în mai multe părți”. Nu tăgăduim că

[11] Nimeni, din cîte știm noi, nu a pus la îndoială identitatea dintre *Scorilo* și *Coryllus*, pînă la J. Trynkowski și H. Daicoviciu. Prof. N. Gostar subliniază, cu deplin temei, că la daci obișnuit antroponim era Scorilo, nu Coryllus. Toate informațiile de care dispunem, inventariate de către D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 460, s.v., ne-au transmis formele *Scorilo*: *Scoris*: *Scorus*: Σκωρις; Σκωριανός chiar *Scerulo*, dar niciodată, cu excepția lui Iordanes, *Coryllus*. Dar Iordanes, după cum bine se știe, ne transmite și alte antroponime în aceeași manieră. Continuînd a susține că Scorilo nu este unul și același cu Coryllus, rezultă că *Gudila* și *Medopa* (Iordanes, *Getica*, 65) nu sînt, de fapt, *Kothelas* și *Meda* (Satyros, 5 în FHG, III, p. 159–166); că *Antyrus* (Iordanes, *Getica*, 63) nu este *Idanthyrsos* (Herodot, IV, 127); că *Zeuta* (Iordanes, *Getica*, 39) nu este *Seuthes* (cf. V. Lica, în „AȘU Iași”, 22, Istoric, 1976, p. 130). La fel, ar însemna că *Buruista* (Iordanes, *Getica*, 67) nu este *Burebista*; că *Dorpaneus* (Iordanes, *Getica*, 76) nu este *Diurpaneus*, astfel menționat de alte texte antice și de epigrafa CIL, VI, 16 903; că *Rometalca* (Iordanes, *Romana*, 246) nu este *Rhoemethalces*. Toate acestea arată că, în realitate, Iordanes menționează un rege cu numele *Scorilo*. Considerînd toate acestea, este evident că ele susțin ipoteza exprimată în nota precedentă — *Deceneu a trăit și în primii ani ai erei noastre*. Nu este lipsit de interes să amintim că, într-una din fișele amintite, prof. N. Gostar are următoarea însemnare: „Scorilo — unificarea Daciei”, ceea ce ne duce cu gîndul la concluzia ultimului său studiu; „Așa cum s-a relevat de atîtea ori, inscripția, în primul rînd, prezintă importanță pentru istoria provinciei Moesia, dar ea nu este mai puțin semnificativă și pentru istoria Daciei, cînd ne arată că, între anii 66–67, poporul dac este din nou unit sub conducerea unui singur rege. Douăzeci de ani mai tîrziu, la 86, cînd lui Decebal i se oferă tronul Daciei, el moștenește o țară de mult unită” [N. Gostar, *DACORVM FRATRVM în inscripția lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus* (CIL, XIV, 3 608 = ILS, 986 = *Inscr. Italiae*, IV, 1^2, 125), în Pontice, 12, 1979, p. 136]. Aici, prof. N. Gostar nu a indicat numele regelui unificator, dar avem, acum, dovada că el îl considera pe Scorilo a fi acel rege unificator.

n-ar fi bună această traducere, dar cuvintele οἱ δὲ διαδεξάμενοι τὴν ἀρχὴν de obicei au alt înțeles într-un asemenea text și anume *succesori la conducerea statului*, de cele mai multe ori *succesori* legitimi, cum am spune azi *prinții moștenitori*[12]. Trebuie, deci, să admitem că după detronarea și moartea lui Burebista, statul său a fost împărțit între fiii sau poate nepoții sau alte rude ale marelui rege. Este greu să ne închipuim că Burebista nu s-a îngrijit, încă în timpul vieții, să-și asigure tronul cu moștenitori de sînge. Împărțirea puterii între urmași este un lucru constant la popoarele antice; astfel să luăm statul tracic din sud, după moartea regelui Rhoemetalces, o parte din Tracia revine lui Rhescuporis, fratele decedatului Rhoemetalces, cealaltă parte lui Cotys, fiul decedatului rege. Mai tîrziu, după îndepărtarea lui Rhescuporis, Thracia este din nou împărțită între Rhoemetalces, fiul lui Rhescuporis și între cei trei fii ai lui Cotys, anume Rhoemetalces al II-lea, Polemon și Cotys al II-lea[13].

O situație similară credem că a existat și în regatul Daciei. În felul acesta noi credem că se poate admite existența unei dinastii de regi daci, începînd cu Burebista.

A prins rădăcini în istoriografia noastră ideea că după moartea lui Burebista, tronul acestuia a fost ocupat de preotul Deceneu. În realitate însă, atît Strabo, cît și Iordanes nu vorbesc despre o asemenea succesiune. Dimpotrivă, Iordanes, vorbind despre Deceneu și învățăturile lui, ne spune că *Dicineus . . ., ut non solo mediocribus, immo et regibus imperaret* (*Getica*, 71), adică „Deceneu a condus nu numai mulțimea de oameni, ci chiar și pe regi''. Cu alte cuvinte, Deceneu și-a păstrat calitatea, prestigiul și autoritatea de mare preot, de conducător spiritual al dacilor și sub urmașii lui Burebista, căci așa înțelegem noi cuvîntul *regibus*[14]. Dar acești *reges* pot fi și conducătorii stătulețelor care au apărut după moartea lui Burebista. Acest pasaj este, deci, dintre cele mai valoroase pentru situația Daciei spre sfîrșitul sec. I î.e.n. și, deci, se poate conclude că, deși Dacia era împărțită sub mai mulți domnitori, totuși exista o unitate spirituală dacică, o unitate de credință, o unitate de conștiință etnică[15].

A doua chestiune, pe care dorim să o analizăm este cea privitoare la ultimul rege al dacilor. În istoriografia modernă s-a răspîndit părerea că în anul 85/86 domnea încă *Diurpaneus*, amintit cu acest nume la Iordanes și la Orosius și că acesta este unul și același cu *Duras*, amintit cu

---

[12] Nici din ultima traducere a textului lui Strabon (*Geografia*, II, trad. Felicia Vanț-Ștef, București, 1974, p. 174) nu reiese ideea exprimată de prof. N. Gostar, deși nu se poate tăgădui că termenul elin reflectă și ideea de ereditare.

[13] Cf., în acest sens, excelentul studiu al lui R. Vulpe, în *Studia Thracologica*, p. 15—22. Nu se poate trece cu vederea faptul că această situație politic-dinastică este semnificativă pentru reprezentările celor două popoare asupra ideii de stat.

[14] Nici din alte informații vechi despre Deceneu [Strabo, XVI, 2, 39 (C. 762), Iordanes, *Getica*, 39] nu reiese că acesta a fost *rege*. La Strabo, contextul în sine este evident în acest sens, același lucru fiind valabil și la Iordanes, *Getica*, 39, aici, într-un moment filogotic (cf., pentru această atitudine a sa, Vl. Iliescu, în *Eirene* — 12, București-Amsterdam, 1975, p. 411—429). Ideea că Deceneu nu a fost rege fără asemenea amplă argumentare la V. Pârvan, *Getica*, 83, n. 1 și, foarte recent, la Vl. Iliescu, *op. cit.*, p. 73—74.

[15] Cel mai de seamă realizator al acestei unități spirituale a fost, incontestabil, Deceneu, după cum ne informează Iordanes, *Getica*, 71 (cf. V. Lica, Istros. Buletinul Muzeului Brăilei, 1, 1980, p. 177—182).

acest nume de către Dio Cassius și că acest *Duras/Diurpaneus* cedează de bunăvoie tronul lui *Decebalus*. Să vedem, însă, ce spun izvoarele despre *Duras*, despre *Diurpaneus* și despre *Decebalus*?

Mai întîi despre *Duras* ne vorbește Dio Cassius, dar nu prin rezumatele lui Xiphilinus, ci prin *Excerpta Valesiana*, deci cuvintele nu provin din rezumare, ci sînt ale istoricului Dio Cassius. Cartea LXVII, 6,1 începe prin : „cel mai important război de atunci al romanilor a fost cel împotriva dacilor, asupra cărora, în vremea aceea, domnea *Decébalos*, căci *Doúras*, care domnise mai înainte, lăsase lui *Decébalos* de bună voie domnia, pentru că era foarte priceput la război" etc. Numele *Duras* mai apare într-un fragment din *Getica* lui Criton, păstrat în *Lexiconul lui Suidas* (II, p. 721, ed. Ada Adler) : „agitîndu-se geții și cerînd ca (acela) să fie de îndată pedepsit, a biruit părerea unuia cu numele *Doúras*, care propuse regelui ca acesta să fie ținut sub pază". Evenimentul a avut loc în timpul celui dintîi sau în timpul celui de al doilea război dacic al lui Traian. *Duras* poate fi sau fostul rege, sau alt personaj din anturajul lui Decebal[16], dar oricum este un nume real dacic și atunci nu mai avem dreptul să continuăm a crede că *Duras* din Dio Cassius este corupt din *Diurpaneus*.

Acum despre *Diurpaneus*. Acesta apare în *Historia* lui Tacitus, în partea care s-a pierdut, unde se trata despre istoria Imperiului roman în timpul lui Domitian. Evenimentul a fost inserat în *Adversum Paganos* a lui Paulus Orosius, scriitor creștin din sec. V, în capitolul VII, 10, 4 : „căci cît de mari au fost luptele lui *Diurpaneus*, regele dacilor, cu comandantul Fuscus și cît de mari dezastrele romanilor, le-aș enumera într-o înșirare lungă, dacă Cornelius Tacitus, care a tratat în mod organic și cu foarte mare exactitate aceste evenimente istorice" etc. Informația este după Tacitus și, deci, dintre cele mai demne de crezare. Este de reținut că dacii luptă împotriva lui Cornelius Fuscus în anii 85/86 sau 87, sub conducerea lui *Diurpaneus Dacorum rex*. Al doilea izvor, care îl menționează pe regele *Diurpaneus* este Iordanes, *Getica*, 77—78, unde spune : „Domitian a plecat cu toate forțele sale în Illyricum și încredințînd conducerea aproape întregii armate comandantului Fuscus și cîtorva bărbați aleși, i-a obligat să treacă peste Dunăre împotriva armatei lui *Dorpaneus* — *super exercitum Dorpanei* —" etc. Informația poate să fi fost preluată din *Getica* lui Dio Chrysostomos sau dacă nu cumva mai curînd tot din *Historia* lui Tacitus. Numele *Diurpaneus*, cum apare la Orosius sau *Dorpaneus* cum apare la Iordanes este un nume real dacic, ca și *Duras*, atestat și într-o inscripție din Roma, în care aflăm despre *Diurpaneus qui Euprepes Sterissae f(ilius) Dacus*[17]. Avem, deci, două categorice informații că generalul roman Fuscus a fost înfrînt de regele *Diurpaneus*.

---

[16] Asupra acestui pasaj, cf. I. I. Russu, StCl, 14, 1972, p. 126. După părerea noastră, acel captiv (roman după I. I. Russu) ar putea fi celebrul Longinus (Cassius Dio, LXVIII, 12, 1—5), interogat de către regele Decebal, pentru că numai așa s-ar explica prezența unui asemenea episod la Criton.

[17] CIL, VI, 16 903; la A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*[4], Budapesta, 1975, p. 131, nr. 669.

Şi acum despre *Decebalus*. În cele mai multe izvoare, acesta este numele regelui dac ce luptă împotriva romanilor în cele două războaie duse de împăratul Traian în anii 101—102 şi 105—106. Dar numele lu. Decebal se leagă şi de războaiele dacice duse de împăratul Domitiani Astfel, Dio Cassius, LXVII, 6, 5, 3, spune următoarele: „Decebalos, regele dacilor, a trimis soli lui Domitian şi îi făgăduia pacea. Dar Domitian îl trimise pe Fuscus cu multă armată. Cînd a aflat aceasta, Decebalos a trimis din nou o solie" etc. Ceea ce devine curios este faptul că după Tacitus şi Dio Chrysostomos (?) Cornelius Fuscus se luptă cu Diurpaneus, iar după Dio Cassius, Cornelius Fuscus se luptă cu Decebal. Dar atît Tacitus, cît şi Dio Chrysostomos, cît şi Dio Cassius sînt bine informaţi şi nu pot fi bănuiţi de grosolane erori. Nu avem de ales, deci, decît să admitem că *Diurpaneus* este unul şi acelaşi cu *Decebalus*. De altfel, numele *Decebalus* devine popular numai începînd cu această dată şi se pare că nu era uzual înainte la daci.

Etimologia numelui *Decebalus* a fost, în parte, elucidată. Astfel, al doilea element — *balus* este înrudit cu frigianul βάλης — „rege"; lat. *de-bilis* — „fără putere"; v. irl. *bale* — „puternic"; v. sl. *bolijie* — „mai mare"; sanscr. *balá-m* — „forţă"; gr. βέλ-τερος — „mai bun" etc.[18] Este posibil, deci, ca dacicul — *balus* să aibă o semnificaţie similară ca şi în celelalte limbi indo-europene, deci ar fi „*Dece* cel puternic", „cel viteaz" sau poate „regele Dece". Credem că *Decebalus* nu este decît un *supernomen*, un *Siegname*, acordat lui *Diurpaneus*, în urma strălucitei victorii din anul 85/86 (sau 87) împotriva lui Cornelius Fuscus, cînd aproape întreaga armată romană este distrusă de către daci, atunci găsindu-şi moartea şi comandantul ei[19].

DIE DAKISCHEN DYNASTEN VON BUREBISTAS BIS DEKEBAL

ZUSAMMENFASSUNG

În diesem Beitrag, der im Jahre 1973 verfaßt wurde, versucht der inzwischen verstorbene Autor, eine neue zeitliche Abfolge der dakischen Könige zu bieten. Ohne die genauen Regierungsjahre der einzelnen Könige bestimmen zu können, schlägt der Verfasser folgende Reihe vor: Burebistas-Koson-Cotiso-zwei unbekannte Könige-Comosicus-Scorylo-Duras-Diurpaneus, auch Dekebalos genannt. Dagegen, behauptet N. Gostar, war Dekenaios, der Großpriester, nicht Thronfolger des Burebistas,

[18] Din fişele de lucru ale profesorului N. Gostar constatăm că a utilizat, aici, pe Ed. Philipon, *Les peuples primitifs de l'Europe méridionale. Recherches d'histoire et de la linguistique*, Paris, 1925, p. 13. În sprijinul acestei ipoteze, ni se pare semnificativă relatarea lui Iordanes, *Getica*, 78: „Pentru dobîndirea acestei victorii mari (împotriva lui Fuscus) ei i-au numit pe conducătorii lor semizei, adică «anzi» şi nu simpli oameni, ca şi cum ar fi învins datorită norocului lor" (*FHDR*, II, p. 421).

[19] Este plină de interes părerea, lipsită de orice preconcepţie istoriografică ori de altă natură, a lui Gh. Şincai, *Hronica românilor*, în *Opere*, I, ed. F. Fugariu şi M. Neagoe, Bucureşti, 1967, p. 5, despre „Décheval, craiul Dachiei-ceii-Vechi, carele şi Diurpanéu s-au numit" şi întemeiată pe cunoscuta informaţie a lui Orosius.

wie allgemein angenommen, denn Jordanes (Get. 71) sagt ausdrücklich, daß die Nachfolger des Burebistas der geistigen Autorität des Dekenaios unterstanden, der bis am Anfang unserer Zeitrechnung Großpriester gewesen war. Auch beweist der Verfasser, daß Duras und Diurpaneus echte dakische Namen seien und nicht Varianten desselben Namens, da beide von Cassius Dio (XVII, 6, 1), von Kriton (Sudas, II, p. 721) und im CIL (VI, 16909) erwähnt werden. Deshalb handelt es sich um zwei verschiedene Könige u. nicht um einen einzigen, wie allgemein behauptet wird. Da bei Tacitus (ap. Orosius VII, 10, 2)u. Iordanes (Get. 77—78) der Dakerkönig Diurpaneus den Cornelius Friscus besiegte, während bei Dio Cassius (67, 65) es Dekebalos gewesen war, glaubt N. Gostar, daß letzterer ein „Siegername" des ersteren gewesen sei. Dieser Erklärung pflichtet auch Vasile Lica bei, der die Anmerkungen des Beitrages geliefert hat.

INFORMAȚII NOI ȘI CÎTEVA CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND BISERICA ROMÂNEASCĂ DIN GURASADA — JUD. HUNEDOARA

DE

RADU POPA și ION CHICIDEANU

Biserica cu hramul „Sf. Arhanghel Mihail" din Gurasada (sat și centru de comună) din părțile Hunedoarei reprezintă un monument singular în arhitectura medievală românească. Situată la marginea șoselei care coboară de-a lungul Mureșului, la mică distanță de malul nordic al rîului și nu departe de intrarea acestuia în defileul de la Zam ce marchează hotarul dintre Transilvania propriu-zisă și Banat, biserica se numără printre cele mai accesibile și mai vizitate monumente din sud-vestul transilvan. Înfățișarea ei actuală și silueta particulară, cu două turnuri masive încoronînd volume de zidărie bine legate între ele, se datorează adăogirii treptate la nucleul inițial, pe parcursul secolelor, a unor elemente noi de construcție. Aspectul acestui nucleu inițial, data la care a fost construit, succesiunea și aspectul adăogirilor ca și semnificația lor istorică, au dat naștere unor opinii diverse[1].

În ceea ce privește informația documentară, satul Gurasada este pomenit pentru prima oară la 1292 în izvoarele de care dispunem. El aparținea atunci, sub numele de „terra Zad" unei importante familii nobiliare descendentă din neamul Akos, a cărei principală reședință se afla la Ilia, la 6 km în amonte și pe același mal nordic al Mureșului[2]. Documentul invocat este un privilegiu al regelui Andrei al III-lea care, la

---

[1] Despre monument, vezi în principal: V. Vătășianu, ACMIT, 1930, p. 43—47, 76—77 și 131—134; I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle.* Paris, 1932, p. 261—263; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 95; V. Drăguț, *Vechi monumente hunedorene*, București, 1966, p. 54—56; G. Entz, Acta Historiae Artium, 14, Budapesta, 1968, p. 42; Vera Gervers-Molnár, *A középkori Magyarország rotundái*, Budapesta, 1972, p. 59; V. Drăguț, BMI, 41, 1972, 2, p. 63—66; Eugenia Greceanu, *Études byzantines et post-byzantines*, I, București, 1979, p. 202; Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1981, p. 126.

[2] *DIR*, C, veac XIII, II, p. 389. Numele satului a fost explicat ca provenind din *gura* + *sada*, primul cu sens de „deschiderea văii" (în valea largă a Mureșului), iar al doilea cu sens de „loc plantat, grădină" (I. Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 27 și 72). Cum numele vechi, folosit de localnici, este Gura Sadului, se pare mai degrabă că toponimul sătesc se datorează numelui văii Sadului, afluentă a Mureșului în acest loc. Aceasta exclude și părerea după care numele satului ar fi un pleonasm (*sada* explicat ca provenind din magh. *szád — száj*, cu sens de „deschizătură — gură"; I. Kniezsa, *Keletmagyarország helynevei*, în *Magyarok és románok*, I, Budapesta, 1943, p. 217). Pentru reședința de la Ilia a descendenților familiei Akos, vezi și *DIR*, C, veac XIV, IV, p. 547—549, un document din 1350 care descrie împărțirea moșiilor între două ramuri ale familiei printr-un hotar care urmează cursul văii Sadului („Nogzat").

S C I V A, tomul 35, nr. 1, București, ianuarie-martie 1984, p. 54—67

cererea stăpînului moșiei, îi permite să așeze și să oprească români pe pămînturile sale de la Ilia, Gurasada și Brădet, ultimul dintre acestea fiind un sat care a dispărut între timp [3]. Pe acest temei s-a considerat îndeobște de către cercetători că monumentul a fost ridicat în ultimii ani ai secolului al XIII-lea sau la începutul secolului al XIV-lea [4], datare ce implică opțiunea pentru considerarea lui drept biserică parohială a comunității ortodoxe românești, comunitate de care sau pentru care ar fi fost de la bun început construită. Această comunitate, pomenită în documentul din 1292 și formată probabil din maximum 20—25 familii, după mărimea de atunci a satelor, urma abia de atunci înainte să se așeze la Gurasada sau poate se afla deja acolo, în cazul în care actul regal ar fi consfințit o situație preexistentă [5].

Biserica se compune dintr-un patrulob alungit pe axa est—vest, trasat cu destulă aproximație și lipsit de marcarea planimetrică a unui pătrat central, cu toate că în elevație spațiul central este acoperit de o turlă prismatică. Patrulobul adăpostește în prezent altarul și naosul. Spre vest se află un pronaos scurt subdivizat în interior în mai multe spații prin intermediul unor stîlpi și a bolților care se reazemă pe aceștia. În continuarea aceluiași ax principal, pe latura apuseană a monumentului se ridică turnul-clopotniță prevăzut sub acoperiș cu o galerie de lemn.

Interiorul patrulobului, precum și o parte a bolților din pronaos păstrează un ansamblu de pictură murală pe care o pisanie pictată îl precizează ca fiind din anul 1765 și ca reprezentînd opera zugravilor Ioan din Deva și Nicolae din Pitești [6]. În mai multe locuri din naos se poate observa că picturile postbrîncovenești acoperă cel puțin un strat de pictură mai veche, asupra a cărui dată și înfățișare rămînem cu totul în domeniul ipotezelor.

★

Includerea în anul 1976 a bisericii din Gurasada în planul de lucrări al fostei Direcții a patrimoniului cultural național, în scopul curățirii și consolidării picturilor, a restaurării zidurilor și bolților, precum și a unei mai bune cunoașteri a monumentului, a determinat organizarea în anul 1977, ca etapă preliminară, a unor cercetări arheologice. Ele s-au desfă-

---

[3] „Olacos possit aggregare et aggregatos retinere"; pentru sensul formulei, vezi mai jos nota 5. Satul Brădet („Fenes"), care trebuie să se fi aflat undeva sub deal, și-a schimbat ulterior numele sau a dispărut.

[4] Datarea monumentului „în secolul al XIII-lea" (V. Drăguț, *Vechi monumente*; G. Entz, *op. cit.*; Gr. Ionescu, *op. cit.*) exclude implicit luarea în considerație a documentului din 1292, care ar trebui să aibă valoarea de termen *post quem*. Plasînd monumentul „la sfîrșitul secolului al XIII-lea" (Vera Gervers-Molnár, *op. cit.*) sau „în jurul anului 1300" (V. Vătășianu, *Istoria artei*), se ține seama de data documentului. Datarea monumentului la sfîrșitul secolului al XV-lea sau începutul celui următor (I. D. Ștefănescu, *op. cit.*) nu poate fi reținută.

[5] Permisiunea acordată de rege a fost desigur necesară datorită provenienței acelei comunități românești dintr-o zonă unde, trăind pe așa-numitul „domeniu regal", plătea coroanei (prin intermediul comitelui hunedorean) impozite ce urmau să lipsească de aici înainte din veniturile autorităților regale. Aceasta nu înseamnă că înainte de 1292 nu a putut trăi la Gurasada o altă comunitate românească sau că aceea comunitate care ieșea la 1292, prin actul regal, de sub incidența autorităților comitatense, nu putea să se afle aici deja de o bucată de vreme, privilegiul consfințind doar o situație de fapt.

[6] V. Drăguț, BMI, 41, 1972, 2, p. 63 și urm.; autorul semnalează și stratul mai vechi de picturi murale.

Fig. 1. Biserica din Gurasada. Vedere dinspre est.

Fig. 2. Temelia lobului nordic, în exterior, după demontarea canalului de acrisire realizat în 1905.

șurat în luna mai a acestui an și au constat din sondarea parțială a terenului din jurul bisericii, teren ocupat acum în cea mai mare parte de morminte recente, precum și din cîteva sondaje în interiorul pronaosului și al turnului-clopotniță [7]. Săpăturile nu au afectat interiorul patrulobului ocupat acum de altar și naos. Datorită dificultăților de găsire a forței de muncă, precum și a sezonului foarte ploios, care a ridicat pînza apelor freatice la adîncimea de numai 0,70—0,80 m, cercetările au fost foarte limitate și s-au întrerupt după trei săptămîni cu intenția reluării și extinderii lor asupra întregului monument în toamna tîrzie a aceluiași an. Suspendarea în lunile următoare a activității șantierului de restaurare a determinat amînarea pentru o perioadă neprecizată a încheierii cercetărilor arheologice.

În această situație, socotim ca fiind de datoria noastră introducerea în circuitul științific a observațiilor obținute în mai 1977 la Gurasada și totodată punerea în discuție a unor ipoteze de lucru decurgînd din coroborarea acestor informații cu știrile din izvoarele scrise. Concluzii definitive nu vor putea fi formulate decît după reluarea și încheierea cercetării arheologice, în special în interiorul patrulobului. Dar cum acest spațiu pare a fi fost serios afectat de lucrările de consolidare și de drenaj executate în urmă cu aproape un secol [8], nu este exclus ca cercetarea arheologică integrală a monumentului să lase în continuare fără răspuns unele dintre întrebările care ne preocupă. În acest din urmă caz, cunoașterea temeinică și sub toate aspectele a bisericii din Gurasada va depinde de cercetarea sistematică a microzonei din care monumentul face parte și de descoperiri care să permită integrarea lui în schema evolutivă a arhitecturii medievale transilvănene, schemă în care biserica este deocamdată o apariție surprinzătoare și izolată.

★

Săpăturile au confirmat opiniile exprimate anterior de către majoritatea cercetătorilor, după care partea cea mai veche a monumentului este patrulobul ce adăpostește altarul și naosul. Dezvoltat în lungime pe axa est—vest, patrulobul are planul ușor neregulat [9] cu diametrele interioare de 8,80/5,80 m și cu dimensiunile exterioare de 10,60/8,50 m. Zidurile au grosimea apreciabilă de 1—1,20 m. Loburile dinspre nord și sud sînt aproximativ simetrice, în timp ce lobul estic, care adăpostește acum altarul bisericii, este puțin mai lung decît cel vestic (3 m față de 2,70 m) și totodată ceva mai lat în interior, diferența de lățime datorîndu-se zidurilor mai groase ale lobului vestic. Nu intrăm în discuția privind elevația acestui patrulob inițial, deoarce nu s-au putut încă întreprinde cercetări temeinice asupra zidurilor, dar se pare că sistemul de boltire ca și actualele deschideri sînt cele de la origine. Deschiderile con-

[7] Colectivul șantierului a fost format din R. Popa, I. Chicideanu și A. Nemoianu.

[8] Lucrările erau în curs sub supravegherea unui antreprenor italian în vara anului 1905, cînd monumentul a fost vizitat de Nicolae Iorga care semnalează descoperirea (probabil în interiorul patrulobului, în absida sudică) unei pietre de mormînt cu data 1618, fără a se putea citi numele personajului răposat (N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, I, București, 1906, p. 337—338).

[9] Datorăm planul, întocmit cu multă atenție, arhitectului Corneliu Ionescu căruia îi mulțumim și aici.

stau dintr-o ușă în axul lobului vestic și din două ferestre înguste, una în axul lobului sudic și alta în lobul estic, ușor desaxată spre sud în raport cu axa de simetrie a monumentului. Alte patru ferestre mici se află pe cele patru laturi ale turlei.

Săpăturile arheologice nu au putut preciza data la care s-a ridicat acest patrulob. În secțiunile și suprafețele trasate în exteriorul monumentului nu au apărut porțiuni nederanjate de înmormîntări, în care să poată fi surprins nivelul primilor constructori, iar interiorul patrulobului, din motivele arătate, nu a făcut încă obiect de cercetare. Asupra datării și a ipotezelor care pot fi formulate la stadiul actual al cercetării, vom reveni mai jos.

A doua fază de construcție de la biserica din Gurasada a putut fi pentru prima dată precizată cu certitudine. A fost vorba de ridicarea, pe latura de vest a patrulobului, a unei încăperi aproximativ rectangulare, adosată exteriorului lobilor laterali în punctele de diametru transversal maxim al patrulobului. Dimensiunile exterioare ale acestei încăperi cu ziduri groase de 0,80 m, care a inclus în interiorul ei întreaga jumătate vestică a patrolobului, sînt de 8,20/9,20 m. Este foarte probabil ca acest pronaos apărut în faza a doua de construcție să fi fost tăvănit. Resturile de bolți care se mai păstrează în prezent în actualele încăperi laterale ale pronaosului se sprijină pe ziduri mai tîrzii, aparținînd fazei a treia despre care va fi vorba mai jos. În faza a doua a existenței sale, biserica de la Gurasada a căpătat un aspect exterior destul de comun, prezentîndu-se ca o biserică-sală ale cărei particularități planimetrice interioare abia se puteau citi în racordarea arcuită dintre navă și altar sau în prezența turlei deasupra zonei de contact dintre navă și altar. Momumentul apărea ca fiind de excepție în interior, datorită traseului lobat al zidului ce despărțea pronaosul de naos și datorită sistemelor de acoperire a spațiilor.

Intrarea în pronaosul adăogat în faza a doua pare a se fi aflat tot pe latura de nord, pe locul actualei intrări în lăcaș. În orice caz, pe latura de vest nu au putut fi surprinse urmele unei intrări din această fază. Un semn de întrebare, ca fază de construcție, îl pune temelia cu traseu arcuit ce s-a descoperit pe latura de nord a patrulobului, înglobînd spațiul determinat de joncțiunea lobului nordic cu cel estic. A existat aici o încăpere foarte mică, ridicată ulterior patrulobului inițial și care trebuie să fi comunicat printr-o ușă cu interiorul lobului estic, deci cu spațiul devenit acum altar. Această ușă va deveni vizibilă după decaparea tencuielilor exterioare. Este posibil ca această încăpere, cu lățimea interioară maximă de numai 1,20 m, să aibă un corespondent simetric pe latura de sud a monumentului, pe locul pe care încă nu l-am sondat. Dacă această ipoteză se verifică și ținind seama și de dimensiunile foarte mici ale încăperii descoperite, putem interpreta construcția ca reprezentînd o proscomidie la care se va adăoga diaconiconul (veșmîntarul) de pe partea opusă a altarului. În caz contrar, rămîne să vedem în această încăpere o sacristie. Nu avem din păcate deocamdată nici argumente decisive pentru atribuirea acestei încăperi fazei a doua de construcție. Ea ar putea aparține doar fazei a treia. Totuși, compararea calităților mortarului folosit la temelii face probabilă apartenența încăperii la faza a doua. Data pînă la care au stat în picioare zidurile acestei încăperi va putea fi precizată prin cercetări asupra tencuielilor exterioare.

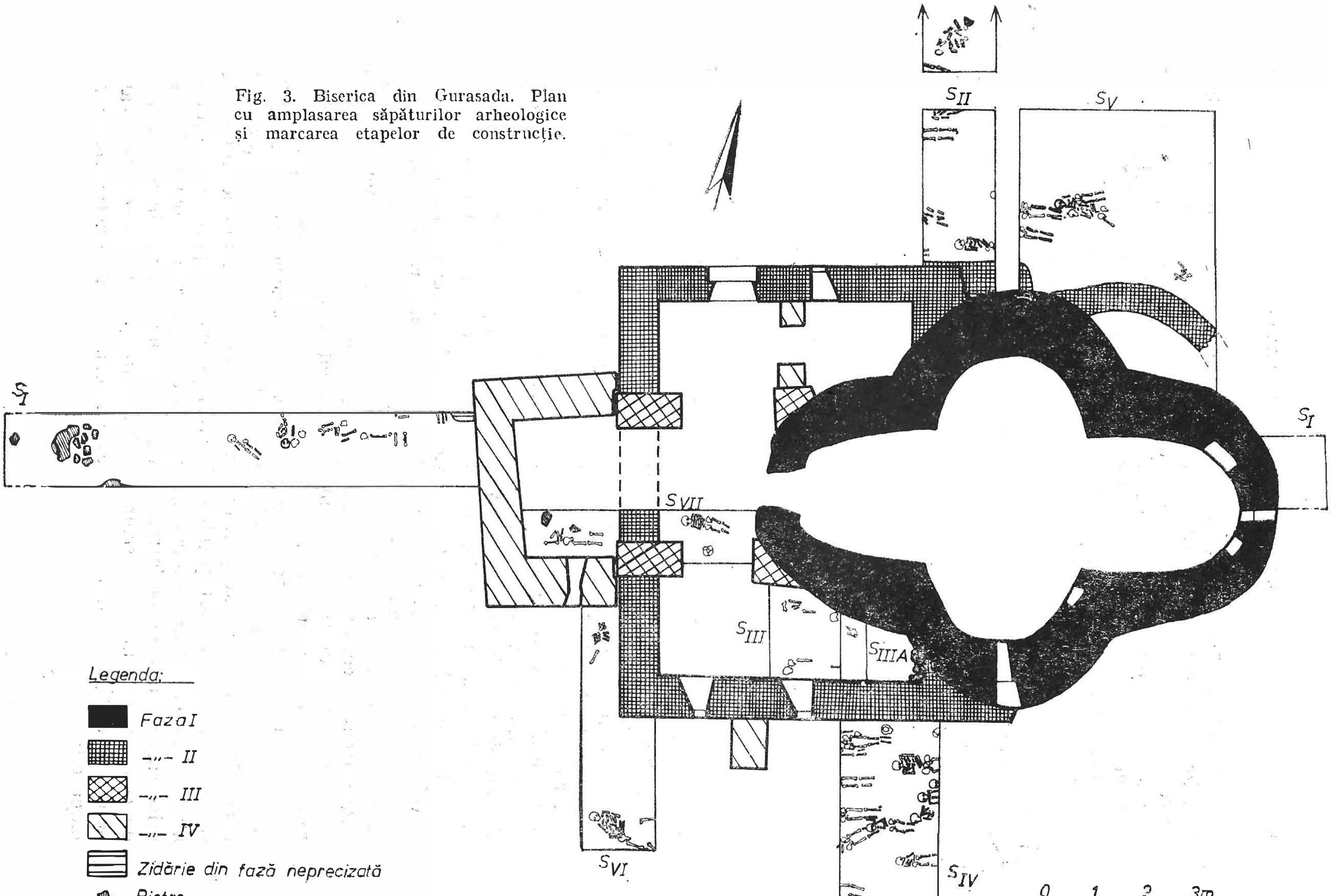

Fig. 3. Biserica din Gurasada. Plan cu amplasarea săpăturilor arheologice și marcarea etapelor de construcție.

A treia fază de construcţie a monumentului a constat din împărţirea interiorului pronaosului în trei spaţii longitudinale, asemănătoare cu trei nave rudimentare. Pentru aceasta au fost construiţi doi stîlpi de zidărie, adosaţi patrulobului iniţial, în stînga şi dreapra intrării în patrulob. Alţi doi stîlpi de zidărie au fost construiţi peste temelia vestică a pronaosului din faza a doua după demolarea — cel puţin pe lărgimea noii nave centrale — a zidului acestui pronaos. *Faptul că temeliile acestor stîlpi se sprijină pe fundaţia anterioară, din faza a doua, observaţie absolut certă realizată în săpătura arheologică, nu lasă nici un dubiu în ceea ce privește departajarea pe care o facem între fazele doi și trei de construcţie.* Pe cele două perechi de stîlpi, legate între ele pe direcţia est—vest prin două arcuri de zidărie, s-au construit zidurile care separă fostul pronaos în trei nave scurte, boltite cilindric în axul lor. Nava centrală își păstrează bolta acoperită, la fel ca și pereţii ei, de pictura din secolul al XVIII-lea. În nava de nord s-a păstrat doar o mică porţiune din pornirea bolţii, la capătul ei estic, porţiune încastrată de constructorii fazei a treia în exteriorul zidăriei patrulobului. În nava sudică, pornirea bolţii s-a conservat pe toată lungimea laturii dinspre interior. Dispariţia celorlalte zone de inserţie ale bolţilor navelor laterale se datorează refacerii apreciabile în elevaţie, cu prilejul lucrărilor din faza a patra, a zidurilor pronaosului aparţinînd fazei a doua de construcţie.

La limita vestică a navei centrale din faza a treia de construcţie, acolo unde se află acum o deschidere largă spre parterul turnului-clopotniţă, există unele indicii ce sugerează un program mai complex al lăcașului din faza la care ne referim. La capătul bolţii se păstrează un fel de arc-dublou lat de 0,80 m și care corespunde pe verticală temeliei vestice a pronaosului din faza a doua de construcţie. Acest arc-dublou pare deci să reprezinte un rest din elevaţia zidului de vest al pronaosului, sugerînd faptul că realizatorii fazei a treia au practicat aici o deschidere largă în zidul de vest al pronaosului, pe lărgimea navei centrale pe care au amenajat-o. Verificarea acestei ipoteze este îngreunată de tencuielile cu pictură din secolul al XVIII-lea care acoperă adosările de ziduri, ca și de lipsa unor cercetări asupra martorilor de zidărie din pod.

Pe de altă parte, stîlpii de zidărie de la actuala limită vestică a navei centrale prezintă neregularităţi care sugerează că de pe ei porneau și spre vest două arcuri și că, prin urmare, nava centrală ar fi fost mai lungă sau că ea se continua, pe faţada apuseană a monumentului din faza a treia de construcţie, cu un spaţiu zidit care a putut fi un pridvor îngust sau chiar un turn-clopotniţă, altul decît cel existent acum. Urmele retezate ale unui asemenea arc se citesc mai clar sub tencuielile stîlpului dinspre nord. În suprafaţa afectată de săpăturile arheologice nu s-au găsit totuşi urme de temelii care să corespundă acestei prelungiri spre vest a navei centrale, cu excepţia unui mic fragment de fundaţie, nu foarte semnificativ sub raport planimetric (vezi pe plan), apărut cu puţin în afara temeliei turnului-clopotniţă din faza a patra de construcţie. În orice caz, situaţia de pe latura de vest a monumentului din faza a treia de construcţie mai ridică semne de întrebare pentru a căror rezolvare se cere investigată prin săpături întreaga zonă din jurul actualului turn-clopotniţă.

Ultimei faze de construcție îi corespund cîteva elemente ce nu sînt în mod cert toate din aceeași vreme, ci care au putut fi realizate în mai multe etape. Este vorba în primul rînd de turnul-clopotniță din partea de vest, adosat în mod evident pronaosului din faza a doua de construcție. Adosarea este vizibilă în temelie și în partea inferioară a zidurilor, în timp ce la nivelul etajului se observă cum zidăria refăcută a pronaosului se adosează zidului turnului-clopotniță. Eventualitatea ca acest turn-clopotniță să fie rezultatul a două etape de construcție și ca galeria lui de lemn să fi apărut mai tîrziu, așa cum s-a propus[10], rămîne a fi verificată prin cercetări asupra zidăriei. Tot fazei a patra îi aparține un contrafort situat pe latura sudică a pronaosului din faza a doua de construcție, contrafort care a acoperit foarte probabil un gol de fereastră aflat pe această parte. În orice caz, actualele două ferestre ce luminează spațiul de aici — fosta navă laterală sudică a monumentului din faza a treia — sînt situate prea sus pentru a putea fi în vremea din care respectivul spațiu era boltit. Merită semnalată în acest sens soluția mult mai abilă pe care au adoptat-o constructorii din faza a doua cînd, pentru a nu obtura fereastra dinspre sud a patrulobului inițial, s-a recurs la tratarea capătului zidului pronaosului în formă de contrafort teșit.

Un zid orientat nord—sud, situat în fosta navă laterală de nord și care desparte o mică încăpere în partea ei răsăriteană, este de asemenea un adaos tîrziu, poate chiar din secolul nostru. În sfîrșit, zidurile perimetrale ale pridvorului din faza a doua de construcție au suferit și ele refaceri apreciabile cu conservarea temeliilor vechi, refaceri care urmează să fie mai bine cunoscute după decaparea tencuielilor exterioare și care au dus la dispariția bolților din faza a treia de construcție.

★

Cum era și de așteptat, îngropările tîrzii din jurul monumentului, care mai continuă și azi, au determinat deranjarea situației stratigrafice și distrugerea în toate locurile sondate a nivelului de călcare al primilor constructori. Din cele 26 de morminte individualizate și dezvelite în exteriorul bisericii și în interiorul pronaosului ei, nici unul nu cuprindea elemente de datare care să fie mai vechi decît secolul al XVI-lea. Numeroase oase de la morminte mai vechi răvășite de gropile ulterioare au apărut pretutindeni, dar fără a oferi și elemente de datare.

Din păcate, datorită faptului că lucrările de restaurare mai vechi au constat din săparea unor șanțuri continui în exteriorul și interiorul patrulobului, în scopul amenajării unor drenaje și spații de aerisire, este foarte probabil ca nici interiorul patrulobului să nu mai păstreze suprafețe cu stratigrafia și mormintele vechi nederanjate decît, poate, în zona lui centrală. Cercetarea arheologică dispune astfel de foarte puține elemente pentru stabilirea cronologiei absolute a monumentului din Gurasada.

Cea mai veche monedă descoperită ca inventar funerar, într-un mormînt de pe latura de nord a bisericii, este un dinar de la Ferdinand I (1526—1564), iar două piese de podoabă găsite tot la nord de biserică,

---

[10] V. Vătășianu, *Istoria artei*, p. 95.

în pămînt răvăşit, nu pot fi datate mai devreme decît secolul al XIV-lea. Este vorba de un inel mic din sîrmă subţire de argint, cu veriga întreruptă (fig. 4a) şi de un inel confecţionat din tablă de aramă, cu capetele lipite rudimentar, avînd un decor heraldic (?) incizat pe „chaton-ul" realizat în forma unei lăţiri a fîşiei de tablă (fig. 4b).

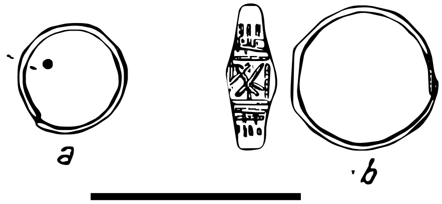

Fig. 4. Piese de podoabă găsite pe latura nordică a bisericii din Gurasada.

Nici ceramica descoperită în săpătură — fragmente de oale roşii şi roşii-cenuşii, fragmente de capace cu buton şi fragmente de cahle — nu prezintă particularităţi care să permită datări anterioare secolelor XIV—XV. La 50 m nord de biserică, în cuprinsul actualului cimitir, există o movilă alungită cu diametrele de cca 15/10 m, înaltă acum de 0,50—0,60 m. Una dintre secţiunile noastre a ajuns pînă la această movilă constatînd prezenţa acolo a unor bolovani de rîu de mărime mijlocie, provenind poate de la temelia unei construcţii din lemn. Mormintele recente au împiedicat cercetarea sistematică a movilei, iar în secţiunea noastră nu au apărut materiale arheologice care să permită datarea complexului. Pentru a încheia cu observaţiile arheologice, notăm că la 100—150 m est de biserică, în direcţia pîrîului Gurasada care se află acum la cca 250 m distanţă, dar al cărui curs medieval putea trece şi mai aproape de monument, au apărut în arătură numeroase vestigii trădînd existenţa unei aşezări medievale. Materialele culese în suprafaţă aparţin în special secolelor XIV—XVI. Reluarea pe scară mai largă a cercetărilor de la Gurasada va trebui să pornească de la investigarea acestei vetre de sat, ce pare să fi aparţinut colectivităţii pomenite documentar la 1292 [11].

★

În contextul arhitecturii medievale transilvănene, al vechilor biserici de pe teritoriul României şi chiar în contextul monumentelor ecleziastice de la începuturile mileniului nostru din această parte a Europei, biserica în formă de patrulob alungit longitudinal — monumentul ridicat iniţial la Gurasada — reprezintă o apariţie care nu poate primi în urma unui simplu sondaj explicaţii clare şi mulţumitoare sub toate aspectele. Putem în schimb să ne apropiem de adevăr prin excluderea din discuţie a unor ipoteze cu totul neverosimile de datare şi de atribuire a iniţiativei ctitoriceşti iniţiale. Sub acest aspect, de la bun început ni se pare evident că patrulobul de la Gurasada nu poate fi biserica parohială de pe la anul 1300 a unei comunităţi ortodoxe româneşti aservite, comu-

[11] Vezi mai sus nota 3 şi observaţiile de la nota 5.

nitate care să se fi instalat acolo, pe malul Mureșului, abia în ultimii ani ai secolului al XIII-lea. Dacă ar fi să admitem că iobagii români aduși de familia Akos pe domeniul ei și-au putut ridica o biserică de zid sau că nobilul catolic stăpîn al moșiei ar fi ridicat pentru folosința iobagilor săi, aparținînd bisericii ortodoxe, un lăcaș de zid, atunci această biserică ar fi trebuit să semene celorlalte biserici românești construite la această vreme în părțile Hunedoarei, să semene de pildă cu biserica de la Leșnic care datează din secolul al XIV-lea, aflîndu-se la numai 12 km depărtare și înfățișîndu-se ca o biserică-sală cu altar rectangular [12]. Dar biserica din Leșnic este ctitoria unei familii cneziale, stăpînă a acelui sat [13], iar biserici din zid care să fi fost ridicate de colectivități sătești românești aservite nu cunoaștem pentru secolele XIII—XIV nicăieri în Transilvania [14], la fel de puțin probabilă fiind și eventualitatea ctitoririi de către un mare nobil de rit apusean a unui lăcaș ortodox la marginea drumului mare ce ducea din Transilvania în Banat, într-o vreme de luptă acerbă ideologică și confesională.

O biserică în formă de patrulob, cu sistemul său complicat de boltire, nu răspunde nevoilor confesionale ale unei comunități sătești ortodoxe și reprezenta, în plus, o soluție mult mai dificilă și mai costisitoare decît o biserică-sală obișnuită. Este de subliniat în acest sens că în Țara Hațegului și în părțile Hunedoarei, pretutindeni unde foste capele de curte ale familiilor feudale românești au ajuns în secolul al XV-lea să servească drept biserici parohiale ale comunităților sătești, schimbarea destinației monumentului inițial a avut drept urmare apariția unor pronaosuri adăogate navei originale. Așa s-a întîmplat la Densuș sau la Strei și un fenomen similar s-a petrecut desigur și la Gurasada. Chiar și numai din aceste observații rezultă în mod convingător că monumentul inițial de la Gurasada trebuie să fie sensibil mai vechi decît anii din jurul lui 1300 și că el nu a fost ridicat ca biserică parohială a unei comunități sătești aservite.

Pentru o vechime apreciabilă a monumentului pledează și observațiile realizate cu prilejul cercetărilor. Faza a treia de construcție, constînd din transformarea pronaosului într-un corp trinavat, soluție pretențioasă de reorganizare a unui spațiu interior tăvănit, ne trimite la ambianța romanicului, fapt care, pe drept cuvînt, apare ca fiind cel puțin surprinzător. Pentru datarea fazei a treia nu dispunem decît de o observație, cu valoare relativă. În nava centrală amenajată în interiorul pronaosului, în partea ei de sud, pictura de la 1765 nu se află pe cel mai vechi strat de tencuieli interioare ci se văd pe alocuri și tencuieli anterioare. Cu alte cuvinte, anul 1765 poate fi acceptat doar ca dată a celei de-a patra faze

---

[12] V. Drăguț, *Vechi monumente*, p. 51—53; vezi și Ecaterina Cincheza-Buculei, SCIA, 21, 1974, p. 45 și urm.

[13] Familia cnezială din Leșnic este atestată încă din 1386 (document inedit la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, în colecția pregătită spre publicare, unde l-am putut consulta prin bunăvoința dr. Sabin Bellu) și apoi în 1394 (E. Lukinich, L. Gáldi, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 481—482).

[14] În părțile Hunedoarei și Hațegului, biserici românești de dimensiuni mai mari, care să nu fie simple capele de curte ale familiilor cneziale, ci să fie biserici parohiale, ridicate de o colectivitate sătească în așezări lipsite de cnezi (ca la Nucșoara) sau să fie ridicate de familii cneziale pentru folosul întregii obști (ca la Sînpetru), nu par să fie anterioare anului 1400.

de construcție și în primul rînd ca dată a ridicării turnului-clopotniță. Pare în schimb mai greu de coborît cu faza a treia pînă în epoca romanică, deoarece aceasta ar implica datarea încă mai timpurie a pronaosului din faza a doua de construcție.

Dar chiar dacă „aspectul romanic" al fazei a treia de construcție de la biserica din Gurasada este înșelător — el aparținînd în realitate

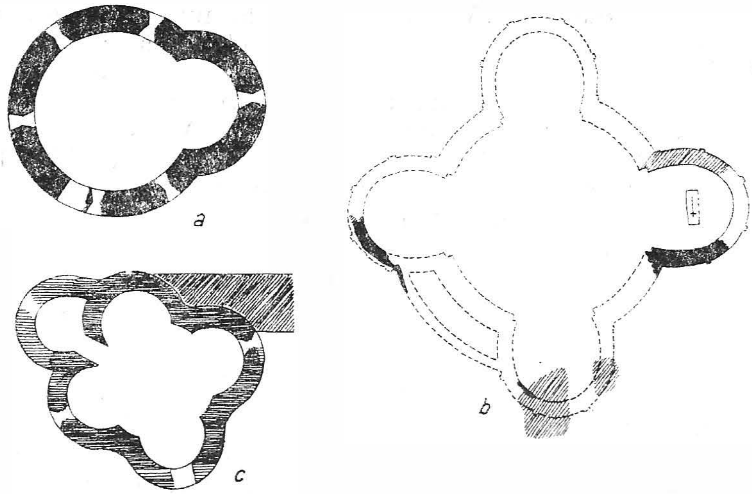

Fig. 5. a) Rotonda de la Geoagiu de Jos (după Gh. Anghel); b) Capela de sub catedrala Sf. Vit de la Praga (după V. Richter); c) Capela de la Wawel — Cracovia (după V. Richter).

secolelor XIV—XVI — și chiar dacă apariția pronaosului în faza a doua de construcție urmează a se data pe la anul 1300, reflectînd preluarea sau adaptarea de către o colectivitate sătească ortodoxă a patrulobului inițial, rămîne să ne întrebăm cine și cînd a putut ctitori primul monument din Gurasada. Nu știm cum va fi arătat biserica ridicată de familia Akos în secolul al XIII-lea sau poate încă mai devreme în reședința ei principală din învecinata Ilia [15] după cum nici la Ulieș, alt sat vecin în care este atestată o ramură a aceleiași familii [16], biserica veche nu s-a păstrat decît ca temelii în actualul cimitir. Există în schimb în regiune un alt monument care se leagă de aceeași familie și care se află în satul de reședință al unui domeniu creat pare-se ceva mai tîrziu pe malul de nord al Mureșului de această familie, domeniul de la Geoagiu de Jos [17].

Biserica romanică de la Geoagiu datează de la sfîrșitul secolului al XII-lea sau din secolul al XIII-lea [18] și este o rotondă clasică (fig. 5a), construită din piatră de carieră și spolii romane, cu o navă de plan cir-

[15] Atestată documentar pentru prima oară la 1266: „Helya ... și pămîntul cu rîul Mureș care curge prin mijlocul lui" (DIR, C, veac XIII, II, p. 88).

[16] *Ibidem*, veac XIV, IV, p. 319; pentru familia Akos, vezi și D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapesta, 1913, p. 8—9. Colectivul șantierului Gurasada a făcut în 1977 o cercetare de suprafață la Ulieș.

[17] D. Csánki, *op. cit.*, p. 12.

[18] V. Vătășianu, *Istoria artei*, p. 88—89; vezi și Gh. Anghel, Apulum, 5, 1965, p. 615—624, unde monumentul este publicat în mod detaliat dar fără ca autorul să-și pună problema ctitorilor acestei biserici, care nu poate fi decît de curte.

cular avînd diametrul interior de 5,50 m și cu un mic altar semicircular în partea de est, lung de 2 m și cu deschiderea spre navă de 3 m. Rotonda din Geoagiu de Jos a familiei Akos este un tip de monument larg răspîndit în Europa Centrală în primele secole ale mileniului nostru, găsindu-și dealtfel bune analogii și pe teritoriul Transilvaniei sau în cuprinsul regatului arpadian din secolele XII—XIII [19].

Spre deosebire de monumentul romanic de plan central din Geoagiu de Jos, patrulobul din Gurasada nu-și găsește analogii nici în Transilvania și nici în regiunile învecinate. Toți autorii care s-au ocupat — pînă acum doar în treacăt — de acest monument, sînt de acord în a-i sublinia originea răsăriteană și relațiile cu arhitectura bizantină, chiar dacă influențele invocate se întind pe spații și perioade foarte mari, din Orientul paleocreștin și pînă la arhitectura Țării Românești [20]. Totuși cel puțin după cunoștințele noastre, analogii concrete și convingătoare încă nu au fost citate.

Principala dificultate pentru încadrarea monumentului din Gurasada printre bisericile cu plan patrulobat din Europa Centrală și central-răsăriteană derivă din faptul că cei patru lobi ai lăcașului de care ne ocupăm nu pornesc dintr-un spațiu central definit, circular sau pătrat. Pentru cazul în care ar exista la Gurasada un spațiu central circular, analogiile cele mai firești ale monumentului nostru s-ar găsi la Praga și la Cracovia, unde asemenea monumente sînt datate înaintea anului 1000 (fig. 5b-c) [21]. Cu toate că turla care se ridică deasupra patrulobului de la Gurasada este de plan pătrat, ni se pare că ea nu sugerează caracterul de careu al spațiului pe care-l acoperă, ci reprezintă mai degrabă cea mai lesnicioasă soluție de racordare a bolților de pe lobi în cadrul planului central [22].

La stadiul actual al cercetărilor, excluzînd din motivele deja arătate eventualitatea ca biserica din Gurasada să dateze de pe la anul 1300 și ca ea să fie ridicată ca biserică parohială a unei comunități sătești, nu ne mai rămîn pentru datarea și atribuirea ei decît două ipoteze de lucru. În prima dintre ele, ar urma să considerăm monumentul drept o ctitorie foarte timpurie a familiei Akos, de la sfîrșitul secolului al X-lea sau din secolul al XI-lea, din vremea în care Bizanțul și biserica constantinopolitană mai reprezentau încă o posibilă opțiune pentru noua închegare statală din Bazinul Carpatic — regatul creat de dinastia arpadiană. Urmează desigur a se lămuri, pentru cazul în care ipoteza se adeverește,

---

[19] Vera Gervers-Molnár, *op. cit.*, p. 32—37; vezi și R. Heitel, RRHA, 9, 1972, 2 p. 151—152 și 12, 1975, p. 3 și urm.

[20] V. Vătășianu a relevat inițial posibilele influențe armene (ACMIT, 1930, p. 132 și 188) pentru ca ulterior să aibă în vedere contaminarea unui patrulob „clasic" cu triconcul bizantin din Țara Românească, poate cu influența dispoziției bisericii-sală pentru explicarea alungirii pe axul est—vest, iar lipsa marcării pătratului central l-a făcut să se gîndească și la planul treflat atestat la Nicuiițel în secolele XII—XIII (idem, *Istoria artei*, p. 95). Vera Gervers-Molnár, *op. cit.*, p. 59, se gîndește la un model bizantin venit în Transilvania prin intermediul Țării Românești, dar precizează că nu se cunosc etapele intermediare ale unei asemenea transmisiuni. Ambele interpretări au ca slăbiciune datarea monumentului în jurul anului 1300.

[21] Este vorba de prima capelă ridicată pe la 930 pe locul catedralei Sf. Vit de la Praga și de patrulobul descoperit pe Wawel, la Cracovia, datînd probabil din secolul al X-lea: V. Richter, în *Magna Moravia*, Praga, 1965, p. 238 și 242.

[22] Pentru bisericile de plan central cu patru lobi pe cele patru laturi ale unui spațiu rectangular, lipsite însă de turlă centrală, vezi Vera Gervers-Molnár, *op. cit.*, p. 58—59.

data de la care s-au instalat antecesorii familiei Akos în depresiunea de la Ilia de pe cursul mijlociu al Mureşului şi mai ales originea acestora, deoarece în legătură cu acestă din urmă problemă există şi păreri după care ar fi vorba de urmaşii unor căpetenii pecenego-cumane, asimilaţi abia mai tîrziu mediului feudalităţii maghiare [23].

Pentru ca ipoteza să se verifice, apare însă o dificultate principială, aceea ca un lăcaş de cult care a servit pe parcursul secolului al XIII-lea oficierii ritului apusean să poată ajunge în folosinţa unei colectivităţi ortodoxe. Din acest motiv, credem că nu poate fi ocolită nici altă ipoteză. Ea are în vedere posibilitatea ca biserica să fie încă mai veche, din secolul al IX-lea sau de la începutul secolului al X-lea, situaţie în care ar face parte dintre acele monumente de zid premaghiare din teritoriile româneşti intracarpatice, monumente a căror existenţă a fost în repetate rînduri postulată din considerente logice şi care îşi aşteaptă încă confirmarea prin exemplificări concrete.

MITTEILUNGEN UND EINIGE HISTORISCHE BETRACHTUNGEN BETREFFEND DIE RUMÄNISCHE KIRCHE VON GURASADA, BEZ. HUNEDOARA

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz verwertet die Ergebnisse einiger Prüfungsschnitte aus dem Jahre 1977, die im Lichte der schriftlichen Quellen interpretiert werden. Die Grabung dauerte nur drei Wochen und musste leider unterbrochen werden, sodass viele das Denkmal betreffenden Fragen ohne Antwort blieben. Man konnte trotzdem die Reihenfolge von vier Bauphasen feststellen (Abb.3). Beim Fehlen relevanter archäologischer Denkmäler, bleibt die Datierung der ersten drei Bauphasen unter Fragezeichen. Die letzte Phase wurde 1765 datiert. In der vorletzten Phase konnte man die Umgestaltung eines *Exonarthex* (welcher der zweiten Phase gehört) in einem dreischiffigen Körper mit halbzylindrischen länglich orientierten Gewölben, die auf ein romanisches Bauprogramm hinweisen, beobachten .

Unabhängig von der Datierung der Bauphasen II — III, kann der anfänglich erbaute Vierpass von Gurasada (Phase I) nicht erst im Jahre 1300 datiert werden und kann nicht mit der schriftlich im Jahre 1292 belegten leibeigenschaftlichen Gemeinschaft vom ortodoxen Glauben, in Verbindung gebracht werden. Das Denkmal kann keineswegs als eine rund um das Jahr 1300 errichtete rumänische Dorfkirche angesprochen werden, was ja auch vom historischen Kontext erhellt wird. Bezeichnenderweise findet das ursprüngliche Denkmal von Gurasada im XII — XIII Jh. kein überzeugendes Gegenstück in Siebenbürgen oder in den Nachbargebieten. Beziehungen lassen sich nur mit Denkmäler des X Jh. (St. Veit-Praha und Wawel — Krakov) herleiten. Andererseits ist es klar,

[23] Opinia se întemeiază pe menţionarea către sfîrşitul secolului al XI-lea în *Cronica pictată de la Viena* a unei căpetenii cumane cu numele „Akus"; vezi M. Rusu, RRH, 21, 1982, 3—4, p. 384.

dass man die Vorbilder des Denkmals im Osten suchen muss, entweder im byzantinischen Bereiche oder in byzantinisch beeinflusste Zentern.

Beim heutigen Stand der Forschungen, glauben die Verfasser das für die Anfangsphase des Denkmals von Gurasada nur zwei Arbeitshypothesen in Betracht kommen. Entweder war es eine Hofkapelle der Vorgänger der Familie Akos, vom Ende des X oder aus dem XI Jh., also aus der Zeit engerer Beziehungen zur östlichen Kirche, oder stammt der Bau aus den IX — X Jh. Das Fortsetzen der Forschungen über das Denkmal und in der umliegenden Zone, eine Senkung am westlichen Ende des Mittellauf des Mieresch, könnte diesen Fragen antworten.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

PĂTRUNDEREA PECENEGILOR ÎN CÎMPIA ROMÂNĂ ȘI ARGUMENTUL NUMISMATIC

DE

PETRE DIACONU

Problema datei ocupării Cîmpiei Române de către pecenegi nu se punea pînă acum cîțiva ani. Cercetătorii români și străini, socotind că pecenegii au luat în stăpînire Atelkuzu la sfîrșitul secolului al IX-lea, iar pe deasupra fiind încredințați că această regiune se afla, parțial ori în întregime, pe teritoriul răsăritean al țării noastre, au conchis că unele ținuturi, corespunzînd Cîmpiei Române, erau deja controlate la mijlocul veacului al X-lea de către pecenegi [1].

Oricum, precizarea lui Constantin Porphyrogenetul din a sa *De Administrando Imperio* potrivit căreia Patzinakia se întindea începînd din fața Dristrei (Silistra) și pînă la Sarkel [2] (dincolo de Don), constituia, în concepția acestor cercetători, dovada hotărîtoare a stăpînirii părții răsăritene a Cîmpiei Dunării de către pecenegi, la mijlocul secolului al X-lea.

În urmă cu vreo 10 ani, aplecîndu-ne atenția asupra datei pătrunderii pecenegilor în Cîmpia Română, am ajuns la unele încheieri care puneau într-o lumină oarecum nouă situația politică a ținuturilor aflate la nord de Dunăre, în ultima treime a celui de-al X-lea secol. Noi consideram că ținuturile cuprinse între Dunăre și munții Carpați au intrat în stăpînire bizantină [3] odată cu terminarea conflictului constantinopolitano-kievian, desfășurat, în ultima fază, la Dristra în primăvara și vara anului 971.

Tot atunci atrăgeam luarea aminte că stăpînirea bizantină s-a menținut la miazănoapte de fluviu, *grosso modo*, pînă la moartea lui Ioan Tzimiskes (anul 976), cînd această regiune împreună cu zonele din nord-estul Bulgariei și cele corespunzînd Dobrogei de sud au reușit să iasă de sub tutela Bizanțului.

Pentru noi nu există îndoială că în anul 1000 sau 1001 administrația bizantină a fost restabilită în ținuturile de la sud de Dunăre, odată cu ocuparea lor de către trupele conduse la generalii Theodorokanos și Xiphias.

În timp ce bizantinii își reinstaurau, în anii 1000—1001, autoritatea în nord-estul Peninsulei Balcanice, pecenegii își întindeau și ei stăpînirea

---

[1] Vezi bibliografia de rigoare la Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 11—12.

[2] Constantin Porphyrogenetul, *De Adimistrando Imperio* (ed. Moravcsik-Jenkens), Dumbarton Oaks, 1967, cap. 42, p. 182.

[3] Petre Diaconu, Pontica, 2, 1969, p. 397—398.

în Cîmpia Română. Pătrunderea pecenegilor în Muntenia şi Oltenia s-a făcut pe cale violentă, ceea ce a avut drept urmare distrugerea aşezărilor de tip Dridu, aparţinînd populaţiei autohtone. Acesta, retrăgîndu-se din calea năvălitorilor, şi-a găsit salvarea fie în piemontul carpatic, fie în aşezările din Dobrogea [4]. Aceste concluzii erau rezultatul analizei, mai ales, a documentelor arheologice.

După apariţia contribuţiilor noastre problema datei pătrunderii pecenegilor în Cîmpia Română a stîrnit — cum era şi firesc — atenţia mai multor cercetători.

Unii dintre aceştia, fără a se osteni a combate, într-un fel sau altul, argumentele noastre, s-au menţinut pe vechea poziţie, considerînd că spusele lui Constantin Porphyrogenetul sînt prea categorice pentru a mai putea fi puse la îndoială[5]. Prin urmare, potrivit opiniei lor, la mijlocul secolului al X-lea Muntenia era deja controlată de pecenegi.

Alţi cercetători, şi aici îl avem în vedere pe Mihai Sîmpetru[6], au avansat o soluţie de compromis conform căreia pecenegii au pătruns în Cîmpia Dunării mai tîrziu decît data (circa 950) rezultată din spusele lui Constantin al VII-lea Porphyrogenetul, dar mai înainte decît anii 1000—1001, data propusă de Petre Diaconu.

În totului tot, potrivit convingerii lui Mihai Sîmpetru, pecenegii ar fi ajuns în Cîmpia Română imediat după moartea lui Ioan Tzimiskes, adică după anul 976, dar nu mai tîrziu de 986. Argumentul principal l-ar constitui, pe de o parte, mormîntul „peceneg" de la Curcani (jud. Călăraşi), databil — după opinia colegului nostru — în ultima treime a secolului al X-lea[7], iar pe de altă parte lipsa monedelor bizantine din vremea lui Ioan Tzimiskes şi Vasile al II-lea Bulgaroctonul în aşezările de tip Dridu, din Muntenia. În măsura în care aşezările de tip Dridu ar fi durat pînă către anii 1000—1001 era absolut necesar, crede Mihai Sîmpetru, ca în cadrul lor să apară, între altele, monedele bizantine ale vremii.

„Argumentul" mormîntului de la Curcani nu ne va reţine atenţia. Noi l-am discutat cu alt prilej şi am stabilit atunci — credem noi— că acesta aparţine unui cuman şi nu unui peceneg[8]. Metolologic privind lucrurile nici „argumentul" numismatic nu poate sta în picioare deoarece monede din vremea lui Ioan Tzimiskes sau a lui Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea, ce-i drept, puţine la număr, s-au găsit totuşi în Cîmpia Română.

De curînd, tabloul monedelor bizantine din această epocă şi din această regiune a fost întocmit într-un studiu de către Gh. Poenaru-Bordea şi Cornel Popa[9]. Primele monede prezentate sînt 5 exemplare de bronz inedite. Despre trei dintre ele, încadrate în timpul A 2 [aparţinînd lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976—1025) şi Constantin al VIII-lea (976—1028) descoperite în satul Grădiştea de lîngă Comana

---

[4] Petre Diaconu, *Les Petchénègues*, p. 38.

[5] Vezi, de pildă, V. Zainova-Tăpkova, *Dolni-Dunav*, Sofia, 1976, p. 23.

[6] Mihai Sîmpetru, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 253.

[7] *Ibidem*, p. 254. Cf. idem, SCIV, 22, 1971, 3, p. 443—455.

[8] Petre Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube*, Bucureşti, 1978, p. 19—20.

[9] Gheorghe Poenaru Bordea şi Corneliu Popa, în *Ilfov, File de istorie*, Bucureşti, 1978, p. 135—141.

(jud. Giurgiu)] autorii cred că provin dintr-un tezaur[10]. A patra monedă de tip A 2 s-a găsit la Butimanu, iar a cincea asemănătoare cu precedenta provine de la Buftea.

După aceea autorii studiului amintesc cîteva monede cunoscute de mai înainte: este vorba de un exemplar din grupa A 1 (Ioan Tzimiskes) și de un alt exemplar din grupa A 2, ambele descoperite la Grădiștea de lîngă Călărași (jud. Călărași), o monedă de tip A 2 de la Clinciu, lîngă Spanțov (jud. Călărași), 5 monede de argint din timpul lui Ioan Tzimiskes, găsite la Călărași, cum și două monede de aur emise de Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea, provenind una de la Domnești, iar cealaltă de la Glina; în sfîrșit, autorii mai sus amintiți marchează și trei monede emise de Roman al III-lea Argyros descoperite, pe rînd, la Snagov[11], Roșiorii de Vede[12] și Zimnicea[13].

Gh. Poenaru-Bordea și Cornel Popa, întemeindu-se pe monedele din tabloul prezentat imediat mai sus, încearcă să acrediteze ideea că pătrunderea pecenegilor în Cîmpia Ro âna nu s-a produs în 976—986 cum crede Mihai Sîmpetru și nici în jurul anilor 1000—1001, așa cum socotește Petre Diaconu, ci mai tîrziu într-o epocă „precedînd de puțin anul 1036, dacă nu cumva anii 1048—1049"[14].

Raționamentul celor doi cercetători este cît se poate de simplu: prezența în Cîmpia Română a monedelor de bronz emise de Ioan Tzimiskes, Vasile al II-lea, Constantin al VIII-lea, Roman al III-lea Argyros, cărora li se adaugă piesele de argint și aur, deja amintite, presupune legături cu Bizanțul sau chiar o stăpînire bizantină, iar legăturile cu Bizanțul, potrivit aceluiași raționament, exclud de la sine o stăpînire pecenegă în Cîmpia Română din epoca dată.

Desigur, sîntem în fața unui raționament izvorît din înțelegerea incompletă a documentului numismatic. Este locul să atragem atenția că folosirea numismaticii ca argument istoric în această problemă se putea face numai după efectuarea următoarelor operații: 1. Detașarea monedelor de aur și argint de cele de bronz, fie numai și pentru motivul că una este „puterea de circulație" a pieselor din metal prețios și alta a celor din bronz și aramă. Primele au o circulație incomparabil mai largă în timp, în sensul că ele pot să apară și în complexe arheologice care „au funcționat" mai tîrziu decît vremurile cînd au fost emise monedele; 2. Despărțirea monedelor provenind din tezaure de monede descoperite izolat, iar aceasta pentru motivul că monedele tezaurizate puteau fi îngropate și în locuri mai mult sau mai puțin depărtate de zona în care s-a produs tezaurizarea. În multe cazuri tezaurele indică direcția de retragere a unor comunități omenești din calea năvălitorilor și nu neapărat circulația monedelor din acea regiune; 3. Stabilirea cu exactitate a locului de proveniență a monedelor și, în special, al celor descoperite izolat. Această condiție este de extremă importanță deoarece, uneori, monede date ca fiind descoperite într-un anumit loc provin, în realitate, din alt loc. Pentru a ne face mai lesne înțeleși vom atrage luarea aminte că

---

10 *Ibidem*, p. 137.
11 *Ibidem*, p. 139.
12 *Ibidem*.
13 *Ibidem*.
14 *Ibidem*, p. 140.

monedele „găsite” la Călăraşi, de pildă, n-au fost şi nici nu puteau fi descoperite acolo. Pe teritoriul actual al oraşului nu a apărut, pînă în momentul de faţă, nici măcar un singur fragment ceramic din sec. X—XI, necum monede sau chiar sigilii, cum cred unii cercetători[15]. Monedele şi sigiliile considerate ca fiind găsite la Călăraşi provin, în realitate, de la Silistra. Ele au ajuns în oraşul de pe malul Borcei fie prin intermediul zarafilor, fie prin cel al colecţionarilor. Oricum ar fi, monedele de la Călăraşi n-au nici o valoare pentru judecarea situaţiei istorice din acea vreme şi din acea zonă. Astfel prezentîndu-se lucrurile din tabloul monedelor pentru vremurile corespunzînd ultimei treimi a secolului al X-lea şi primele două decade ale veacului următor, trebuiau să figureze numai exemplarele descoperite la Grădiştea (jud. Călăraşi) şi, cu oarecare bunăvoinţă, cele provenind de la Butimanu şi Buftea. Drept urmare, apreciind situaţia istorică prin prisma valorii documentare a monedelor de tip A 1 şi A 2 de la Grădiştea-Călăraşi şi, eventual, din alte locuri — cum sînt Butimanu şi Buftea — nu se poate trage, sub nici o formă, concluzia că pătrunderea pecenegilor în Cîmpia Română, pătrundere de care este legată încetarea circulaţiei monetare bizantine, s-a produs de abia în deceniile IV—V ale secolului al XI-lea.

Prezenţa în Muntenia a monedelor de tip A 1 şi A 2 poate fi explicată — şi încă mai bine — dacă se admite că pecenegii au pătruns în Cîmpia Română în anii 1000—1001. Între anii 971 (cînd bizantinii au ocupat Cîmpia Română) şi anul 1000 (cînd pecenegii au sosit aici)[16] a fost suficient timp ca moneda bizantină de tip A 1 (bătută probabil în timpul domniei lui Ioan Tzimiskes (969—976) şi moneda de tip A 2, bătută imediat după anul 976, să se răspîndească în această zonă[17].

În schimb, dacă am admite — aşa cum o fac Gh. Poenaru-Bordea şi Cornel Popa — că bizantinii au controlat Cîmpia Română şi în primea 3—4 decade ale veacului al XI-lea, atunci ar rămîne de neexplicat de ce numărul monedelor de tip A 1 şi A 2 (ca să nu mai vorbim de cele de tip B), descoperite acolo, este aşa de redus. Sîntem doar în epoca în care puterea lor de circulaţie era în toi la Dunărea de Jos. Afirmaţia noastră se bazează pe studierea comparativă a situaţiilor de la sud de Dunăre. Astfel, la Iatrus, recucerit de bazantini în 971 dar părăsit de ei la circa 976, s-a găsit o singură monedă de bronz (tip A 1), şi aceasta perforată; în schimb, la Capidava, care-şi încheie prima parte a existenţei medievale în 1036, s-au găsit pînă acum peste 40 monede de tip A 1 şi A 2.

Prin urmare, tocmai „sărăcia” sau, mai bine zis, raritatea în Muntenia a monedelor bizantine de tip A 1 şi A 2 trebuia să-i conducă pe cei doi autori la concluzia că această regiune cucerită de bizantini în 971 a stat sub oblăduirea lor foarte puţină vreme.

Iată, aşadar, numai o parte a motivelor care ne îndrituiesc să credem că încheierile la care au ajuns Gh. Poenaru-Burdea şi Cornel Popa sînt oarecum în nepotrivire cu adevărul faptelor.

---

[15] De pildă, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, Bucureşti, 1971, p. 75. Tot acolo vezi şi bibliografia consemnată în nota 11.

[16] Petre Diaconu, *Les Petchénègues*, p. 37.

[17] Noi nu sîntem siguri că este vorba de monede din tipul A 1 şi A 2. Le considerăm ca atare potrivit determinărilor făcute de Gh. Poenaru-Bordea şi Corneliu Popa.

Cititorul ar fi tentat să admită poate că concluzia celor doi autori este sugerată numai de monedele A 1 și A 2, discutate mai sus, dar că ea își găsește temeiul științific în cele trei exemplare din vremea lui Roman al III-lea Argyros.

Așa ar fi dacă monedele în cauză ar avea asigurate condițiile de descoperire. Or, tocmai aceasta le lipsește. Prima dintre monede se afla ca ofrandă într-un mormînt din sec. XVI—XVII de la Snagov[18]. Cum s-a păstrat această monedă pînă în sec. XVI—XVII și de unde au adus-o călugării de la Snagov ca s-o depună ca obol într-un mormînt sînt chestiuni care nu ne interesează în problema dată. Noi vom reține doar că pe această monedă nu se poate pune nici o bază.

Despre a doua monedă, adusă indirect la cunoștință specialiștilor de abia în 1965, ni se spune că a fost descoperită la locul „Drumul Sandului" din marginea orașului Roșiori de Vede[19]. La „Drumul Sandului" nu există însă nici o urmă de viețuire din secolul al XI-lea. Deci descoperirea de acolo trebuie luată numai sub beneficiu de inventar.

Despre cea de-a treia monedă, de la Zimnicea, aflăm că s-a găsit „pe teritoriul cetății getice", unde, în treacăt fie zis, de asemenea nu există nici o urmă de viețuire din sec. X—XI. Mai mult, „moneda care este un folis este perforată din vechime" ceea ce „indică o folosire secundară poate, într-o epocă ulterioară"[20]. Și iată cum însuși specialistul care o aduce în discuție îi acordă o încadrare cronologică ulterioară datei emiterii ei.

Astfel prezentîndu-se lucrurile este de la sine înțeles că valoarea probatorie a acestor trei monede în problema *demonstrării prezenței bizantine în Muntenia* într-o epocă „precedînd de puțin anul 1036" este, în cel mai fericit caz, foarte îndoielnică.

Desigur, nu este exclus ca monedele în cauză, cele emise de Roman al III-lea Argyros, să aparțină totuși zonelor în care au fost descoperite, dar aceasta nu exclude sub nici o formă prezența pecenegilor în Muntenia încă din anii circa 1000. Se știe că *anumiți* pecenegi, după o *anumită* vreme de la „așezarea" lor în Moldova și Cîmpia Română au început să intre în contact cu locuitorii din dreapta Dunării, prilej cu care au făcut, desigur, cunoștință cu moneda bizantină. În atari împrejurări se poate explica prezența ici-colo în Muntenia a unor monede bizantine din vremea lui Roman al III-lea Argyros sau a împăraților de după el.

Ajungînd la capătul studiului nostru noi subliniem următoarele concluzii :

1. Cîmpia Munteniei a intrat în stăpînire bizantină după anul 971 și a ieșit de sub această stăpînire cîndva după anul 976. În acest răstimp au circulat aici monede de bronz de tip A 1 și A 2. Este foarte posibil să fi circulat și monedele de aur și argint dar aceasta nu poate fi dovedit pe baza „descoperirilor" de la Domnești, Glina și Călărași.

---

[18] D. V. Rosetti, în Publicațiile Muzeului municipiului București, 2, 1935, p. 12 și fig. 10 de la aceeași pag.

[19] Vezi Bucur Mitrea, SCIV, 16, 1965, 3, p. 618.

[20] Idem, SCIV, 18, 1967, 1, p. 202.

2. Pecenegii au ocupat Cîmpia Munteniei în jurul anilor 1000, dată la care își încetează existența așezările de tip Dridu. În primele decade ale veacului al XI-lea nu se remarcă în Cîmpia Munteniei o circulație monetară, fapt explicabil dacă se ține seama de inexistența așezărilor[21].

3. Cele trei monede emise de Roman al III-lea Argyros n-au nici o valoare științifică pentru aprecierea situației economice și politice a Munteniei.

LA PÉNÉTRATION DES PETCHÉNÈGUES EN MUNTÉNIE ET L'ARGUMENT NUMISMATIQUE

RÉSUMÉ

Partant des affirmations de quelques chercheurs selon lesquelles la présence des monnaies byzantines au XIe siècle en Munténie témoignerait d'une domination byzantine dans cette région, l'auteur fait les analyses de rigueur au bout desquelles el arrive à la conclusion que ces monnaies ont circulé dans les conditions du contrôle politique exercé par les Petchènégues, et non par les Byzantins, dans la Plaine Roumaine.

---

[21] Cu totul altfel se prezintă situația în Moldova unde așezările populației autohtone au continuat să ființeze. Acolo moneda bizantină de la începutul veacului al XI-lea continuă să circule.

DATAREA PRIN C_{14} A UNOR LOCUIRI GRAVETTIENE DE LA MITOC – MALUL GALBEN (COM. MITOC, JUD. BOTOŞANI)

DE

VASILE CHIRICA

Cunoscuta aşezare de la Mitoc-Malul Galben se află situată în Cîmpia Moldovei (27°10′ longitudine estică şi 48°07′ latitudine nordică), în sectorul epigenetic al văii Prutului. Staţiunea este situată pe terasa mijlocie a Prutului, la confluenţa pîrîului Ghireni cu Prutul.

Identificată încă din 1885 de către Gregoriu Ştefănescu, aşezarea paleolitică la care ne referim a fost cercetată sumar în anii 1956–1957 de către C.S. Nicolăescu-Plopşor şi N.N. Zaharia, săpături de mai mare amploare fiind efectuate de către autor între anii 1978–1983.

Săpăturile recente, care au mers pînă la adîncimea de 9,35 m, au adus importante contribuţii în ceea ce priveşte stratigrafia locuirilor. S-au identificat şapte niveluri gravettiene, care se înscriu pe o grosime de aproximativ 2,70 m. Sub primul nivel gravettian s-a observat o săracă depunere de materiale arheologice, de numai 0,15 m, care ne-a oferit o vatră simplă, neamenajată şi fără material litic şi faunistic. Aceasta ar putea să aparţină unui paleolitic superior, probabil aurignacian (7,70–7,85 m). Sub ea se află o depunere sterilă din punct de vedere arheologic şi faunistic, groasă de aproximativ 0,30 m (7,85–8,15 m). Acest steril se aşterne peste o altă depunere unde, la adîncimea de 8,15 m, s-au găsit resturile unei alte vetre de foc, neamenajate, fără material litic şi faunistic. Credem că este vorba de o săracă locuire din paleoliticul superior, aparţinînd, probabil, tot aurignacianului. Sub această depunere s-a observat un nou depozit steril, gros de circa 0,55 m (8,15–8,70 m). Acest depozit suprapune un nivel aurignacian a cărui grosime atinge nivelul de 9,35 m, maximum de adîncime la care s-a ajuns în campania din anul 1983. În acest nivel s-a dezvelit o vatră de foc, amenajată, cu multe pietre arse, bogată în cărbune şi piese litice, stratul de arsură atingînd o grosime de 0,15 m (8,70–8,85m). Pentru a încheia secvenţa stratigrafică, menţionăm că sedimentul situat peste ultimul nivel gravettian (VII), cuprins între adîncimile 5,15–5,40 m, reprezintă depuneri remaniate, care încep de sub orizontul negru al solului actual (tabelul I — schiţa stratigrafică). Este necesar să relevăm faptul că în întregul depozit remaniat nu s-au găsit decît sporadice piese de silex, majoritatea lor fiind uşor rulate, provenind, probabil, dintr-o aşezare musteriană, situată în amonte de staţiunea cercetată de noi.

S C I V A, tomul 35, nr. 1, Bucureşti, ianuarie–martie 1984, p. 74–79

Tabelul I

Mitoc — Malul Galben. Schiță stratigrafică (1978—1983)

—0,00 m—4,20 m—5,15 m — depuneri remaniate.
—5,15 m—5,20 m—5,40 m — vetre și ateliere — Nivel VII Gravettian.
—5,40 m—5,60 m—5,85 m — vetre și ateliere — Nivel VI Gravettian.
—5,85 m—6,10 m—6,40 m — vetre și ateliere — Nivel V Gravettian.
—6,40 m—6,65 m .... — vetre și ateliere — Nivel IV Gravettian.
—6,65 m—6,90 m—7,10 m — vetre și ateliere — Nivel III Gravettian.
—7,10 m—7,20 m .... — vetre și ateliere — Nivel II Gravettian.
—7,20 m—7,45 m—7,70 m — vetre și ateliere — Nivel I Gravettian.
—7,70 m—7,85 m — vatră izolată, fără material litic și faunistic — Nivel Aurignacian?
—7,85 m—8,15 m — steril arheologic și faunistic.
—8,15 m — vatră izolată, fără material litic și faunistic — Nivel Aurignacian?
—8,15 m—8,70 m — steril arheologic și faunistic.
—8,70 m—8,85 m — vatră amenajată — Nivel Aurignacian.
—8,85 m—9,35 m — piese litice în strat — Nivel Aurignacian.

În cele ce urmează vom prezenta datele de C_{14} realizate la prestigiosul laborator Geochron din Cambridge, S.U.A.[1]. Precizăm că probele de oase arse și de cărbune au fost prelevate din vetrele de foc, care alături de atelierele de cioplire au constituit criteriile de identificare a celor șapte niveluri de locuire gravettiană (tabelul II).

Studiind tabelul III, putem face următoarele observații :

1. Din numeroasele eșantioane recoltate, pe baza cărora au fost completate cele 16 buletine de analiză de care dispunem în prezent, cinci nu au fost datate din cauza cantității insuficiente de cărbune și oase calcinate.

2. Nu dispunem încă de nici o datare pentru nivelurile I și VII.

3. Datările de radiocarbon, contradictorii pentru nivelurile de la adîncimea de 5 m, confirmă observațiile stratigrafice anterioare privind intensa acțiune de remaniere a sedimentului.

4. Exceptînd depozitul postgravettian, remaniat, constatăm că și pentru nivelurile de locuire VI-III există unele neconcordanțe :

a. pentru nivelul VI, cele două date ne indică vîrste mai vechi decît cea a nivelului V.

b. pentru nivelul V dispunem de o singură datare care ar putea fi luată în considerație.

c. pentru nivelul IV dispunem de trei datări care sînt mai mari decît cele atribuite nivelului III.

d. pentru nivelul III, cele două date ne apar contradictorii, indicînd vîrste mai mici decît cele ale nivelului IV. Această neconcordanță s-ar putea datora înclinării sedimentelor în care zac locuirile, înclinări existente atît pe direcția N—S (5°), cît și VNV—ESE (15°)[2].

e. pentru nivelul II avem o singură datare : 26 700 ± 1040 B.P. Dacă luăm în considerație această ultimă dată, atunci vîrsta complexului dezvelit la adîncimea de 7,10 m ne apare oarecum contemporană cu unele

[1] Exprimăm și aici mulțumirile noastre față de Northern Illinois University care, prin prof. Kenneth Honea, aflat în țara noastră pentru documentare, a finanțat costul analizelor de radiocarbon, efectuate la Kreuger Enterprisses Inc.-Geochron Laboratories Divission, Cambridge, S.U.A.

[2] Măsurători efectuate în 1980 împreună cu M. Cârciumaru.

Tabel II

Poziția stratigrafică a vetrelor și a atelierelor și încadrarea lor culturală (1978—1983)

Nr. crt.	Poziția stratigrafică; pătratul și adîncimea	ateliere cioplire	vetre de foc	complexe (at. + v.)	Încadrare și observații
1	F5 — 3,40 m	+	—	—	— depunere remaniată
2	E6 — 3,40 m	+	—	—	— idem
3	F1 — 4,20 m	+	—	—	— idem
4	F1 — 4,60 m	+	—	—	— idem
5	D7 — 4,60 m	+	—	—	— idem
6	F1 — 4,65 m	+	—	—	— idem
7	B7 — 4,70 m	+	—	—	— idem
8	D5 — 5 m	+	—	—	— idem
9	F1 — 5 m	+	—	—	— idem
10	D4 — 5,15 m	+	—	—	Nivel VII Gravettian
11	C4 — 5,20 m	+	—	—	Nivel VII Gravettian
12	A6 — 5,20 m	+	—	—	Nivel VII Gravettian
13	C5 — 5,20 m	—	+	—	Nivel VII Gravettian
14	B7 — 5,20 m	—	+	—	Nivel VII Gravettian
15	F3 — 5,25 m	—	+	—	Nivel VII Gravettian
16	C3 — 5,40 m	+	—	—	Nivel VI Gravettian
17	E—F—7—8 — 5,40 m	+	—	—	Nivel VI Gravettian
18	E1 — 5,60 m	+	—	—	Nivel VI Gravettian
19	B3 — 5,60 m	+	—	—	Nivel VI Gravettian
20	G7 — 5,60 m	+	+	+	Nivel VI Gravettian
21	D6 — 5,60 m	+	—	—	Nivel VI Gravettian
22	G1 — 5,70 m	—	+	—	Nivel VI Gravettian
23	C5 — 5,85 m	—	+	—	Nivel V Gravettian
24	F5 — 5,85 m	—	+	—	Nivel V Gravettian
25	E4 — 5,90 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
26	C5 — 5,90 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
27	D4 — 5,90 m	+	—	—	Nivel V Gravettian

Nr. crt.	Poziția stratigrafică; pătratul și adîncimea	ateliere cioplire	vetre de foc	complexe (at. + v.)	Încadrare și observații
28	C—D—E—F—2—3—4—6,10 m	+	+	+	Nivel V Gravettian
29	G1 — 6,10 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
30	A6 — 6,30 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
31	C7 — 6,35 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
32	B—C—D—7 — 6,35 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
33	G1 — 6,35 m	+	—	—	Nivel V Gravettian
34	F5 — 6,40 m	+	+	+	Nivel IV Gravettian
35	E1 — 6,55 m	+	—	—	Nivel IV Gravettian
36	D6 — 6,60 m	+	+	+	Nivel IV Gravettian
37	D—E—6 — 6,60 m	+	—	—	Nivel IV Gravettian
38	C5 — 6,65 m	—	+	—	Nivel IV Gravettian
39	D5 — 6,65 m	+	+	+	Nivel IV Gravettian
40	B6 — 6,70 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
41	C—D—E—3—4 — 6,75 m	+	+	+	Nivel III Gravettian
42	E1 — 6,75 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
43	B1 — 6,75 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
44	B4 — 6,75 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
45	E3 — 6,75 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
46	A3 — 6,90 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
47	C2 — 7,00 m	—	+	—	Nivel III Gravettian
48	D—E—3—5 — 7,00 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
49	D1 — 7,00 m	+	—	—	Nivel III Gravettian
50	B3—5 — 7,10 m	+	+	+	Nivel III Gravettian
51	E6 — 7,10 m	—	+	—	Nivel II Gravettian
52	D5 — 7,15 m	—	+	—	Nivel II Gravettian
53	B2 — 7,20 m	—	+	—	Nivel II Gravettian
54	E1 — 7,20 m	—	+	—	Nivel II Gravettian
55	E1 — 7,45 m	+	+	+	Nivel I Gravettian
56	D4 — 7,85 m	—	+	—	Nivel Aurignacian?
57	C4 — 8,15 m	—	+	—	Nivel Aurignacian?
58	B4 — 8,70 m	—	+	—	Nivel Aurignacian
59	C5 — 8,70 m	—	+	—	Nivel Aurignacian
60	D4 — 8,85 m	—	+	—	Nivel Aurignacian

Tabel III

Nr. crt.	Laborator nr. probă	Material	Poziţia probei în strat	Vîrsta C—14 B.P.	Limita inf. B.P.	Limita sup. B.P.	Depunere geologică	Încadrare culturală
1	GX 9422	cărbune	B7 — 5,00 m	24 620 ± 810	25 430	23 810	loess	remaniat
2	GX 9427	oase arse	B7 — 5,00 m	nedatat	—	—	,,	,,
3.	GX 8723	cărbune	B6 — 5,00 m	>33 000	—	—	,,	,,
4	GX 9424	cărbune	G7 — 5,60 m	>21 000	—	—	,,	Niv. VI Gravettian
5.	GX 9425	oase arse	G7 — 5,60 m	24 820 ± 850	25 670	23 970	,,	Niv. VI Gravettian
6	GX 9426	cărbune	A1—2 — 5,90m	nedatat	—	—	,,	Niv. V Gravettian
7	GX 8724	cărbune, loess	D3 — 6,10 m	19 910 ± 990	20 900	18 920	,,	Niv. V Gravettian
8	GX 8725	cărbune, loess	F5 — 6,40 m	> 28 700	—	—	,,	Niv. IV Gravettian
9	GX 9429	oase arse	C6 — 6,60 m	$19\ 900^{+1\ 050}_{-\ 930}$	20 950	18 970	,,	Niv. IV Gravettian
10	GX 9420	cărbune	C6 — 6,60 m	22 050 ± 1 250	23 300	20 800	,,	Niv. IV Gravettian
11	GX 9421	cărbune	C6 — 6,60 m	nedatat	—	—	,,	Niv. IV Gravettian
12	GX 9423	cărbune	A4 — 6,90 m	$17\ 300^{+2\ 100}_{-1\ 670}$	19 400	15 630	,,	Niv. III Gravettian
13	GX 8503	cărbune, loess	C2 — 7,00 m	20 945 ± 850	21 795	20 095	,,	Niv. III Gravettian
14	GX 9419	cărbune	B5 — 7,10 m	nedatat	—	—	,,	Niv. II Gravettian
15	GX 9418	cărbune	B5 — 7,10 m	26 700 ± 1 040	27 740	25 660	,,	Niv. II Gravettian
16	GX 9428	cărbune	C5 — 7,20 m	nedatat	—	—	,,	Niv. II Gravettian

locuiri gravettiene din Europa Centrală[3]. Prin această vîrstă, amuleta[4] descoperită chiar la nivelul vetrei din care a fost prelevată proba, ar putea fi considerată ca una dintre cele mai vechi obiecte de artă cunoscute pînă acum în Europa.

Avem convingerea că alte numeroase probe prelevate în cursul ultimelor două campanii de săpături, şi care se vor analiza la diverse laboratoare de C_{14}, vor aduce, probabil, precizări ce vor înlătura datele contradictorii amintite.

DATATION PAR LE C_{14} D'HABITATS GRAVETTIENS À MITOC — MALUL GALBEN (COMMUNE DE MITOC, DÉP. DE BOTOŞANI)

RÉSUMÉ

L'auteur présente les datations par le radiocarbone obtenues aux Geochron Laboratories Divission — Kreuger Entreprisses Inc., sur la base des échantillons prélevés dans plusieurs foyers mis à jour à Mitoc — Malul Galben, station située dans le secteur épigénétique du cours moyen du Prut.

Du point de vue stratigraphique, sur la base des ateliers de taille et des foyers, ont pu être déterminés sept niveaux d' habitat gravettien.

Sur les 16 bulletins d'analyse dont nous disposons à l'heure actuelle, 5 ne contiennent pas de datations, par ce que la quantité de charbon et d'os calcinés a été insuffisante.

Nous espérons que les prochaines déterminations des échantillons prélevés au cours des deux derniéres années vont apporter de nouvelles précisions sur la chronologie absolue des habitats gravettiens en discussion.

---

[3] M. Otte, *Le Gravettien en Europe Centrale*, vol. II, Brugge, 1981, p. 336 şi 354. Ne referim la staţiunile gravettiene din Moravia: Dolni-Vestonice, datată între 28 100 ± 380 B.P. (Gr. 2092) şi 28 900 ± 300 B.P. (Gr. 2598) şi Pavlov, datată între 25 820 ± 170 B. P. şi 24 020 ± ± 150 B.P.

[4] V. Chirica, SCIVA, 33, 1982, 2, p. 229—231. Menţionăm faptul că amuleta a fost găsită la adîncimea de 7,10 m şi datată la 26 700 ± 1040 B.P. (GX 9418), deci vîrsta ei nu este de 20 945 ± 860 B.P. (GX 8503) pentru proba prelevată la adîncimea de 7 m.

UN CUPTOR APARȚINÎND CULTURII CRIȘ DESCOPERIT LA CEPTURA

DE

DAN LICHIARDOPOL

În cadrul cercetărilor arheologice sistematice întreprinse de Muzeul de istorie și arheologie Prahova la Ceptura[1] (jud. Prahova), au fost efectuate cercetări de suprafață în zonă. Cu acest prilej, pe teritoriul satului Ceptura de Sus, în punctul numit de localnici „Rîpa mare", situat pe malul stîng al pîrîului Ceptureanca, aproape de hotarul cu satul Rotari,

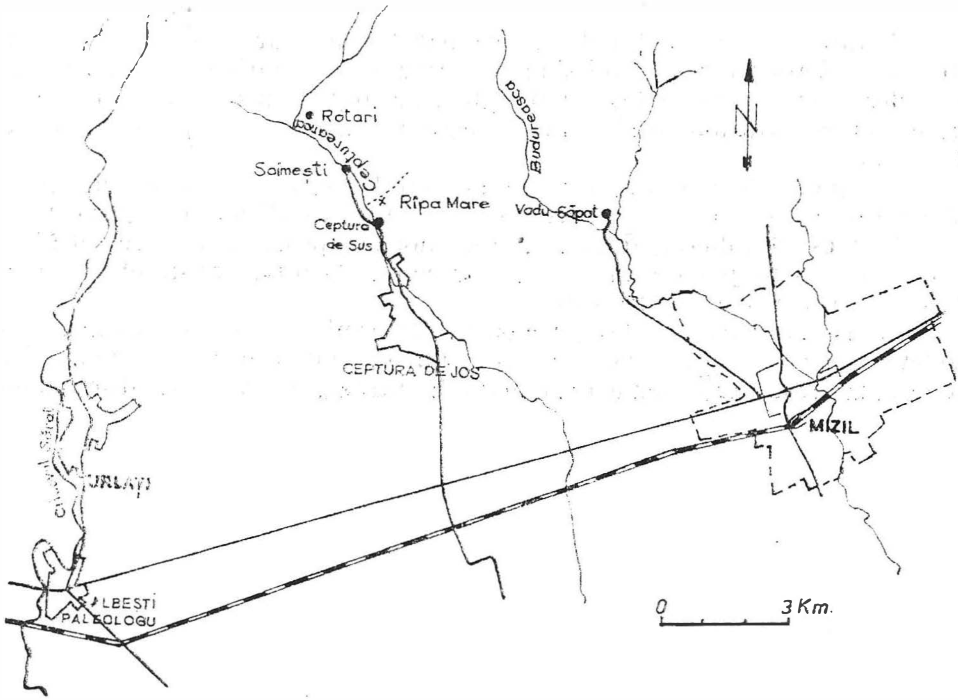

Fig. 1. Harta cu amplasarea comunei Ceptura și a punctului „Rîpa Mare".

au fost descoperite, în malul de nord al rîpei, resturile unui cuptor, în interiorul căruia se aflau cîteva fragmente ceramice de tip Criș (fig. 1).

„Rîpa mare", după cum sugerează și numele, este un făgaș adînc, azi de peste 5 m, orientat est — vest, folosit drept drum de acces dinspre satul

[1] Comuna Ceptura se află aproximativ la mijlocul distanței dintre orașele Urlați și Mizil, la cca. 6 km nord de șoseaua Ploiești—Buzău.

SCIVA, tomul 35, nr. 1, București, ianuarie—martie 1984, p. 80—84

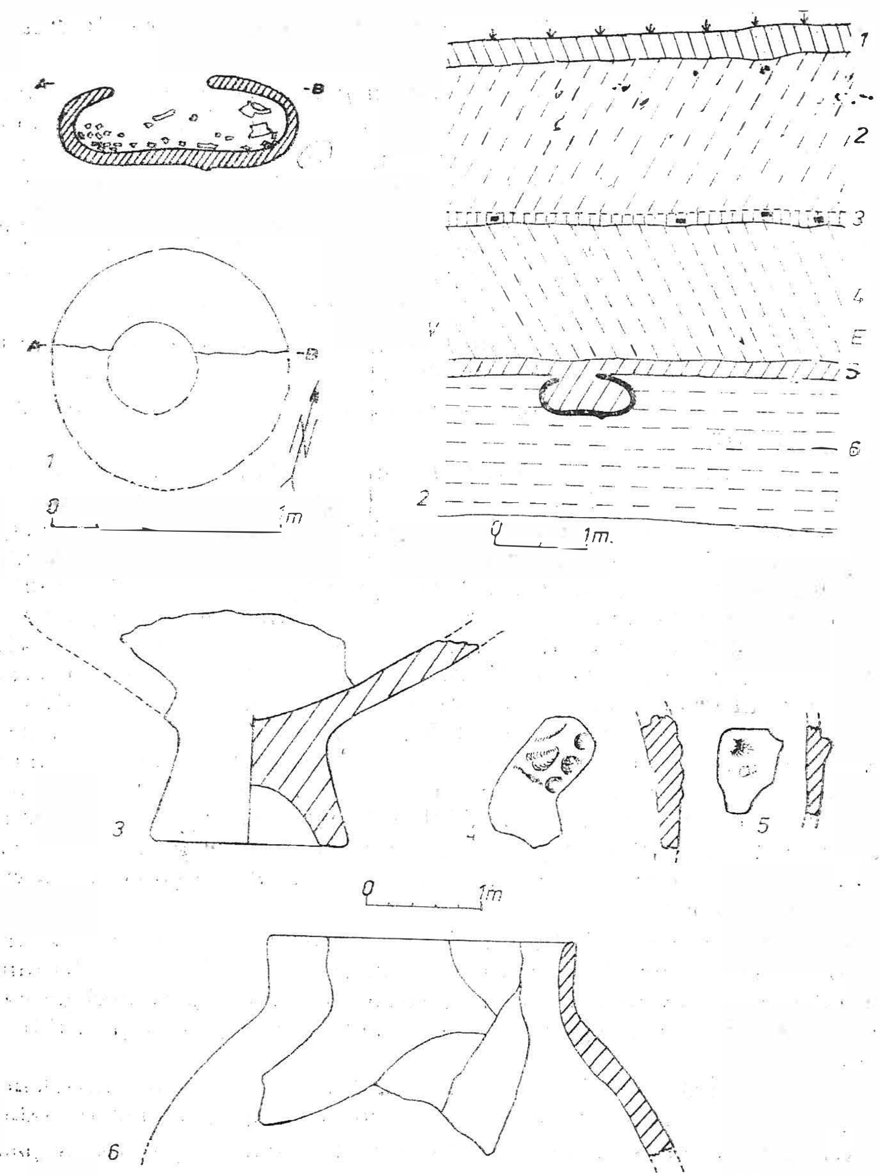

Fig. 2. Ceptura. 1 planul și profilul cuptorului de olar. 2 profilul peretelui de nord al „Rîpei Mari", porțiunea cuprinzînd cuptorul de olar. 3–6 ceramică din cuptorul de olar de la Ceptura.

Soimești către mină. Torenții care l-au săpat își deversează apele în Ceptureanca, ce se află la vest.

În condițiile existenței malului înalt de peste 3 m, socotit de la nivelul actual al solului pînă la adîncimea cuptorului, am taluzat peretele rîpei în zona complexului, după care am secționat și curățat porțiunea de cuptor păstrată în mal.

Stratigrafia peretelui „Rîpei mari" (fig. 2/2) este următoarea (de sus în jos):

1. stratul vegetal, humus cenușiu închis, gros de cca 0,25 m;

2. strat negru — cenușiu închis, steril arheologic, gros de cca 1,60 m;

3. strat negru cenușiu deschis cu pigmentație de chirpic, gros de cca 0,10—0,15 m, conținînd fragmente ceramice de tip Ipotești — Cîndești.

4. strat brun — cenușiu închis, gros de cca 1,40 m, steril arheologic;

5. strat brun — cenușiu deschis, gros de cca 0,10—0,15 m, de la baza căruia a fost săpată groapa cuptorului, marcat de existența fragmentelor ceramice de tip Criș și a unor granule de chirpic;

6. strat cenușiu deschis cu infiltrații gălbui, pînă la fundul actual al rîpei, aflat la —5,20 m de la marginea rîpei.

După secționarea și curățarea cuptorului, s-au putut face următoarele constatări:

Cuptorul (fig. 2/1) fusese săpat în chip de groapă simplă, „pungă", adîncindu-se de la nivelul străvechi de călcare (stratul Criș) în pămîntul viu. Privit în plan, potrivit observațiilor care s-au putut face asupra porțiunii păstrate, forma cuptorului este circulară. În secțiune, complexul are formă ovoidală, cu deschiderea gurii orientată în sus, zonă în care se arcuiește cvasi-simetric, gura cuptorului fiind plasată ușor excentric față de planul circular al complexului. Pereții cuptorului sînt adînc pătrunși de arsură (cca 0,05—0,07 m) și au o culoare cărămizie deschisă. Fundul-vatră al gropii cuptorului era ars vinețiu-roșcat. Atît vatra, cît și pereții și bolta cuptorului nu au fost fățuite (lutuite) după săparea prin scobire a gropii. Solul deosebit de compact, care se află sub nivelul Criș, a permis obținerea, fără lutuială, a unor suprafețe ferme. Cel puțin în etapa actuală a cercetării, profilul existent neoferind decît certitudinea existenței nivelului Criș, cuptorul nu poate fi legat de vreun complex adiacent, pe locul descoperirii nefiind întreprinse pînă în prezent cercetări sistematice.

Inventarul cuptorului. În interiorul cuptorului au fost găsite fragmente de vase, resturi de cărbune și cenușă, totul zăcînd în pămîntul de umplutură. Lipsa unor depuneri masive de cărbune și cenușă pe vatră demonstrează că, în momentul abandonării, cavitatea cuptorului era curățată.

Ceramica descoperită în camera cuptorului poate fi împărțită în două grupe: 1. cu slip fin, acoperit de culoare roșie; 2. barbotinată.

Atît prima cît și a doua grupă ceramică conțin pleavă în pastă.

Din prima grupă face parte un fragment de strachină cu picior tronconic, arsă cărămiziu-gălbui, neagră în secțiune, cu un slip fin de culoare cărămiziu-roșcată. Pe suprafața interioară, cît și pe cea exterioară, se păstrează urme de vopsea roșie (fig. 2/3). Tot din această grupă mai face parte și un fragment de oală cu gîtul cilindric și corpul globular (fig. 2/6).

Dintre fragmentele ceramice aparținînd grupei barbotinate se remarcă un fragment cu decor format dintr-o proeminență amprentată cu un grupaj de patru alveole executate cu vîrfurile degetelor reunite (fig. 2/4) și un alt fragment ornamentat cu un butonaș (fig. 2/5). Din aceeași

grupă face parte un fund de vas puternic așchiat, vizibil deformat, din pastă arsă negru-cenușiu închis, provenind probabil de la un vas rebutat.

Prezența culturii Criș pe teritoriul comunei Ceptura reprezentă un fapt cunoscut [2], fără a se fi putut preciza însă amplasarea în teren a obiectivului Criș. Recenta descoperire de la Ceptura deschide posibilitatea ca descoperirile mai vechi să provină tot de la „Rîpa mare”, fără a exclude însă probabilitatea existenței unui alt punct necunoscut încă.

Datele obținute pînă în prezent fac dificilă încadrarea cronologică mai nuanțată a complexului prezentat. Pe baza materialului ceramic provenit din cuptor sau din strat, se pot face însă apropieri de unele materiale asemănătoare ca formă și structură provenite din fazele mijlocii ale culturii Criș (Criș II B și III A).

Fragmentul de cupă cu picior (fig. 2/3) prezintă analogii cu piese similare de la Leț (faza Leț II)[3] și Beșenova (faza III A a culturii Criș)[4].

Fragmentul de oală cu gîtul cilindric și corpul globular își are analogii în exemplarele descoperite la Cuina Turcului[5] și Beșenova[6], datate în fazele II B și respectiv III A din cultura Criș.

Pe fragmentele ceramice din pastă fină, netezită îngrijit, deși afectată de coroziune, sînt ușor vizibile, pe porțiuni întinse, urmele unui slip roșu. Pe materialul recuperat nu au fost constatate rămășițele vreunui decor pictat. Dealtfel, în fazele Criș II B și III A, la grupa ceramică fină și semifină, predomină ceramica monocromă și mai apoi cea cu slip roșu[7].

Decorul alveolar și cel cu butoni, prezente pe cîteva fragmente de la Ceptura (fig. 2/4,5), apar frecvent în etapele Criș II B și III A[8]. Fragmente de vase decorate cu grupaje de alveole au fost descoperite și la Tîrgșoru Vechi, într-un orizont Criș, databil aproximativ în aceeași perioadă[9].

Elementele care ne îndreptățesc să considerăm complexul descris drept cuptor de olar sînt:

1 — arsura portocalie—deschisă a pereților curbați și vinețiu—roșcată a vetrei are grosimi cuprinse între 0,05—0,07 m, indicînd dezvoltarea unor temperaturi mult superioare celor necesare preparării hranei.

2 — în tot cuprinsul porțiunii de cuptor păstrate nu au fost descoperite oase arse de animal.

Considerăm cuptorul de la Ceptura ca aparținînd tipului în groapă simplă. Cuptoarele de olar de un tip asemănător au fost descoperite, mai recent, la Cîrcea — Viaduct și Hotărani — la Turn[10]. Păstrarea

---

[2] Victor Teodorescu, SCIV, 14, 1963, 2, p. 251—274; publică fragmente ceramice aparținînd culturii Criș, aflate la biserica din sat, al căror loc de descoperire nu a putut fi identificat.

[3] Eug. Zaharia, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 21, fig. 9/7.

[4] Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, pl. VI, A15.

[5] *Ibidem*, pl. V, A 28.

[6] *Ibidem*, pl. VI, A 15.

[7] *Ibidem*, p. 44 și 47.

[8] *Ibidem*, p. 39, fig. 3 și tabel 3.

[9] Victor Teodorescu, *op. cit.*, p. 264.

[10] M. Nica, Drobeta, 1978, p. 21, fig. 2/1—4.

parțială a cuptorului de la Ceptura ar putea face discutabilă încadrarea sa în tipul de cuptor în groapa simplă. Sînt însă cîteva detalii de construcție care constituie tot atîtea argumente în favoarea acestei încadrări tipologice. În primul rînd lipsa hornului care apare constant la tipul de cuptor cu gură de foc[11]. Avînd în vedere poziția excentrică a deschiderii de la partea superioară a cuptorului, gură de foc, pentru a se asigura tirajul și o bună ardere a vaselor, trebuia amplasată în partea opusă, caz în care ar fi fost surprinsă. Tot pentru încadrarea tipologică propusă pledează planul circular și boltirea puternică a pereților, care conferă cuptorului un profil ovoidal, elemente absente la cuptoarele neolitice cu gură de foc descoperite pînă acum[12].

Prin încadrarea sa culturală și cronologică prezentată mai sus, cuptorul de olar de la Ceptura reprezintă, în stadiul actual al cercetării noastre, atestarea unuia dintre cele mai vechi complexe de acest tip descoperite pe teritoriul țării noastre.

UN FOUR APPARTENANT À LA CULTURE CRIȘ DECOUVERT À CEPTURA

RÉSUMÉ

Sur le territoire de la commune Ceptura, située dans la zone des collines sous-carpathiques, entre les villes de Urlați et de Mizil, à environ 6 km nord de la route Ploiești — Buzău, au point „Rîpa Mare", on a découvert un four de poterie appartenant au type de four en fosse simple. Le matériel céramique découvert dans le four est encadré chronologiquement aux phases II B et III A de la culture Criș.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Carte avec l'emplacement de la commune Ceptura et du point „Rîpa Mare".

Fig. 2. Ceptura. 1 plan et profil du four de poterie. 2 profil du mur de nord de „Rîpa Mare", portion comprenant le four de poterie. 3—6 céramique du four de poterie de Ceptura.

---

11 M. Nica, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 34, fig. 16; idem, Drobeta, 1978, p. 19, fig. 1, 2, 4—6.

12 Idem, Drobeta, 1978, p. 19, fig. 1/1, 4—6.

O ZĂBALĂ DIN A DOUA PERIOADĂ A EPOCII FIERULUI DESCOPERITĂ LA CIUMEŞTI

DE

TIBERIU BADER

Numele localităţilor Berea, Ciumeşti şi Sanislău sînt îndeobşte cunoscute în literatura arheologică prin descoperirile întîmplătoare şi prin cercetările sistematice efectuate aici. În această zonă geografică, în afară de vestigiile din paleolitic, sînt reprezentate toate epocile prin descoperiri renumite, ne gîndim în primul rînd la rezultatele obţinute privind începutul neoliticului, cultura Ciumeşti, necropolele şi mormintele izolate, bogate, din epoca bronzului aparţinînd culturii Otomani, din Hallstattul timpuriu şi tîrziu, continuînd cu cimitirul celtic aflat pe terenul grajdurilor C.A.P. Ciumeşti[1]. Pe teritoriul acestei necropole, aşa cum este cunoscut, a fost găsit în anul 1961 renumitul mormînt princiar cu coif[2], inventarul căruia a fost completat printr-o „descoperire'' în podul unui localnic (urnă, o ceaşcă, fragmente de fibule şi de zale, brîul şi apărătorul de ureche de la coif)[3]. După dezvelirea necropolei, s-a descoperit aici, împreună cu alte piese nesemnificative, încă o piesă care n-a apărut în timpul săpăturilor, ajunsă apoi în cea de-a doua colecţie a localnicului Iuliu Kovács.

Este vorba de o zăbală de fier, trecută prin foc şi păstrată aproape în întregime, lipseşte doar un capăt al unei psalii.

Descrierea piesei : Zăbala are două bare laterale (psalii) curbe, în formă de *S*, cu capetele îngroşate conic şi prevăzute cu trei ochiuri dispuse asimetric, unul în centru şi două la curbură, în sens opus, pe acelaşi plan dar în direcţia S-ului. Două dintre aceste ochiuri sînt legate de cureaua căpăstrului, iar cea de-a treia de muştiucul format din şapte inele legate între ele în formă de lanţ, care intră în gura calului. Cinci inele din cele şapte au o secţiune dreptunghiulară, deci au fost lucrate din bandă groasă de fier, iar cele două laterale, lîngă bare, se pare că sînt circulare în secţiune. De primele două inele, lîngă barele laterale sînt legate opritorile, cîte o plăcuţă de fier în formă de opt şi prevăzută cu două orificii la cele două capete. Prin această piesă este legat hăţul de muştiuc. Lungimea celor două bare laterale : 26,5 cm (fig. 1—3).

---

[1] Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1968.

[2] M. Rusu, O. Bandula, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumeşti*, Baia Mare, 1970; idem, Magazin istoric, 2, 1968, nr. 6, p. 45—48; M. Rusu, BerRGK, 50, 1969/1971, p. 267—300.

[3] I. Németi, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 243—248. Piesele au fost recuperate în anul 1979 de T. Bader de la I. Varga, care a participat în anul 1961 la săparea gropii în care a fost găsit mormîntul. Cetăţeanul Varga a mai specificat că în groapă a fost găsită o cantitate destul de mare de cenuşă.

SCIVA, tomul 35, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1984, p. 85—90

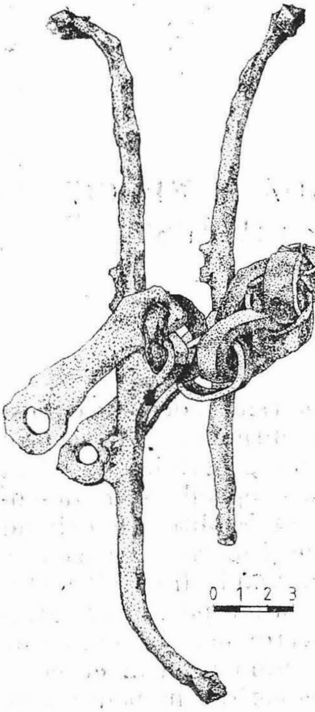

Fig. 1. Zăbală de fier de la Ciumești, în poziție de după descoperire (desen).

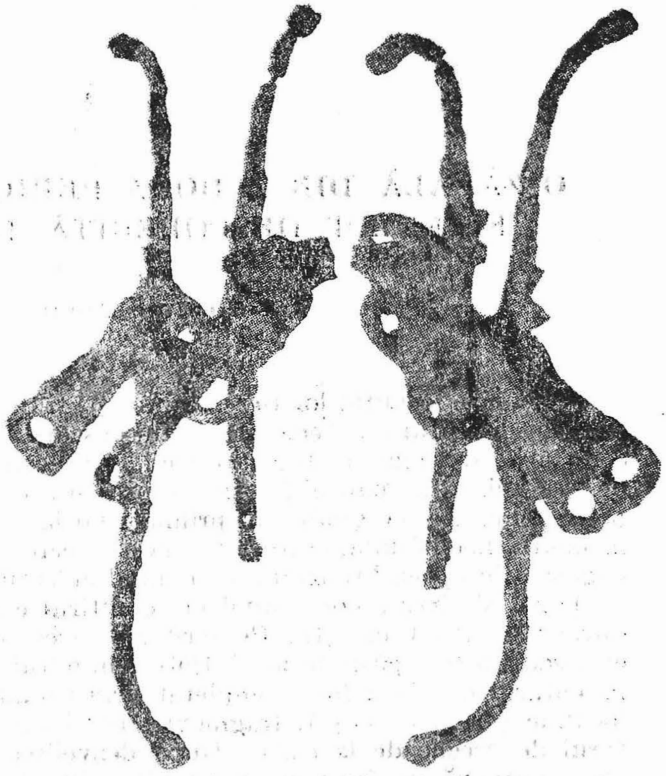

Fig. 2. Zăbală de fier de la Ciumești, în poziție de după descoperire (foto).

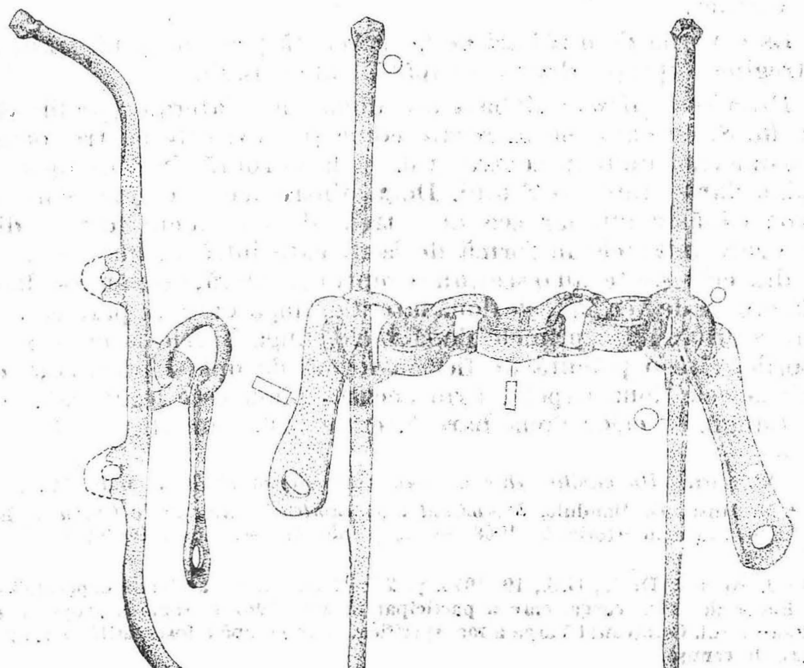

Fig. 3. Zăbală de fier de la Ciumești, desfășurată, în poziție originală.

Încadrarea tipologică: Piesele de harnaşament, lucrate mai întîi din os apoi din bronz, sînt cunoscute începînd din Bronzul mijlociu, iar apoi în Bronzul tîrziu şi Hallstattul timpuriu din marile depozite de bronzuri din Transilvania[4]. În Hallstattul mijlociu era frecventă zăbala de bronz cu barele în forma literei *J*, cu capetele îngroşate conic şi prevăzută cu trei ochiuri. Cele mai vechi zăbale de fier din România apar în Hallstattul tîrziu, în primul rînd în cadrul complexelor de tip Ferigile[5]. Descoperirile de zăbale de fier La Téne, care apar începînd cu a doua jumătate a secolului IV î.e.n. au fost adunate, prelucrate tipologic şi cronologic de Vl. Zirra, determinind următoarele tipuri: grecesc, tracic, La Téne, elenistic-roman etc.[6].

Zăbala de la Ciumeşti are două analogii apropiate, una descoperită în necropola tumulară de la Zimnicea (jud. Teleorman)[7] şi alta din descoperirea întîmplătoare de la Viaşu (jud. Mehedinţi)[8]. Între zăbala de la Zimnicea şi Ciumeşti sînt asemănătoare forma barelor laterale şi muştiucul format din inele, dar diferă forma şi dispunerea ochiurilor şi forma celor două opritori. O analogie mai apropiată, aproape perfectă, pentru zăbala de la Ciumeşti este cea de la Viaşu, cu o foarte mică diferenţă în sensul că inelele de la prima au o secţiune uşor convex-concavă şi sînt ornamentate, la cea de-a doua secţiunea este dreptunghiulară şi sînt neornamentate, la fel opritoriile de la Viaşu sînt ornamentate pe cînd cele de la Ciumeşti nu. Piesa noastră se apropie de cea de la Viaşu şi prin poziţia barelor laterale, care se aşează direct pe botul calului şi nu se distanţează de el ca la exemplarul de la Zimnicea, datorită celor două ochiuri asimetrice aşezate aproape la curbura barei şi folosite pentru fixarea curelei.

Zăbalele de la Zimnicea, Viaşu şi Ciumeşti, ca şi cele de la Agighiol (jud. Tulcea)[9], Dobrosloveni (jud. Olt)[10], Bugeac (jud. Constanţa)[11], Peretu (jud. Teleorman)[12], Sopot (jud. Dolj)[13], fragmentele de la Mihăileşti (jud. Călăraşi)[14], Mediaş (jud. Sibiu)[15], Truşeşti (jud. Botoşani)[16], aparţin zăbalei denumit ,,tip grecesc'', avînd o arie de răspîndire în sudul Olteniei şi Munteniei, în nordul Moldovei şi în Transilvania. Menţionăm că singura piesă, un fragment de bară în formă de arc cu două orificii la mijloc din

[4] M. Rusu, Dacia, N.S., 4, 1960, p. 161—180; H. G. Hüttel, *Bronzezeitliche Trensen in Mittel- und Osteuropa*, Prähistorische Bronzefunde, 16, 2, 1981.

[5] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967, pl. XXI.

[6] Vl. Zirra, Hamburger Beiträge zur Archäologie, 8, 1981, p. 115—171.

[7] A. D. Alexandrescu, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 19—126, fig. 68, 14—15; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 117—118, fig. 2, 2.

[8] D. Berciu, Bulletin of the Institute of Archaeology, 6, 1966, p. 75—93; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 118—119, fig. 2,5.

[9] D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 58, fig. 39—41; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 119, fig. 2, 4.

[10] C. S. Nicolaescu-Plopşor, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 17—33, pl. 5, 9; W. Krämer, Germania, 42, 1964, p. 250—257, fig. 5, 2; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 121, fig. 3, 5.

[11] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 193—234, morm. 7/1968; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 120, cu fig.

[12] Săpătura lui E. Moscalu; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 123.

[13] C. S. Nicolaescu-Plopşor, *op. cit.*, p. 29, pl. 4, 13; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 121, fig. 3, 6.

[14] M. Constantiniu, V. Leahu, SCIV, 19, 1968, 1, p. 202, fig. 7; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 119, fig. 3, 3.

[15] I. Nestor, Dacia, 7—8, 1937—1940, 178, fig. 7,1; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 121, fig. 3,2.

[16] A. Florescu, M. Florescu, Materiale, 7, 1961, p. 87; Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 121—122.

Transilvania centrală, cea de la Mediaş, se apropie de exemplarele de la Dobrosloveni şi Zimnicea (piesa nr. 3). Ea diferă substanţial de barele zăbalelor de la Ciumeşti, Viaşu şi Zimnicea (nr. 1). În Transilvania, în perioada La Téne s-a răspîndit tipul de zăbală destul de simplă zis „La Téne", compus în general din două bare cu cîte două ochiuri, adică muştiucul care se introduce în gura calului şi din două inele laterale[17]. Tipul reprezentat de exemplarul de la Ciumeşti nu a fost cunoscut pînă acum în Transilvania.

În cadrul zăbalelor executate în manieră grecească, denumit în literatură „tip grecesc", se pot deosebi, după forma barelor laterale, două tipuri principale, iar după forma şi poziţia ochiurilor şi după muştiuc mai multe variante:

Tipul A cu bare în forma literei *S*, cu capetele îngroşate conic: A_1 *Varianta Zimnicea* — orificiile sînt dispuse în direcţia *S*-lui; muştiucul format din inele; opritorul din două inele în formă de opt. Descoperiri: Zimnicea (zăbala nr. 1).

A_2 *Varianta Ciumeşti* — bara are trei ochiuri asimetrice, dispuse pe acelaşi plan, opus poziţiei *S*-lui; muştiucul format din inele; opritorul din placă cu două găuri; Descoperiri: Ciumeşti, Viaşu.

A_3 *Varianta Agighiol* — două găuri asimetrice, sau inele în relief pentru curea, dispuse în direcţia *S*-lui, a treia pentru muştiuc, compus din două bare, cu cîte un cîrlig şi 4—4 inele dinţate, fixate de o piesă cu trei braţe. Descoperiri: Agighiol.

A_4 *Varianta Bugeac* — două orificii simetrice pentru curea, muştiucul format din două bare cu cîte două cîrlige, opritorii din două verigi în formă de opt, uneori între ele este o bară. Descoperiri: Zimnicea (zăbalele nr. 2 şi 3), Bugeac.

Tipul B sau Tip Dobrosloveni, cu bară în formă de arc, în unele cazuri asemănătoare literei *C*, cu capetele îngroşate conic, avînd două orificii simetrice în mijloc, dispuse în cruce faţă de direcţia curburii psalilor; muştiucul format totdeauna din două bare uneori torsionate sau inelate, cu cîte un cîrlig la cele două capete; opritorul este reprezentat prin cîte o verigă, legată de cîrligul muştiucului. Tipul este destul de unitar din punct de vedere tipologic, diferenţele sînt neesenţiale. Descoperiri: Dobrosloveni, Sopot, Mediaş, Mihăileşti şi Truşeşti (fig. 4 şi 5).

Se presupune că zăbalele lucrate în stil grecesc au fost folosite mai mult la caii înhămaţi în faţa carelor de luptă şi nu la căruţele obişnuite pentru călători sau de transport.

Încadrarea cronologică: Pentru datarea zăbalei de la Ciumeşti ne oferă un cadru general necropola celtică în raza căreia a fost descoperită piesa şi cele două analogii de la Zimnicea şi Viaşu. Cimitirul de la Ciumeşti în ansamblu a fost datat în ultimul timp în perioada La Téne B_2—C[18]. Mormîntul 70/C 10 din necropola de la Zimnicea în care a fost găsită zăbala nr. 1, pe baza unei oinoche se poate data în general în sec. IV. î.e.n., iar zăbala de la Viaşu este cu ceva mai nouă, adică de la mijlocul sau din a doua jumătate a secolului IV î.e.n.[19]. Luînd în considerare datarea generală a necropolei de la Ciumeşti şi a celor două analogii,

[17] Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 133—144, fig. 9—11.
[18] Vezi lucrările lui Vl. Zirra, I. H. Crişan, K. Horedt, I. Németi.
[19] Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 218—219.

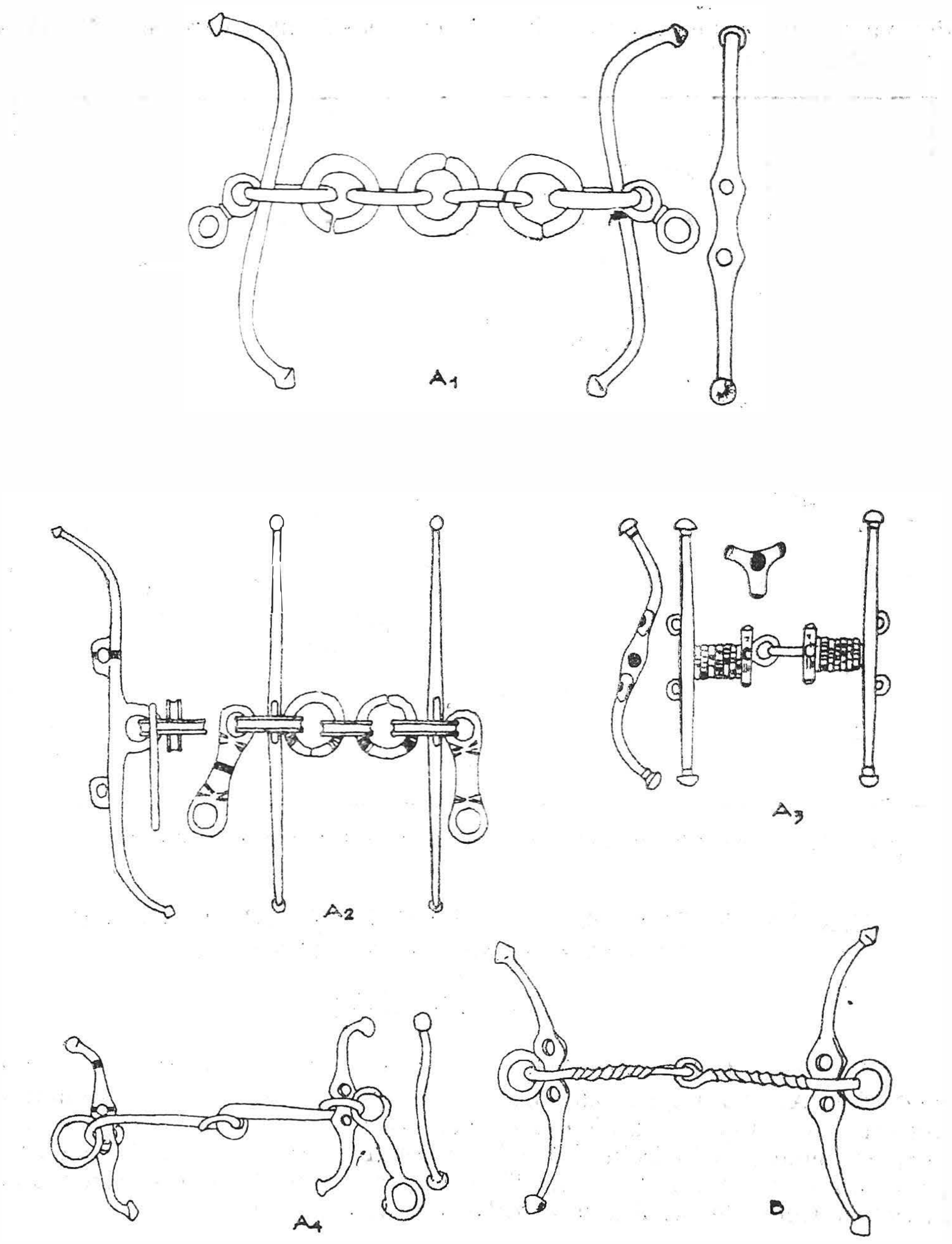

Fig. 4. Schema tipologică a zăbalelor de fier lucrate în stil grecesc.

precum şi distanţele mari în spaţiu între ele, cît şi faptul că avem de-a face cu o descoperire întîmplătoare, datarea piesei noastre se poate limita între sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n. şi mijlocul secolului al III-lea î.e.n.

Incursiunile frecvente, cunoscute, ale celţilor în Peninsula Balcanică explică prezenţa acestui tip de zăbală în necropola de la Ciumeşti,

dar va trebui să ne gîndim şi la o filieră locală, prin care această piesă să ajungă la celţi.

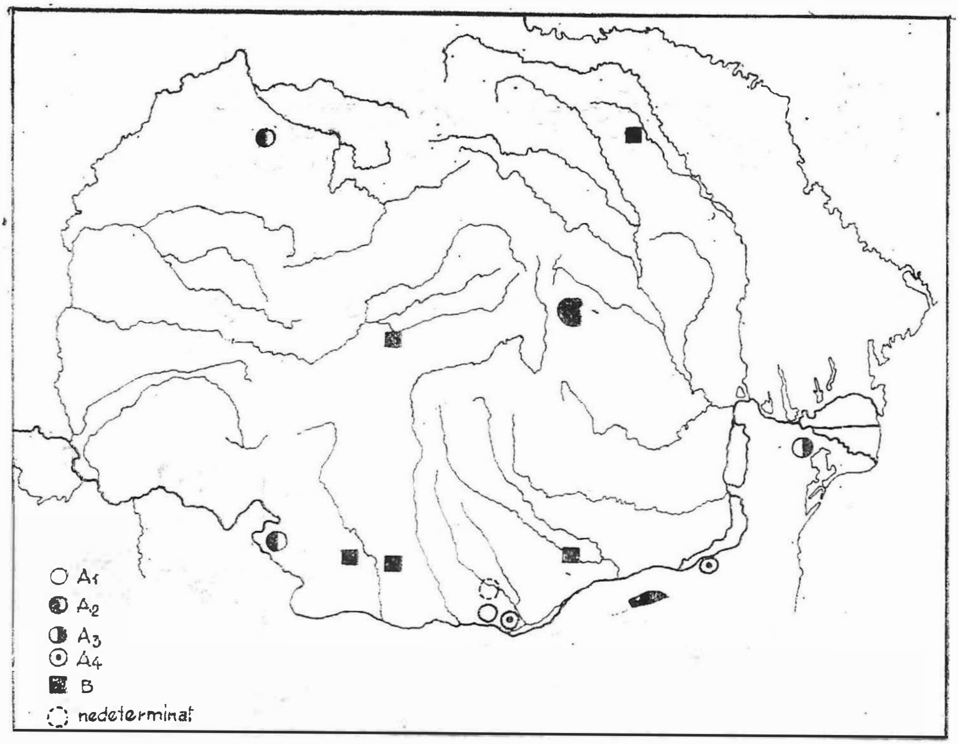

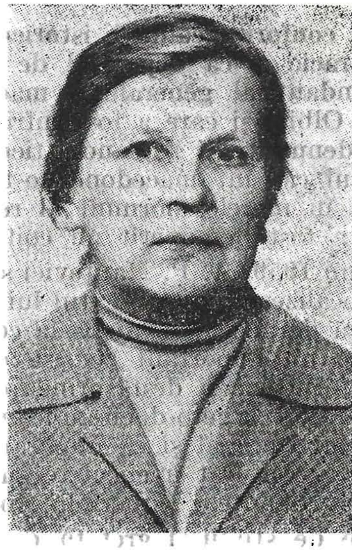
Fig. 5. Descoperirile din România a zăbalelor de fier lucrate în stil grecesc.

EIN TRENSENFUND AUS DER ZWEITEN PERIODE DER LATENEZEIT VON CIUMEŞTI

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Gebiet der keltischen Nekropole von Ciumeşti, wurde nach den Ausgrabungen, zufällig eine eiserne Trense vom sogenannten „griechischen Typ" gefunden. Der Verfasser veröffentlicht diesen Fund, versucht eine typologische Einteilung der Trensen im griechischen Styl zu elaborieren und datiert die Trense von Ciumeşti in die Zeitspanne zwischen Ende des 4. Jh. und Mitte des 3. Jh. v. u. Z.

ABBILDUNGSVERZEICHNISS

ANASTASIA PETROVNA MANȚEVICI

La 11 iulie 1982 a încetat din viață A.P. Manțevici care, prin lucrările sale, s-a impus ca o competentă cercetătoare a culturii scitice, tracogetice și grecești.

S-a născut la 17. XII. 1899 în orașul Petersburg. A urmat cursurile Universității de Stat din Leningrad la secția de cultură și limbile lumii vechi, iar din anul 1924, după terminarea studiilor, a lucrat la Muzeul Ermitaj, în secția istoria culturii străvechi, sectorul de conservare și studiere a colecției de piese scitice, între care și cele de aur.

A desfășurat o susținută și îndelungată muncă științifică de cunoaștere și cercetare a artei secolelor VI—III î.e.n., care s-a concretizat în peste 70 de lucrări (din care dăm mai jos o bibliografie selectivă). În cercetările sale nu s-a limitat numai la problematica artei scitice, ci, prin natura materialului, a analizat și rezolvat și multe aspecte ale artei traco-getice și grecești, care au multe laturi comune.

A analizat într-un studiu problema cazanelor scitice, cazane care s-au descoperit și pe teritoriul țării noastre. Pe baza textului lui Herodot a arătat că aceste cazane sînt locale în nordul Mării Negre, fiind un produs specific scitic, iar asemenea cazane descoperite în România sînt considerate importuri din lumea scitică sau demonstrează o prezență scitică în estul și sud-estul țării noastre.

De asemenea a analizat și problema așa-numitelor coifuri tracice din mediul traco-getic și grecesc, pornind de la cîteva fragmente de coif descoperite în tumulul scitic de la Mastiughinsc. Pe baza coifurilor descoperite în mediul geto-dacic, tracic și grecesc, a demonstrat că de fapt

coiful de „tip tracic”, conform realității istorice, ar fi mai indicat să fie numit macedoneano-tracic și că depozitul de coifuri de la Olonești a aparținut unui comandant al generalului macedonean Zopyrion, care în 326 î.e.n. a atacat Olbia, și care a fost înfrînt de geto-daci. Coifurile de acest tip au fost denumite și frigiano-attice. A.P. Manțevici a avut însă dreptate în sensul că sînt macedoneano-trace. O dovadă în acest sens este și faptul că în marele mormînt al regelui Macedoniei Filip al II-lea de la Vergina a fost descoperit un coif de acest tip.

Într-un studiu din 1959, A. P. Manțevici s-a ocupat și de problema agatîrșilor, pe care-i localizează, după textul lui Herodot, pe valea Mureșului superior. În afară de acestea a ajuns la concluzia că încă din Hallstatt Transilvania era un important centru de producție de piese de artă din aur, tracii și geto-dacii desfășurînd o importantă activitate in acest domeniu. Ea a arătat că geto-dacii au atins un maximum de putere economică în timpul lui Decebal și că împăratul Traian, în urma celor două războaie dacice, a capturat imensul tezaur al geto-dacilor, cu ajutorul căruia a redresat finanțele Imperiului roman.

Într-o altă serie de studii, regretata cercetătoare a arătat că și Tracia a fost în secolele V și IV î.e.n. un important centru de produse de artă din metal prețios. În acest timp, între Tracia și Nordul Mării Negre nu au existat numai schimburi economice importante, ci și de natură politică, pentru că în această perioadă, în vremea existenței regatului odrid, în regatul bosporan domnește dinastia tracică a Spartochizilor. În această vreme apar la sciți movile, mormintele princiare de la Kul-Oba, Soloha, Certomlîk, Tolstaia Moghila și Melitopol.

Autoarea a arătat că piesele de artă scitice au multe similitudini în arta tracică din secolele V și IV î.e.n. de la Duvanli, Brezovo și Panaghiuriște. Ea ajunge la concluzia că multe din piesele din metal prețios din mediul scitic provin din Tracia, unde erau renumitele mine de aur din Munții Balcani și Pangeu. A. P. Manțevici socotește multe piese de aur din mediul scitic opere tracice sau macedoneano-tracice. Părerea autoarei pare a se confirma, după cum ea însăși a avut posibilitatea să-și dea seama în 1980, și după cum și noi am scris în același an, prin descoperirea mormîntului lui Filip al II-lea de la Vergina. Aici, între obiectele de aur și argint, care cîntăresc 87 de kilograme, se află o piesă de goryt de aur. Aceasta este lucrată cu aceeași matriță ca și cele descoperite în mediul scitic de la Ilinețk, Melitopol, Elisavetovsk și Karagadeuaș. Ele sînt produse macedonene, ca și alte categorii de piese exportate în mediul scitic, care constituie un important loc de desfacere pentru produsele greco-macedonene.

Cu dispariția savantei A. P. Manțevici arheologia sovietică și europeană pierde un mare specialist, care a adus un aport deosebit la rezolvarea problematicii civilizațiilor scitică și tracică. Ea a fost totodată un sincer prieten al României, acordînd cu multă solicitudine concursul său tuturor arheologilor români, care s-au documentat în bogatele colecții ale tezaurului din Muzeul Ermitaj.

Emil Moscalu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1 *Ein Grabfund aus Chersones*, Leningrad, 1932.
2 *O Skifskih pojasah*, SovArh, 7, 1941, p. 19 — 30.
3 *Amfory iz kurgana Soloha*, Soobscenniy Ermitaž, Leningrad, 1947.
4 *Šejnye ubory skifskogo perioda*, KSMoscova, 22, 1948, p. 68—73.
5 *K voprosu o toreutike v skifskuju epohu*, VDI, 2, 1949, p. 196—220.
6 *Greben' i fiala iz kurgana Soloha*, SovArh, 12, 1950, p. 217—238.
7 *Riton Talaevskogo kurgana*, în *Istorija i arheologija drevnego Kryma*, Kiev, 1957, p. 165 și urm.
8 *Serebriannye sosudy Mastiuginskogo kurgana*, ActaArchHung, 1958, p. 315—333.
9 *Zoloto venec iz kurgana na rekě Kalitve (K voprosu o agatyršev)*, IzvestijaSofia, 22, 1959, p. 66—78.
10 *Bronzovye kotly v sobranii Gosudarstvenogo Ermitaža (kotly iz kurgana Soloha)*, în *Issledovanija po arheologii SSSR*, Moscova, 1961, p. 145—150.
11 *Ser'gi iz stanicy Krymskoj*, ArhSbornik, 2, 1961, p. 154—162.
12 *Gorit iz kurgana Soloha*, Leningrad, 1962.
13 *Zolotoi greben' iz kurgana Soloha*, Leningrad, 1962.
14 *O plastiny iz kurgana Karagadeuas (K tolkovaniju siužeta)*, ArhSbornik, 6, 1964, p. 128—138.
15 *Drevnye sosudy skifskoj epohi*, ArhSbornik, 8, 1966, p. 23—38.
16 *Bronzovye plastiny iz vtorogo Mastiuginskogo kurgana (k voprosu o frakijskih šlemah)* ArhSbornik, 11, 1969, p. 104—114.
17 *Ob amforah iz kurgana Soloha*, Soobscenniy Ermitaž, 29, Leningrad, 1968.
18 *O nekotoryh predmetah iz kurgana v g. Maikope*, Apulum, 9, 1971, p. 103—127.
19 *Drevneišie ožerelie v Sobranii Ermitaža*, Archaeologia Polona, 14, 1973, p. 59—77.
20 *Mastiuginskie kurgany po materialom Sobranija Gosudarstvennogo Ermitaža*, ArhSbornik, 15, 1973, p. 12—46.
21 *Certomlykskaja vaza i pektorali iz Tolstoia mogila*, Pulpudeva, 1, 1971, p. 83—98.
22 *Izobraženija „skifov" v juvelirnom iskustve antičnoj epohi*, Archeologia, 26, Varșovia, 1975, p. 44 și urm.
23 *Kanfar iz kurgana Soloha (K voprosu o frakijskih centrah toreutiki*, Pulpudeva, 3, 1978, p. 61—71.
24 *K antičnoj carskoj grobnicy v Makedonia v 1977 godu*, Soobščenniy Ermitaž, 44, Leningrad, 1980, p. 49—50.

IORGU STOIAN

(1903—1983)

La 16 mai 1983 s-a stins din viață profesorul Iorgu Stoian, unul dintre dascălii pasionați și devotați, unul dintre cercetătorii de frunte ai științei epigrafice greco-latine din România și ai istoriei vechi universale. Prin valoroasa sa operă științifică, întotdeauna situată la nivelul contribuțiilor de prestigiu ale istoriei antice, Iorgu Stoian s-a impus deopotrivă în rîndul specialiștilor din țară și de peste hotare. Și-a făurit un nume, prin propriile merite, ca urmare a unei munci fără preget și consecvente, stăpînit de permanente frămîntări lăuntrice și confruntat adesea cu dificultăți, nu dintre cele mai ușor de învins. S-a impus deopotrivă și prin corectitudine și principialitate, calități umane pe care le-a respectat și apărat cu fermitate și consecvență. Cel care avea să înfrunte vicisitudinea unor vremuri marcate de atîtea transformări, care l-au angajat în vîltoarea lor, s-a născut cu 80 de ani în urmă (22 august) — 4 sept. 1903, fiu de țărani, de la Vîrteju, de lîngă București, gospodari cu dragoste de muncă și de glie, care i-au imprimat tenacitate în muncă și în învățătură, cinste și iubire de adevăr în viață. Urmează cursurile secundare la București și tot aici va absolvi, în 1929, Facultatea de litere, secția de filologie clasică. Între 1931—1932 întreprinde călătorii și studii de specializare în Franța și Grecia, pentru a îmbrățișa apoi nobila funcție de dascăl de limba latină și greacă la Cîmpulung și București. Stăpînit de setea de cunoaștere, pe tot timpul apostolatului, profesorul Iorgu Stoian și-a îmbogățit permanent cunoștințele reușind să devină în 1948 conferențiar, iar din 1966 profesor universitar la catedra de arheologie și istorie veche universală a Facultății de istorie din București și colaborator științific al Institutului de arheologie.

SCIVA, tomul 35, nr. 1, București, ianuarie—martie 1984, p. 94—96

Cunoscător al limbilor clasice și al istoriei antice greco-romane, Iorgu Stoian și-a dedicat cea mai mare și cea mai rodnică parte a muncii sale cercetărilor din domeniul epigrafiei. Numeroasele inscripții grecești și latine descoperite în Dobrogea, în special cele provenind din orașele Tomis și Histria, i-au prilejuit elaborarea de studii și lucrări de un deosebit interes științific și istoric. Descoperirea și publicarea unor inscripții din propriile săpături efectuate în cetatea histriană au însemnat tot atîtea contribuții la o mai bună cunoaștere a istoriei Histriei și a relațiilor acesteia cu lumea getică dintre Dunăre și Marea Neagră. Profesorului Iorgu Stoian îi revine meritul de a fi susținut cu tărie și de a fi demonstrat, pentru prima dată, în ciuda unor piedici care i-au fost puse, că teritoriul rural al orașului Histria este tot atît de vechi ca și cetatea. Contribuții valoroase pentru istoria tîrzie romano-bizantină a aceleiași cetăți a adus prin cele două mari edificii pe care le-a scos la iveală în cursul cercetărilor arheologice efectuate de-a lungul multor ani în ruinele vechiului oraș. O culegere de studii dedicate Histriei avea să apară în limba franceză, în Collection Latomus, Bruxelles, 1972.

Epigrafia orașului Tomis va reprezenta însă principala preocupare științifică a prof. Iorgu Stoian, căreia i-a dedicat cea mai însemnată parte a muncii sale științifice, prelungită, fără încetare, pînă în ultimele clipe ale vieții. *Tomitana*, lucrare cu caracter monografic, publicată în 1962, avea să-i aducă, pe lîngă titlul de doctor în istorie, și deplina sa consacrare în domeniul special al epigrafiei. *Tomitana* a însemnat doar începutul, deoarece în toți anii care au urmat pînă la curmarea firului vieții, Iorgu Stoian a cercetat fără odihnă și cu o voință nestrămutată întreaga colecție de inscripții de la Tomis, care alcătuiesc acum o adevărată operă de creație științifică, inserată în paginile unui volum de mari proporții, putînd fi considerată opera de căpătîi a profesorului. Din păcate scurtarea zilelor nu i-a mai permis s-o și vadă publicată. Este sigur însă că și apărută postum, lucrarea va fi apreciată la justa ei valoare și că va reprezenta un prețios aport la patrimoniul științei epigrafice și istorice românești.

Omul de știință I. Stoian a fost permanent dublat și completat de omul și profesorul Stoian. În această calitate a contribuit la formarea unor noi cadre de nădejde pentru nevoile de refacere și reconstruire a unei noi societăți și a transmis elevilor săi pasiunea și respectul pentru muncă și om, dragostea pentru istoria neamului românesc. I. Stoian s-a situat întotdeauna printre cei care au militat pentru ideile înnoitoare ale României socialiste și a contribuit în aceeași măsură și cu același elan la activitățile cultural-educative.

Prof. Iorgu Stoian a plecat pentru totdeauna din rîndurile noastre stăpînit de liniștea celui care are conștiința împăcată că și-a îndeplinit datoria. Timp de mai bine de jumătate de secol, s-a dăruit științei ș muncii de dascăl, realizîndu-și visuri și idealuri spre care a tins întotdeauna.

Noi toți, cei care i-am fost elevi și colaboratori, îi vom urma pilda stăruind în muncă și aplicînd principiul onestității în tot ceea ce întreprindem în viață și în activitatea științifică. Îi vom păstra o neștearsă amintire profesorului I. Stoian, celui care s-a dăruit pînă în ultimele clipe ale vieții sale muncii de cercetare.

C. Preda

BIBLIOGRAFIE

— *Auxentius, episcop arian de Durostor (veacul al IV-lea)*, BOR, 56, 1938, nr. 7–8, p. 329–355.
— *Şantierul Histria* (rapoarte); SCIV, 2, 1951, 1, p. 127–158; SCIV, 4, 1953, 1–2, p. 90–125; SCIV, 5, 1954, 1–2, p. 69–122; Materiale, 6, 1959, p. 265–306; Materiale, 7, 1961, p. 227–271; Materiale, 8, 1962, p. 383–437) (în colaborare).
— *O inscripţie inedită din Histria. Plîngerile ţăranilor băştinaşi de pe teritoriul histrian împotriva apăsării romane*, SCIV, 2, 1951, 2, p. 137–157.
— *De nouveau sur la plainte des paysans du territoire d'Histria*, Dacia, N.S., 3, 1959, p. 369–390.
— *Ecouri ale luptei de clasă la Istros in a doua jumătate a secolului al III-lea şi in prima jumătate a secolului al II-lea i.e.n.*, SCIV, 4, 1953, p. 681–708.
— *Casa din epoca romană tirzie, în Histria*. Monografie arheologică, Bucureşti, 1954, p. 324–350.
— *În legătură cu decretele tomitane privitoare la paza oraşului*, SCIV, 5, 1954, 3–4, p. 557–568.
— *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei*, SCIV, 8, 1957, 1–4, p. 183–204.
— *O inscripţie tomitană inedită din vremea Severilor*, SCIV, 10, 1959, 2, p. 321–335.
— *Tribul Hopletes într-o nouă inscripţie din Tomis*, StCl, 1, 1959, p. 105–114.
— *În legătură cu eponimatul la Tomis*, SCIV, 11, 1960, 2, p. 303–322.
— *Nouvelles informations au suget du gouvernement d'Ovinius Tertullus en Mésie Inférieure*, Nouvelles études d'histoire, 1, 1960, p. 73–82.
— *O nekatoryh do sih por neizvestnyh aspektah rabstva v g. Tomy b svete neizdannoi nadpisi*, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 297–307.
— *Un decret inedit din Tomis*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 509–513.
— *Unele aspecte, pînă acum necunoscute, ale sclavajului la Tomis*, StCl, 2, 1960, p. 291–302.
— *Contribution à l'étude des tribus de Tomis*, StCl, 3, 1961, p. 175–202.
— *La città pontica di Tomis*, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 233 – 274.
— *Tomitana. Contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis*, Bucureşti, 1962, 379 p.
— *Cu privire la concepţia istorică a lui Amntianus Marcellinus*, Analele Univ. Buc., Istorie, 13, 1964–1965, p. 111–118, publicat (în franceză) şi în Latomus, 26, 1967, 1, p. 73–81.
— *Cu privire la confederaţia cetăţilor greceşti din Pontul Stîng*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 87–91.
— *Cultul dioscurilor şi triburile tomitane, în lumina unui monument de curînd publicat*, SCIV, 16, 1965, 3, p. 519–532.
— *Le culte des Dioscures et les tribus tomitaines à la lumière d'un monument récemment publié*, Dacia, N.S., 10, 1966, p. 347–355.
— *De nouveau sur la communauté des cités grecques du Pont Gauche*, Latomus, 24, 1965, 1, p. 70–89.
— *Un nou fragment de decret histrian*, SCIV, 18, 1967, 2, p. 235–242.
— *O sută de ani de epigrafie tomitană*, Analele Univ. Buc., Istorie, 16, 1967, p. 9–24.
— *Une nouvelle inscription agonistique d'Histria*, Dacia, N.S., 14, 1979, p. 307–404.
— *Etudes histriennes* (Collection Latomus, vol. 123), Bruxelles, 1972, 176, p. + XV pl. în afara textului.
— *Traducere, cuvînt înainte şi note la: R. Bonnard, Civilizaţia greacă*, I–II, Bucureşti, 1967–1968.
— *Tradiţii ale legăturilor universitare în zona Balcani—Marea Adriatică*, Rev. învăţămîntului superior, 7, 1965, 10, p. 3–8 (în colaborare).

C. Petolescu

OCTAVIAN FLOCA

1904–1983

Vestea încetării din viață a doctorului docent Octavian Floca, la început de august, i-a întristat pe toți cei ce îl știuseră vreme de decenii în fruntea cercetării arheologice din județul Hunedoara, ținut ce adăpostește antichitățile celor două Sarmizegetuse.

A văzut lumina zilei într-un sat sibian, Zlagna, la 23 martie 1904. Primii ani de școală i-a făcut în Transilvania aflată sub stăpînirea acvilei habsburgice, fiindu-i sădit în suflet gîndul de a trăi în țara eliberată din multiseculara încătușare. De aceea a manifestat încă din anii liceului, făcut la Dumbrăveni, o atracție spre studiul obîrșiilor poporului căruia îi aparținea. La Universitatea Daciei Superioare, din Clujul primului deceniu de la Unirea Transilvaniei cu Patria Mamă, s-a remarcat prin sîrguința, sfiiciunea și conștinciozitatea caracteristică tinerilor proveniți din mediul rural. A audiat cursurile de înaltă rezonanță științifică și simțire patriotică a pleiadei profesorilor universitari clujeni, în frunte cu D. M. Teodorescu, E. Panaitescu și I. Lupaș. Alături de unii dintre aceștia își face ucenicia în tainele arheologiei, fiind inclus în cadrul colectivelor șantierelor de la castrele Brețcu și Tibiscum, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Costești (la cele din urmă fiind colaborator al asistentului universitar de atunci Constantin Daicoviciu).

Trecîndu-și cu note foarte bune examenele, la terminarea studiilor universitare a fost reținut ca cercetător la Institutul de studii clasice din orașul de pe Someșul Mic. Apreciat ca cercetător, i s-a acordat în

anii 1930—1931 o bursă de stat pentru întregirea profilului său științific, în Italia.

Reîntors în țară i s-a oferit direcțiunea muzeului din Deva, instituție în fruntea căreia s-a aflat aproape trei decenii, pînă la pensionare.

Anii de muncă petrecuți la Deva s-au concretizat prin ridicarea modestului muzeu orășenesc de pe atunci la o activitate științifică deosebit de prodigioasă. Astfel, în mai puțin de un deceniu a izbutit să facă cercetarea arheologică desfășurată în județul Hunedoara cunoscută peste hotarele țării, să adune o diversitate considerabilă de material documentar-informațional și încă să poată edita publicația de bună reputație științifică, care dăinuie și astăzi „Sargetia".

A colaborat în toți acești ani, precum și încă aproape două decenii după pensionare, cu studii și materiale de referință și esență, la principalele publicații de specialitate de la noi: SCIVA, Dacia, Materiale, Revista de istorie etc.

Totodată a arătat un interes deosebit, o pasiune chiar, pentru activitățile muzeale propriu-zise: munca cu publicul vizitator, îmbogățirea patrimoniului muzeal, conservarea și restaurarea materialelor arheologice. Dar poate cel mai mult a îndrăgit în munca de muzeograf acea latură a educării în spiritul dragostei de pămînturile strămoșești a tinerelor generații. Nu pregeta, nici la anii senectuții, să conducă grupurile de tineri atît la cetățile dacice, cît și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, iar explicațiile sale erau întotdeauna pe cît de erudite, pe atît de accesibile și pline de iubire pentru multimilenara noastră istorie.

Ca om de știință cît și ca muzeograf Octavian Floca s-a remarcat nu numai pe plan local, ci și național, îmbinînd în mod armonios cercetarea cu răspîndirea cunoștințelor despre trecutul nostru în rîndul maselor populare. Pentru cei ce l-au cunoscut personal, sau pentru cei ce i-au prețuit contribuțiile inserate în publicații de specialitate, imaginea omului blajin și sfătos, dublată de aceea a omului de știință mereu preocupat de descifrarea cu migală și răbdare a tainelor istoriei antice, va rămîne mereu vie prin timp.

ERIPITUR PERSONA, MANET RES!

L. Mărghitan

D. M. PIPPIDI. *Inscripţiile din Scythia Minor greceşti şi latine*, volumul I: *Histria şi împrejurimile*, culese, traduse, însoţite de comentarii şi indici (*Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae*, volumen primum, series altera: *Inscriptiones Histriae et viciniae*). Edit. Academiei, Bucureşti, 1983, 544 p. şi 47 planşe + un pliant [*Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae*, series II, vol. I].

Volumele colecţiei *Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae* s-au succedat după apariţia primului volum în 1975, grupînd inscripţii din zone bine delimitate, în două serii, seria I: *Inscriptiones Daciae Romanae*, seria II, *Inscriptiones Scythiae Minoris antiquae*, ambele sub îngrijirea prof. D. M. Pippidi, de la Institutul de arheologie din Bucureşti, şi prof. I. I. Russu, de la Institutul de istorie din Cluj. Ultimul volum apărut (1983), volumul I din seria a doua, inaugurează editarea inscripţiilor din cetăţile greceşti de pe litoralul dobrogean al Mării Negre, cuprinzînd inscripţiile de la Histria şi împrejurimi, inscripţii culese, traduse şi comentate de distinsul elenist şi istoric al antichităţilor greco-romane, Dionisie M. Pippidi. Volumul reprezintă o ediţie integrală a inscripţiilor descoperite în prima colonie întemeiată de greci pe litoralul dobrogean al Pontului Euxin, reunind 430 documente epigrafice, din care o parte sînt inedite şi o bună parte au fost publicate însoţite de studii ample chiar de autorul volumului.

Spre deosebire de tomurile anterioare, volumul cuprinde nu numai studiul exaustiv al inscripţiilor dintr-un singur oraş grecesc şi din teritoriul său rural, dar şi un valoros studiu introductiv privind cadrul geografic şi istoric, urmat de mărturiile literare despre Histria şi teritoriul său, de o listă de străini stabiliţi la Histria şi de histrieni atestaţi în alte centre greceşti din bazinul pontic şi est-mediteranean. Incsripţiile sînt prezentate tematic şi cronologic, fiind împărţite în două mari capitole, inscripţiile de la Histria şi inscripţiile din împrejurimile oraşului. Inscripţiile de la Histria cuprind „Decrete ale Sfatului şi Adunării Populare", „Decrete ale unor asociaţii sau triburi", „Decrete ale unor cetăţi străine în cinstea histrienilor", „Scrisori şi hotărîri ale unor guvernatori romani", „Dedicaţii ale Sfatului şi Poporului histrian", „Dedicaţii ale asociaţiilor şi triburilor", „Dedicaţii ale unor preoţi, magistraţi şi persoane particulare", „Inscripţii pe clădiri", „Inscripţii pe baze de statui şi alte monumente onorifice", „Liste de nume", „Pietre de mormînt", „Miliarii şi diplome militare". Inscripţiile din împrejurimile Histriei sînt grupate pe localităţi.

Histria dispune de cea mai bogată colecţie de inscripţii din toate coloniile întemeiate de greci pe ţărmul de vest şi de nord al Mării Negre. Cele 430 inscripţii cuprinse în volum stau mărturie amplei documentări despre istoria vechii colonii milesiene (de notat că volumul de inscripţii greceşti din toate cetăţile de pe coasta bulgară numără 480 piese); aproape tot ce ştim azi despre Histria se datorează inscripţiilor descoperite în ruinele cetăţii, întîmplător, şi mai ales în cursul explorărilor sistematice iniţiate de Vasile Pîrvan, continuate de S. Lambrino şi, după al doilea război mondial, de Institutul de arheologie din Bucureşti, explorări la care autorul volumului a luat parte ca membru în colectivul de cercetări şi, mulţi ani, ca director al săpăturilor.

Spre deosebire de alte regiuni ale lumii greceşti antice, zona de-a lungul ţărmului vestic şi nordic al Pontului Euxin nu a fost cuprinsă în marile culegeri de inscripţii greceşti, *Corpus Inscriptionum Graecarum* al lui August Boeckh, continuat de *Inscriptiones Graecae* sub îngrijirea Academiei de ştiinţe din Berlin. Această lacună avea să fie suplinită de *corpora* zonale, cum a fost opera lui B. Latyschev pentru oraşele din nordul Pontului sau, mai recent, de inscripţiile din cetăţile greceşti de pe litoralul bulgar (G. Mihailov). Volumul de inscripţii editat de profesorul Dionisie M. Pippidi, primul de acest fel pentru oraşele de pe coasta dobrogeană, este rezultatul unei îndelungate munci de investigare concretizată succesiv în studii exemplare apărute în: *Histria Monografie arheologică*, vol. I, Bucureşti, 1954; *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Berlin, 1962; *Contribuţii la istoria veche a României* [2], Bucureşti, 1967; *I Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana*, Milano, 1971; *Scythica Minora, Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain, de la*

Mer Noire, Paris—Bucureşti, 1975, cărţi binecunoscute specialiştilor în antichităţi clasice din ţara noastră şi din străinătate. Această exigentă pregătire, însoţită de verificarea lecturii fiecărei inscripţii, a asigurat apariţia monumentalului volum, monumental nu numai prin numărul mare de documente publicate, cît mai ales prin bogatul şi variatul lor conţinut istoric, pus în lumină şi valorificat cu o inegalabilă competenţă de un aparat critic detaliat, de traduceri fidele într-o limbă de o rară eleganţă, precum şi de comentarii istorice şi lingvistice aprofundate, în care autorul prezintă valoroase informaţii critice asupra istoriei, a instituţiilor, a vieţii culturale, sociale şi religioase, precum şi asupra cronologiei, a prosopografiei şi a limbii inscripţiilor; aceste informaţii permit reconstituirea celor mai diverse aspecte ale vieţii cetăţii în perioada cuprinsă între mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. şi a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. Un mare număr din inscripţiile publicate în volum depăşesc cu mult cadrul istoriei Histriei: ele au implicaţii pentru întreaga istorie antică a ţării noastre şi, dincolo de ea, îmbrăţişează întreaga lume elenă, ridicînd probleme istorice de interes universal, cum ar fi raporturile oraşelor greceşti cu mediul indigen geto-dacic, raporturile cu metropola sa, Miletul, cu Athena, precum şi cu numeroase centre din partea orientală a bazinului mediteranian, raporturile cu regii macedoneni, cu Burebista şi, apoi, cu stăpînirea romană.

Deşi Histria a fost întemeiată la mijlocul sec. VII î.e.n., inscripţiile cele mai vechi, încă rare, datează de la mijlocul sec. VI î.e.n., devin mai abundente în sec. IV şi III şi continuă să crească în epoca elenistică şi romană timpurie, pînă ce numărul lor scade din nou în timpul crizei din sec. III e.n. În cadrul acestor limite cronologice, istoria Histriei, aşa cum ne este înfăţişată de textele literare şi cum reiese din examinarea complexă a inscripţiilor, este istoria unei colonii milesiene cu evoluţia instituţiilor politice, sociale şi religioase cunoscute în coloniile întemeiate de Milet. Studiul intreprins de autor asupra numeroaselor decrete emise de autorităţile cetăţii i-a dat prilej să desluşească organizarea vieţii publice histriene cu caracteristici comune cetăţilor ioniene, cum erau de exemplu organele consultative supreme, organizarea tribală a corpului cetăţenesc şi principalii magistraţi. Spre deosebire de opiniile susţinute pînă acum de cei ce s-au ocupat de istoria oraşului, autorul dovedeşte că revoluţia social-politică pentru instaurarea regimului democratic, la care făcea aluzie Aristotel, s-a desăvîrşit la Histria în a doua jumătate a sec. V şi instituţiile create atunci au dăinuit de-a lungul veacurilor pînă în epoca romană. Examenul unor inscripţii nou descoperite şi al unora publicate anterior au condus la schiţarea organizării militare a Histriei. Aflăm astfel că cetatea dispunea de o armată permanentă, ajutată în vreme de criză de un corp de mercenari arcaşi şi de o flotă de război; apărarea teritoriului rural era comandată de un strateg cu puteri depline. Din numeroasele decrete aflăm ştiri importante despre relaţiile politice şi economice ale Histriei cu cetăţile învecinate, Tomis, Callatis, Olbia, Apollonia Pontică, precum şi cu centre mai îndepărtate, ca Athena, Milet, Carthagina. Inscripţiile ne informează şi asupra vieţii culturale a cetăţii; încă din epoca clasică aveau loc spectacole regulate de teatru, iar cetăţeni din alte oraşe erau invitaţi să ţină conferinţe publice. La sărbătoarea Muzelor, ce patronau viaţa artistică şi culturală, se ţineau concursuri gimnice şi muzicale. Documente de diverse categorii aruncă lumină asupra panteonului oraşului. Zeul principal era Apollon Tămăduitorul, al cărui preot deţinea eponimatul şi în al cărui templu se expuneau majoritatea decretelor votate de Senat şi Adunare; Zeus Policus era divinitatea protectoare a oraşului; mai sînt amintiţi zeii din Samothrace, Dionysos, Athena, Afrodita, Demeter; pe arhitrava unui frumos templu de marmură se păstrează numele Zeului cel Mare, probabil o divinitate locală. Treptat, încă din epoca elenistică, au pătruns şi cultele orientale ale lui Sarapis, Mithras, Cybele, Iupiter Dolichenus.

Istoria Histriei nu e numai istoria unei cetăţi greceşti cu relaţiile sale în lumea greacă. Ea ne apare ca istoria unei cetăţi stabilită în mediul indigen daco-get şi de relaţiile cu această populaţie a depins existenţa sa de peste 14 veacuri. Aşezaţi în apropierea Gurilor Dunării, coloniştii milesieni au întreţinut strînse relaţii politice şi comerciale cu populaţiile locale. Evenimente pe care izvoarele literare le-au trecut sub tăcere au fost dezvăluite în chip neaşteptat de inscripţii. Decretul în cinstea lui Apaturios, fiul lui Antiphilos, şi decretul „în cinstea solilor" au arătat strînsa legătură a cetăţii cu căpeteniile formaţiunilor politice geto-dace din stînga Dunării, Rhemaxos şi Zalmodegikos; primul din decretele amintite vorbeşte expres despre „cetăţile greceşti de sub oblăduirea regelui Rhemaxos". În aceeaşi serie se înscrie celebrul decret în cinstea lui Aristagoras care, cum a demonstrat autorul, face aluzie la evenimentele din timpul cuceririlor lui Burebista. Apropiindu-ne de era noastră, inscripţiile relatează despre modul în care Histria a intrat în contact şi apoi s-a integrat noii stăpîniri romane. Documentul cunoscut sub numele „horothesia lui Laberius Maximus" păstrează ştiri despre relaţiile cetăţii cu Roma de la anexarea Dobrogei la provin-

cia Moesia în anul 46 pînă în vremea lui Traian. Autoritățile romane au asigurat Histriei dreptul de stăpînire a teritoriului rural, precum și cel, vital pentru existența cetății, de a pescui la Gurile Dunării. Tot din inscripții aflăm despre modul de organizare a grecilor de pe coasta de vest a Pontului într-o comunitate numită „koinon", menită să intermedieze relațiile cu noii stăpînitori. Analiza atentă a inscripțiilor a permis autorului să corecteze nu o dată știrile literare, cum a fost aceea din Historia Augusta despre distrugerea orașului de către goți în anul 238. Apariția unor documente epigrafice datate după anul 238 au dovedit că distrugerea cetății, atestată și de cercetările de teren, a avut loc cîteva decenii mai tîrziu.

Multitudinea de informații puse în lumină de documentele epigrafice se datorează în primul rînd fineței metodei de abordare, cunoașterii aprofundate a instituțiilor și a istoriei lumii grecești, artei autorului de a reconstitui istoria dintr-un document fragmentar. Utilizarea acestei metode a permis interpretarea corectă a unor informații adeseori greșit înțelese, cum au fost cele relatate în inscripția lui Aristagoras, fiul lui Apaturios, sau în seria de scrisori ale guvernatorilor Moesiei din „horothesia lui Laberius Maximus". Cu ajutorul „epigrafiei istorice", cum a denumit epigrafistul francez Louis Robert această metodă, devine posibilă reconstituirea trecutului din documente disparate, fragmentare și uneori enigmatice. Grație inscripțiilor studiate și comentate de autorul volumului, istoria Histriei a fost rescrisă și încadrată istoriei naționale și universale.

Nu putem încheia această scurtă prezentare fără a aminti bogăția ilustrației ce permite controlul lecturilor, aprecierea mărimii lacunelor, a caracterului scrisului și studiul monumentului, adesea împodobit cu un relief, de un deosebit interes pentru istoricii artei antice. Indicii detaliați de la finele volumului ca și tabelele de concordanțe facilitează consultarea volumului.

Această ediție completă a inscripțiilor de la Histria a fost pe drept considerată încununarea operei profesorului Dionisie M. Pippidi și, pentru materialul epigrafic descoperit pînă acum, această ediție este definitivă. Ea pune la dispoziția cercetătorilor români și străini un valoros material documentar, un instrument de lucru și un prețios model de urmat. Îi sîntem recunoscători profesorului D. M. Pippidi pentru a fi dăruit științei această frumoasă carte.

Emilia Dorutiu-Boilă

MICHEL TANASE, *Villes neuves en Transylvanie entre les XII—XIII siècles? Un exemple a contrario : la ville de Mediasch à travers l'analyse morphologique de son parcellaire*, Universitatea Paris VIII, Institutul de urbanism al Academiei din Paris, teză de doctorat din ciclul al III-lea, Saint Denis, 1981, 304 p. cu 128 fig.

Reconstituirea începuturilor și evoluției orașelor medievale pe temeiul analizelor geomorfologice și topografice a devenit o preocupare tot mai frecventă a cercetării. Orașele medievale de pe teritoriul țării noastre, permițînd prin specificul lor ca și prin documentația existentă o analiză amănunțită in acest sens, au atras recent atenția unor cercetători români și străini. Printre aceștia se numără și Michel Tănase, arhitect urbanist activ în Franța. Preocupările sale s-au materializat în forma unei lucrări de doctorat dedicate Mediașului din primele secole ale mileniului nostru, susținută în urmă cu doi ani și acceptată de Institutul de urbanism al Academiei din Paris de pe lîngă Universitatea Paris VIII.

Autorul își justifică opțiunea pentru studiul acestui centru urban cu mai multe argumente: tradiția istorică consemnează Mediașul ca fiind primul oraș întemeiat de coloniștii sași în Transilvania; particularitățile pe care le-au avut la Mediaș raporturile dintre puterea centrală și instituțiile locale, determinînd o evoluție specifică a colectivității urbane; mulțimea ipotezelor formulate pînă acum asupra genezei așezării; numărul important de izvoare cartografice păstrate din secolele XVII—XVIII, permițînd o privire temeinică în evoluția topografică a orașului. Aceste din urmă informații permit deslușirea celor două căi pe care s-a format pînă la sfîrșitul evului mediu așezarea urbană de pe malurile Tîrnavei Mari: prin ocuparea unor parcele *intra muros* și prin evoluția altor cartiere *extra muros*, cu un mai pronunțat caracter rural.

Pentru reconstituirile sale istorice, autorul a utilizat un număr impresionant de hărți și de planuri vechi ale orașului, valorificînd totodată izvoare iconografice, imagini ale așezării păstrate în picturi și desene din secolele XVI—XVIII, surse de informare dealtfel destul de rar utilizate pînă acum în literatura noastră de specialitate și pe care Jacques le Goff le consideră ca fiind „de mare interes... chiar dacă realismul nu a fost scopul lor și

chiar dacă se pot observa inexactități ... dar se poate considera de asemenea că reprezentările au fost într-un anumit fel reproduceri automate după realitate și prin aceasta foarte valabile" (în *Aujourd'hui l'histoire*, Paris, 1974, p. 98).

Informațiile obținute din acest compartiment sînt completate de autor prin alte știri, oferite de izvoarele narative, diplomatice, toponimice, de informații de natură demografică sau privind aspectele vieții economice a așezării. Este evidentă strădania unei cercetări interdisciplinare, care să ofere o imagine complexă a Mediașului în contextul transilvănean al secolelor XII—XIV.

M. Tănase întreprinde în teza sa de doctorat o analiză amplă a condițiilor istorice și etno-demografice în care au apărut orașele săsești din teritoriile românești intracarpatice, pornind de la discutarea împrejurărilor în care au sosit în Transilvania colectivitățile săsești. Acestea au găsit aici pe românii autohtoni, pe secui și pe unguri. Pentru a analiza sistemul de lotizare al orașului studiat și aspectele „anormale" în evoluția acestui sistem, autorul consideră necesară studierea formelor primare de ocupare a pămîntului, existența loturilor de formă ovală explicate ca provenind din defrișări. Acest tip de loturi și-a pus amprenta asupra parcelărilor întreprinse de noii veniți, imprimînd evoluția specifică a parcelărilor.

Cu toate că metoda de cercetare aplicată de M. Tănase are multe puncte comune cu aceea utilizată în urmă cu cîțiva ani de către Paul Niedemaier (*Siebenbürgische Städte*, București, 1979), autorul ajunge la concluzii destul de diferite asupra modului în care au apărut la Mediaș primele parcele ale așezării urbane. Situația evidențiază necesitatea verificării cu ajutorul arheologiei a datelor de pe teren. Se subliniază dealtfel, în cîteva rînduri în cuprinsul lucrării și pe bună dreptate, rolul important al investigației arheologice în această direcție.

Un capitol special al lucrării (*Așezarea sătească pînă la stadiul de „oppidum": 1301—1402*) urmărește confruntarea știrilor scrise referitoare la Mediaș — mai numeroase după începutul secolului al XIV-lea — cu analiza topografică a așezării. Autorul jalonează principalele momente din evoluția de la sat la oraș a Mediașului. Sînt exprimate îndoieli în legătură cu atestarea timpurie a caracterului orășenesc al așezării, îndoieli care nu ni se par cu totul justificate. Astfel, se consideră că mult doritul titlu de *civitas* a fost obținut de oraș abia în secolul al XVI-lea, menționarea lui la 1359 neavînd valoare juridică ci reflectînd doar importanța economică a așezării. Pe de altă parte, informația după care înlăturarea la 1315 a voievodului Transilvaniei Ladislau Kan s-ar fi datorat plîngerilor ridicate de locuitorii Mediașului și ai Biertanului este acceptată de autor. Dincolo de faptul că dispariția lui Ladislau Kan de pe scena politică a Transilvaniei s-a datorat unor cauze mult mai profunde și cu implicații foarte largi, acceptarea unei asemenea influențe la curtea regală a unei colectivități „sătești" pune în lumină rolul jucat atunci de așezarea despre care este vorba.

Sînt subliniate în modul cuvenit progresele realizate de așezare la mijlocul secolului al XIV-lea, cînd s-au ridicat fortificațiile de zid, acțiune pe care autorul o pune în legătură cu starea de tensiune a locuitorilor trecuți prin experiența dramatică a anului 1348, cel al ciumei (p. 248). Analiza topografică nu reflectă totuși pierderi demografice în această vreme.

O atenție cu totul specială este acordată de autor toponimiei medieșene, pornind de la numele orașului, continuînd cu cel al diferitelor cartiere *intra-* și *extra muros*, cu microhidronimia și terminînd cu nume din hotarul așezării. Folosind această categorie de informații ca izvor istoric, M. Tănase propune interpretări noi și corectează o seamă de aserțiuni din literatura mai veche care, sub acest aspect, cuprinde afirmații adesea surprinzătoare. Calitatea autorului de bun cunoscător al locurilor se dovedește a fi de mare utilitate pentru schițarea unor noi ipoteze de lucru. Stăruie totuși, în legătură cu folosirea informației toponimice, semne de întrebare pe care tot arheologia este chemată să le rezolve.

Analiza subunităților topografice determinate în interiorul sau exteriorul zidurilor medievale ale Mediașului (*Les enclos dans le parcellaire de Mediash*; p. 175 și urm.) prilejuiește constatări de deosebită importanță pentru planificarea viitoarelor cercetări de teren. Din compararea acestor subunități, fiecare cu limitele și granițele ei, cu tipul de parcelă prezent într-o parte sau în alta a orașului, se desprind concluzii ce justifică principalele puncte de vedere ale autorului. Ele sînt dealtfel întărite de analogiile pe care tot M. Tănase le prezintă pentru regiunea înconjurătoare. Mediașul nu poate fi considerat drept un *oraș nou* și nici drept *așezare nouă* din secolele XII—XIII, ci este rezultatul unei evoluții îndelungate a habitatului medieval din această zonă a văii Tîrnavei Mari, evoluție pe parcursul căreia a avut loc la un moment dat instalarea unei colectivități de oaspeți regali saxoni. Acest eveniment a marcat dezvoltarea ulterioară a așezării, dar nu se află nici la începuturile ei și nici nu a dus la dispariția totală a urmelor etapei anterioare.

Cercetarea pluridisciplinară întreprinsă de M. Tănase asupra trecutului Mediașului — și

este un fapt deosebit de pozitiv că pe această cale realitățile românești ajung la cunoștința cercurilor științifice străine — are cîteva merite ce se cer subliniate în final. Ea aduce în discuție informații pînă acum inedite, în special izvoare cartografice, pînă acum inaccesibile celor interesați. Este totodată o cercetare modernă în sensul cel mai bun al cuvîntului, autorul arătîndu-se preocupat de cunoașterea terenului și a regiunii înconjurătoare, a contextului istoric transilvănean, fiind de asemenea receptiv la toate categoriile de informații pe care le confruntă între ele încercînd să le stabilească gradul de veridicitate. Cercetarea reprezintă în același timp un excelent punct de plecare pentru investigațiile ulterioare de teren, pentru săpăturile arheologice care urmează să confirme concluziile autorului. Fără o asemenea pregătire, amplasarea pe teren a săpăturilor și interpretarea rezultatelor acestora depinde în mare măsură de hazard.

Din aceste motive, teza de doctorat a lui M. Tănase reprezintă o contribuție la istoria Mediașului de care cercetările viitoare vor trebui să țină seama, profitînd din plin de pe urma strădaniilor autorului, și constituie totodată un model demn de urmat pentru cercetările, din păcate deocamdată destul de unilaterale, privind începuturile vieții orășenești medievale de pe teritoriul țării noastre.

Sarolta Solcan

SUCEAVA — *Anuarul Muzeului județean*, 9, 1982

Numărul IX al Anuarului Muzeului județean Suceava, apărut în anul 1982, reprezintă, fără îndoială, o nouă reușită a colectivului acestei prestigioase instituții de cultură.

Multitudinea categoriilor de materiale, unele referitoare la „Aniversări", altele „Din istoria orașului Suceava", sau „Studii de istorie", „Din istoria culturii sucevene", „Documente", „Medalioane", „Muzeologie", „Note și comentarii", „Cronica", „Însemnări bibliografice", vin cu toate să sublinieze interesul larg pe care îl poate stîrni volumul pentru cei care doresc să se informeze într-un domeniu sau altul.

Încercăm mai jos să ne oprim puțin doar asupra acelor articole care pot interesa specialiștii din domeniul arheologiei.

De la început trebuie să remarcăm studiul de o excepțională valoare științifică, atît prin rezultatele prezentate, cît mai ales prin metodologia de cercetare care a dus la obținerea lor, semnat de M. D. Matei, E. I. Emandi și O. Monoranu, intitulat „*Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Somuzului Mare și Moldovei*". Este poate pentru prima dată cînd într-o lucrare de istorie privind epoca medievală se degajă cu putere împletirea armonioasă a datelor de ordin istoric și acelea de geografie, împletire creatoare nu numai pentru concluziile istorice propriu-zise, dar și pentru geografie, o geografie istorică mai puțin abordată așa de profund în cercetarea noastră din ultimii ani. Este evident că numai lucrînd alături istoricul și geograful, împletind datele unuia și celuilalt într-o adevărată simbioză, cunoscînd în același timp atît istoricul, cel puțin în parte, ce îi poate oferi geografia, cît și geograful ce poate extrage mai mult din știința lui pentru istorie, s-a ajuns la elaborarea unei lucrări care să fie folositoare deopotrivă ambelor domenii privite separat. Criteriul *hinterlandului*, criteriul abordării arheologice a satului medieval în cadrul unității geomorfologice, sau atenția deosebită acordată documentului cartografic sînt numai cîteva exemple de întreprindere a cercetării într-o nouă viziune în acest domeniu, care a permis să se precizeze mai clar concluzia conform căreia Valea Moldovei și Bazinul Somuzului Mare au putut constitui zone în care au existat „*grupări de sate* din care se vor fi constituit acele organisme politice de tipul cnezatelor...".

În cadrul rubricii „Note și comentarii", volumul cuprinde, de asemenea, cîteva materiale interesante pentru cercetarea arheologică. În ordinea prezentării lor amintim articolul lui M. Cârciumaru „*Considerații generale asupra oscilațiilor climei în ultimii 5 000 de ani*", care reprezintă o sinteză a datelor obținute pe plan mondial prin cele mai diverse metode de cercetare asupra variației climei, relevîndu-se un aspect deosebit de interesant privind folosirea C_{14} ca indicator al oscilațiilor climei. Una din schemele prezentate permite chiar sesizarea modificărilor seculare ale climei pentru ultimii 1 500 de ani iar o alta pentru ultimii 5 000 de ani î.e.n., probabil deosebit de utile pentru arheologi.

N. Ursulescu, reluînd discuția asupra aspectului sau fenomenului de tip Sudiți, după trecerea în revistă a ipotezelor existente, ajunge la concluzia „că nu se poate vorbi de un *aspect Sudiți* decît în zona de nord-est a Munteniei, la un nivel cronologic corespunzător culturii Dudești".

Pe linia cercetării multidisciplinare în arheologie se înscrie contribuția lui D. Botezatu „*Caracterizarea antropologică a mormintelor*

de incinerație din necropola tumulară de la Volovăț — județul Suceava". Se remarcă concluziile conform cărora ritul funerar al tracogeților de la Volovăț se caracteriza prin existența împreună în aceeași necropolă a adulților și copiilor; fiecare urnă conținea un singur individ (deci fără morminte duble); atenția cu care erau strînse resturile incinerate de pe rug, introducîndu-se în urnă resturi din toate părțile corpului; lipsa scheletelor de animale din urnă sau de metale provenind de la podoabe etc.

Mircea Ignat și Gheorghe Piți descriu „*Un nou topor de bronz descoperit la Cașvana*", datat în epoca bronzului mijlociu.

Tot pe linia studiului multidisciplinar, ceea ce face și mai meritorie valoarea acestui volum, se înscrie și articolul lui Sergiu Haimovici și Leonid Cărpuș „*Studiul paleofaunei din așezarea prefeudală de la Udești — (județul Suceava)*". Autorii reușesc să stabilească, pe lîngă frecvența speciilor, raportul între animalele domestice și cele sălbatice. Locuitorii zonei Udeștilor creșteau în sec. VII e.n. mai cu seamă porcine și bovine.

În sfîrșit, pentru a încheia lista contribuțiilor arheologice din volumul IX al Muzeului sucevean, voi aminti studiul lui Grigore Foit — „*Considerații pe marginea unor descoperiri monetare de la Mănăstirea Putna*".

Nu în ultimul rînd doresc să apreciez deosebit de favorabil condițiile tipografice în care se înfățișează cititorilor acest volum, materialul grafic bine realizat, ca și lipsa greșelilor supărătoare din text. Toate, nu pot sublinia decît competența și pasiunea cu care se lucrează în excelentul colectiv al Muzeului din Suceava.

Marin Cârciumaru

ABREVIERI

ACMIT	Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, Cluj.
ActaArchHung	Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ArhSbornik	Arheologičeskij Sbornik, Gos. Ermitaž, Leningrad.
ASUIași	Analele științifice ale Universității, Iași.
BerRGK	Bericht der römisch-germanischen Kommision, Frankfurt/Main.
BMI	Buletinul monumentelor istorice, București.
CIL	*Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin.
CNA	Cronica numismatică și arheologică, București.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
DIR	*Documente privind istoria României*, București.
FHDR	*Fontes historiae daco-romanae*, București.
FHG	*Fragmenta historicorum Graecorum*, Paris.
ILS	*Inscriptiones latinae selectae*. Berlin.
IzvestijaSofia	Izvestija na arheologičeskaja Institut, Sofia.
KSMoscova	Kratkie soobščenija o dokladach i polevyh issledovanijah Instituta istorii meterial'noj kul'tury, Moscova.
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București.
RevMuz	Revista muzeelor, București.
RRHA	Revue romaine d'histoire de l'art, București.
SCIA	Studii și cercetări de istoria artei, București.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
SovArh	Sovetskaja arheologia, Moscova.
StCl	Studii clasice, București.
VDI	Vestnik drevnej istorii, Moscova.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE—MUSIQUE—CINÉMA
THRACO-DACICA

La publication „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie" parait 4 fois par an. Prix d'un abonnement annuel: $ .54. Toute commende de l'étranger sera adressée à ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O.Box 136—137, telex 11226, București, 70 116, str. 13 Decembrie 3, România, ou à ses représentants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79 717, Calea Victoriei 125, București

telefon 50 76 80

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

RM—ISSN 0039—4009

S C I V A, tomul 35, nr. 1. București, ianuarie—martie 1984, p. 1—106

I. P. „INFORMAȚIA" c. 1766

Lei 35